

#4(56), 2020 część 4

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe
(Warszawa, Polska)

Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo publikowane jest w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

#4(56), 2020 part 4

East European Scientific Journal
(Warsaw, Poland)

The journal is registered and published in Poland. The journal is registered and published in Poland. Articles in all spheres of sciences are published in the journal. Journal is published in **English, German, Polish and Russian.**

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Peter Clarkwood(University College
London)**

**Igor Dzedzic (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**

Kehan Schreiner(Hebrew University)

**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Anthony Maverick(Bar-Ilan
University)**

**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**

**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**

**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**

**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Peter Clarkwood(University College
London)**

**Igor Dzedzic (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**

Kehan Schreiner(Hebrew University)

**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Anthony Maverick(Bar-Ilan
University)**

**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**

**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**

**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**

**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**

Editor in chief - Adam Barczuk

1000 kopii.

**Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie
85/21, 02-001 Warszawa, Polska»**

**Wschodnioeuropejskie Czasopismo
Naukowe**

**Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001
Warszawa, Polska**

E-mail: info@eesa-journal.com ,

http://eesa-journal.com/

1000 copies.

**Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-
001 Warsaw, Poland»**

East European Scientific Journal

**Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw,
Poland**

E-mail: info@eesa-journal.com ,

http://eesa-journal.com/

СОДЕРЖАНИЕ

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

Тупик В.А. ЦВЕТ – ПРИЗНАК УКРАИНСКОГО ЭКСЛИБРИСА КОНЦА XX – НАЧАЛА XXI СТОЛЕТИЯ.....	4
--	---

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Dirgélienė I. THE CONCEPT OF DIGITAL COMPETENCE OF PRE-SCHOOL EDUCATION TEACHERS	9
--	---

Акімова О.М. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАД ФОРМУВАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	14
---	----

Вакієва М.К. FACTORS OF PERSONAL EXPRESSION IN SOCIAL ACTIVITY	18
--	----

Векмагамбетова Р.К., Nurgaliyeva D.A. PROFESSIONAL BURNOUT SYNDROME OF A TEACHER AND THESTRATEGY TO COMBAT BURNING OUT	20
--	----

Олійник І.В. ПЕРЕДДИПЛОМНА ПРАКТИКА ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ	28
---	----

Скибун Н.Д. МОВНА ТА МОВЛЕННЕВА КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ СТУДЕНТАМИ МЕДИЧНОГО ПРОФІЛЮ	35
--	----

Мамајонова Z.M. PROBLEMS OF DEVELOPING MOTIVATIONAL ABILITIES OF FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF PERSON-CENTERED EDUCATION	39
--	----

Тоҗібоєва N.K. THE SOCIAL NEED FOR THE DEVELOPMENT OF MANAGERIAL AND LEADERSHIP SKILLS AMONG FUTURE TEACHERS.....	42
---	----

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Льгу Тхи Нам Ха АНГЛИЦИЗМЫ В ЛЕКСИКЕ РУССКОЙ СОВРЕМЕННОЙ ПОП-КУЛЬТУРЫ.....	45
--	----

Mirzayeva N.A. THE ROLE OF ELECTRONIC PUBLICATIONS IN THE GLOBAL INFORMATION SPACE	48
--	----

Sagatov D.T. MEDIA COVERAGE OF EMERGENCIES	51
--	----

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

УДК. 76.03/09
ГРНТИ 18.31.41

Тупик V.
graduate student,
Borys Grinchenko Kyiv University

THE COLOR IS FEATURE UKRAINIAN EX-LIBRIS OF THE END XX – BEGIN XXI CENTURIES

Тупик Виктор Александрович
аспирант
Киевский университет имени Бориса Гринченко

ЦВЕТ – ПРИЗНАК УКРАИНСКОГО ЭКСЛИБРИСА КОНЦА XX – НАЧАЛА XXI СТОЛЕТИЯ

Summary. National ex-libris of the end XX – begin XXI begin to get its own features which piece of art, has lost a tight connection to the book. Next to this graphic art to begin more professional with the appearance new technic of print. Attention begins to be spared the other methods to depict images to use in graphic, it is point, line, and spot. Thus some painters to begin use color in the art of bookplates to begin the XX century.

It was a contingent development of the technical process and able to get the distribution in connection with the appearance of printed NT. Science was swiftly developed to influenced to appear new materials and print technic. It was allowed to simplify and reduce in price creation of color standards. New artworks of the XX century to begin distinguished for this time with the brevity of traditional black and white palette. Thus, it was using this method of expressiveness to contemporary artists got sufficient reflection and it was national visit card bookplates of the end XX – XXI century.

Background. The process of becoming a colored bookplate has not yet received its special examination in scientific papers. But some attention to attend colorful ex-libris different artists in scientific articles by P. Nesterenko, T. Safonova. The approximate publication was published by E. Kalashnikova which raises the topic of color in Ukrainian graphic art for linocut examples. Considering that this technic affects the imagery when creating bookplate, it is of particular importance in the context of considering this topic. However, a meaningful review for its phenomenon has acquired in scientific papers yet.

Objectives. The objectives of this study are to determine the general trends in the use of color in the development of ex-libris during the XX - begin XXI century.

Methods. To define the conceptual research foundations of stylistic and formal analysis which oriented for description and analytics of artistic form of bookplates. In the analysis of the development of trends, the comparative and historical method is used. Art and historical methods of analysis are used for determining the figurative and formal features of ex-libris.

Results. This study examines in more detail the use of different colors in graphic art, namely, in bookplate. Besides, the article is traceable the period of color formation in the ex-libris of the XX - the beginning of the XXI century, on the example of works of domestic masters. The colorful palette using in the artworks and became a means of expression along with the use of standard artistic features in contemporary art of small graphic form.

Conclusions. The challenges of the end twenty - begin twenty-one century prompted the search for new means of expression in the creative work of domestic artists. The modern graphic art has begun to enrich with new techniques due to the rapid development of society in recent decades. Therefore, one such innovative tool is the color, which used an ex-libris. Its use can be further reflected in the work of subsequent generations of bookplate artists. Also, the presence of a large number of colored works of ex-libris suggests that the use of paints is very relevant in everyday life. The color bookplate is distinguished by colorful and emotional appeal with the laconic white and black bookplates. Many artists in their work used similar experiments with the palette over the last twenty years, some of them are R. Agirba, R. Vygovskiy, Y. Galitsin, Y. Koh, O. Krivoruchko, O. Litvinov, A. Pugachevskiy, G. Pugachevskiy and the other.

Аннотация. Потеряв тесную связь с книгой, отечественный экслибрис конца XX – начала XXI столетия начал получать собственные признаки в смысле самостоятельного художественного произведения. Рядом с этим графическое мастерство с появлением новых техник печати становилось более профессионального уровня. В то же время с использованием основных выразительных способов в графике, таких как точка, линия и пятно, внимание начинает уделяться и другим способам выразительности в художественном образе. Таким образом, ряд художников, начала XX столетия, в своих работах в области экслибриса начала использовать цвет.

Эта тенденция была обусловлена развитием технического процесса и смогла получить своего распространения в связи с появлением новых печатных технологий. Тем не менее, стремительного

развития науки повлияло на появление новых материалов, а также печатной техники. Это, в свою очередь, дало возможность упростить и удешевить создание цветных образцов. Рядом с лаконичностью традиционной черно-белой палитры, своими красками с этого времени начали выделяться новые художественные произведения XX столетия. Таким образом, использование данного способа выразительности получило достаточного отображения у современных художников-графиков и стало визиткой отечественного книжного знака конца XX – XXI столетия.

Key words: color, ex-libris, bookplate, graphic art, linocut, Ukraine, the end of XX – the begin of XXI century.

Ключевые слова: цвет, экслибрис, книжный знак, графическое искусство, линогравюра, Украина, конец XX – начало XXI столетия.

Постановка проблемы. Основательное изучение процесса становления экслибриса как художественного произведения та его историческое развитие рассматривалось множеством украинских ученых приблизительно до 60-х годов XX столетия. Тем не менее, в исследовании малой графической формы более позднего периода и до сегодняшнего дня присутствуют некоторые пробелы. Тем не менее, современный украинский книжный знак является активным участником популяризации графического искусства Украины на международной арене. При этом большое количество художественных образцов произведений украинских художников, что принадлежат этому направлению в творчестве и имеет место быть изученными. Рядом с этим внимание цветным экслибрисам уделено немного посредственно и является малоизученным. Тем не менее, появление, становление цвета имеет важное место в искусстве книжного знака, что представлено более чем 50% современных образцов рядом с традиционной черно-белой гаммой. Соответственно, отдельного внимания заслуживает рассмотрение процесса начала использования цвета в работах художников экслибриса, а также определения места последних в современных работах мастеров.

Анализ последних исследований и публикаций. Процесс становления цветного книжного знака до сих пор не получил специального освещения в научных работах. Тем не менее, некоторое внимание было уделено цветовым экслибрисам разных художников в исследованиях П. Нестеренко [4,5], Т. Сафоновой [7]. Соприкасающаяся публикация, по теме цвета в украинском графическом искусстве на примере линогравюры, была опубликована Е. Калашниковой [3]. Беря во внимание то, что указанная техника является одной из таких, которая влияет на изобразительные характеристики при создании книжного знака, в контексте рассматриваемой темы она имеет одиночное значение. Однако, содержательного осмотра данное явление исследователей на данный момент не приобрело.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Данное исследование более детально рассматривает использование разнообразных красок в графическом искусстве, а именно в книжном знаке. Рядом с этим в статье просматривается, на примере произведений

отечественных мастеров, период становления цвета в экслибрисе XX – начала XXI века. Указывается, что использование разных цветов в работах стало выразительным приёмом рядом с использованием стандартных художественных особенностей в современном искусстве малой графической формы.

Цель статьи – определить основные тенденции использования цвета в развитии экслибриса на протяжении XX – начала XXI столетия.

Изложение основного материала. Историю своего развития экслибрис начал еще с XV столетия. Его основной целью было определение имени владельца книжного издания. Беря во внимание тот факт, что книга была в это время драгоценной вещью, позволить себе огромные книжные коллекции могли только богатые граждане. Поэтому с XVI – XVIII столетия в искусстве владельческого знака использовались разные геральдические композиции.

Так, использование гербов указывало принадлежность к аристократии, и было важным показателем богатства рода. Обычно, книжные знаки печатались с помощью традиционной техники печати офорта, и за основу брался стандартный цвет чернил – чёрный. Однако, что бы выделиться, некоторые знатные персоны заказывали себе цветной знак, который создавался художниками вручную. В связи с невозможностью напечатать его в цвете и то, что работа мастера исполнялась от руки, такие образцы были в одном или нескольких экземплярах.

Поэтому, беря во внимание то, что использование одного цвета чернил требовало незначительных растрат при изготовлении, оно было универсальным способом передать утонченность графического искусства. Еще одной из важных особенностей простого чернила в сравнении с разноцветными красками была его дешевизна. Но, начиная с XX столетия некоторые художники стали экспериментировать с использованием цвета в своих графических работах, а именно в экслибрисе.

Сначала в связи с появлением цинкографии отдельные мастера стали использовать другие краски рядом с чёрным. Среди художников, которые приносили цвет в книжный знак, выделяются имена В. Грышнюка, А. Иванова. Тем не менее, другие цвета при печати начали использоваться вместе с применением техники ксилографии в работах П. Горобца, Л. Хижинского [3]. Однако, при печати таких работ использовались

простые цвета. В основном предпочтение отдавалось одному из главных оттенков красного, синего и зеленого. Но палитра таких книжных знаков не была достаточно разнообразной, тем не менее, красный помогал проявить активность в работе, передать энергию, усиливал движение. Так же – это цвет огня, поэтому его использование в таком ключе усиливало образ работы. В тоже время, спокойная синяя краска навеивала ощущение уюта, а зеленый помогал изобразить разнообразие мира природы.

Начало XX столетия было ознаменовано появлением важных персоналий, которые сделали особый вклад в искусство экслибриса. В данном контексте следует отметить творчество Г. Нарбута. Потому что данный мастер графического искусства за свою жизнь создал огромное количество разнообразных работ. Он также попробовал использовать цвет в собственных работах. А именно в геральдических книжных знаках, которые продолжали традиции предыдущих столетий. Среди его известных произведений были разработки собственнических знаков для барона м. Врангеля и посвященный гетьману П. Дорошенку [3].

Дальнейшие украинские художники продолжали свои поиски использования цвета в своих работах. Так, в 30-х годах XX столетия в книжных знаках начали использовать двухцветную палитру. Но главной краской оставалась чёрная. При этом использование других цветов все чаще применялось как акцент. Со временем стандартное чернило стали использовать вместе с открытыми цветами синего, красного, зеленого. Тем не менее, вспомогательный цвет разбавлял хмурость темного цвет и стал дополнительным способом для подчеркивания жизненных сил и насыщенности художественного образа. Данную гамму было предложено в работах таких известных западноукраинских мастеров С. Гординского, П. Ковжуна, Я. Музыки [3].

На создание художников вдохновляло неудержимое желание создавать красочные образы и вводить их в свои книжные знаки с помощью цвета и сделать их менее сдержанными. При этом добавление красок в общий колорит приводил к новым попыткам раскрыть палитру своих художественных работ. Поэтому одним из проявлений цвета в экслибрисах стало использование, кроме белого, другой бумаги как основы на которой создавался оттиск. При использовании разноцветной основы, книжный знак более эффектно выделялся. Так же не менее важным было то, что при помещении такого собственнического знака в книгу, он не терялся на белой странице издания. Экслибрис такого типа сразу же выделялся среди присутствующих иллюстраций.

Как пример можно привести серию работ с использованием цветного полотна М. Жука 1927 года. Это была небольшая серия собственных книжных знаков. Важно отметить то, что цветная

бумага расширила палитру цветов таких экслибрисов. Так, например, рядом с зеленым, синим, красным появился жёлтый и другие похожие цвета. Вместе с этим М. Жук в одном из собственных книжных знаков добавил к красному полотну, белило. Так, данный экслибрис соединил в себе триадную цветовую гамму и тем самым необычно раскрыл художественный образ [3].

Однако, использование цветного полотна применялось и в последующее время. Одной из таких работ стала под названием «экслибрис П. Т. Тронька» и была создана В. Вечерским 1968 году. В ней использование растительных мотивов на зеленом фоне подчёркивает художественный образ природы. Так же в этой работе изображено Золотые ворота в Киеве с дамбой под ними. Использование художником зелёного цвета усиливает связь с природой, а так же позиционирует столицу Украины как зелёный город [5].

Вместе с этим в начале XX столетия изобретение линолеума, который получил особое значение в графическом искусстве и стал настоящей находкой для художников экслибриса. Однако, в 1920-х годах данная техника еще не получила широкой популярности в сравнении с более поздним периодом. Но все же это стало новой страницей в графическом искусстве. При этом не только на Украине, но и во всем мире. Мягкость данного материала дала возможность создавать достаточное количество оттисков, что стало настоящей находкой для деятелей искусства. Линолит начал развиваться как отдельная техника, который имел тесную связь с ксилографией [3].

В связи со Второй мировой войной, а так же с дальнейшими военными годами искусство книжного знака пришло в упадок. Только с 60-х годов XX столетия оно начало возрождаться и получать социального и культурного значения. Простота данной формы искусства стала привлекать большое количество художников для изучения данной техники, тем не менее, широко распространённый офорт она вытеснить не смогла. Так, 1960 год стал известен выставкой Декады украинского искусства в Москве, где было представлено 150 книжных знаков отечественных деятелей искусства с УССР. Однако большую часть из них составляли чёрно-белые образцы, но так же были представлены и в цвете.

Использование техники линолита было характерным для работ, которые создавались на протяжении 1960-х – 1980-х годов. Среди мастеров, которые обратились к цветному экслибрису, следует назвать Л. Бекетова, В. Боканя, В. Лопату, Б. Мозолевого, Г. Пантелюка, Л. Перевальского, Г. Сергеева, Б. Сороку, В. Усолкина, С. Хижняка и других [3].

Со временем, графический язык художественных произведений, в которых использовался цвет, стал достаточно широким. С помощью более широкой палитры стало возможным создание условного объема на

плоскости, а использование разных фактур в 1970-х годах стало основой создания имманентного пространства. Однако использование красок хоть и помогло расширить возможности графической работы, но так же оно приблизило малую графическую форму к книжной иллюстрации. Но использование данных методов позволило создать иллюзию присутствия объема, тени, света, но в то же время было достаточно далеко от живописи.

Значительный интерес к цветному экслибрису стал проявляться в 90-х годах XX столетия. Активное развитие технических возможностей дало толчок появлению новых материалов и приборов, которые упрощали процесс печати. Так, начали использоваться синтетические краски. Рядом с традиционными цветами свое место нашли яркий голубой, малиновый, желтый. Это очень увеличило арсенал возможностей для художественной выразительности у художников при создании новых образцов книжного знака. Рядом с этим начала формироваться символика цвета. Так же не меньшее влияние на выбор определенного колорита начало влиять появление субкультур, которые стали использовать некоторые краски как свою визитку.

Не менее важным для развития современного экслибриса стало и использование современных техник. Появление цифровых технологий дало возможным появиться компьютерному книжному знаку. А современная печатная техника может изготовить любое количество цветных образцов достаточно быстро.

Так же в офорте вместо традиционного металла начал использоваться более дешевый пластик. Его пластичность позволяет выгравировать изображение с использованием сухой иглы. Данный материал имеет множество своих преимуществ. Среди них отсутствие цвета и его прозрачность, которая не меняется со временем. Однако одним из его недостатков является его невысокая прочность. В сравнении с металлом пластик легче поддается гравировке, что является очень большим преимуществом с последним. Это так же помогает ускорить процесс получения оттисков.

Широкое применение цвета при создании экслибриса на пластике нашло отображение в творчестве киевского графика Г. Пугачевского и его сына А. Пугачевского. Их творческой визиткой стало множество работ с использованием цвета. Так, например, среди работ Г. Пугачевского стоит выделить серию экслибрисов «Орфей и Эвредика», «Мыльные пузыри жизни», «Мелодии звездной тишины» и другие. Собственный авторский подтекст имеет так же и А. Пугачевский, который создал «Кот с аккордеоном», «Сандро Боттичелли», «Тишина» и другие.

Например, беря во внимание работу Г. Пугачевского «Мелодии звездной тишины» автор использует соединение теплых и холодных цветов. Образ ночи представленный в виде призрака над городом в синих красках, который

является композиционным центром работы. В то же время дома в красно-оранжевой гамме, где как акцент используется желтый цвет и представляет зажженный свет. Рядом с ними фигура шута, которая на явна в экслибрисе так же в теплых тонах и исполнена в желто-оранжевой палитре. Использование штриха поверх цвета увеличивает тональную красочность и создает иллюзию использования большого количества красок.

Тем не менее, работа А. Пугачевского «Кот с аккордеоном» сосредоточена на использовании большого количества цветов. Здесь присутствуют и красный, желтый, оранжевый, зеленый, голубой. Но данная палитра является не очень насыщенной, а мягкой, пастельной, которая усилена черной линией и штрихом. В этом случае цвет является способом для усиления художественного образа. Использование не очень сложного цветового решения показывает его сказочность и изящество.

Работы представленных мастеров яркие и наполнены жизненным колоритом, а так же исполнены с высоким мастерством. Г. Пугачевский и А. Пугачевский полюбили использование цвета в своих работах поэтому лишь небольшое количество создано в черно-белой гамме, в то же время большая часть наполнена красками [6].

В то же время книжные знаки другого киевского художника Р. Агирбы более тяжелеют к традиционной печати с использованием черного чернила на белой бумаге. Однако среди его трёхсот семи десяти девяти работ присутствуют и с использованием цвета. Среди них «Смертельная доза», «Лабиринт любви», «Золотой петушок», «Мотивы А. Мухи», «Сова» и другие. Экслибрисы данного автора наполнены ярких красок и смелых цветовых решений.

Например, беря во внимание книжный знак «Лабиринт любви» можно увидеть насыщенные оттенки синего, зеленого, салатного, светло-оранжевого и как акцента красного цвета. Художник также использует плавные переходы разных красок, которые создают эффект градиента. Вся композиция соединена графическими элементами, которые представлены в виде линий, штрихов. Однако автор выбрал для них не стандартное чернило, а темно-синее, которое усиливает творческую идею автора.

Так же Р. Агирба в своих работах использует решение в два цвета. Например, это находит свое отображение в таких экслибрисах «Путешествие Марко Поло», «Леда и лебедь», «Похищение Европы», «Экслибрис АЕМ 1910-2010» и других. Рассматривая книжный знак «Похищение Европы» на глаза попадает то, что автор использовал цвет как полотно. В этом случае красный приобретает символическое значение, которое передает пламя любви, из-за которого произошло её похищение за мифом. Сама же графическая композиция исполнена черным чернилами, что вместе с избранной краской на белой бумаге создает контраст и подчеркивает художественный замысел.

В то же время в своей другой работе «Экслибрис АЕМ 1910-2010» автор использовал бирюзовый цвет как полотно, которое подчёркивает образ рыбы в лампе, которая помещена в воду. Благодаря использованию именно этого цвета дается понимание того, что рыба попала в безысходное положение, ведь вода находится не в лампочке, а за её границами. Вместе с использованием разной цветовой палитры в своих работах автор экспериментирует и с цветной бумагой [1].

Отдельно использование разнообразных красок нашло в книжных знаках среди многих художников из Киева – Р. Выговского, Ю. Галицина, со Львова – Ю. Коха, с Черновцов – О. Криворучка, с Одессы – О. Литвинова и многих других [5].

Выводы и предложения. Вызовы конца XX – начала XXI века стали стимулом поиска в творчестве украинских мастеров новых изобразительных способов. В связи со стремительным развитием общества последних десятилетий, современное графическое искусство начало обогащаться новыми приёмами. Поэтому одним из таких инновационных приемов, который стал использоваться в экслибрисе, стал цвет. Его использование может найти свое дальнейшее отображение в творчестве последующих поколений художников книжного знака. Так же присутствие большого количества цветных художественных образцов экслибриса позволяет утверждать, что использование красок является очень актуальным в обыденной жизни. Рядом с чёрно-белым книжным знаком, цветной отличается своей красочностью и эмоционально привлекательностью. Подобные эксперименты с

цветом на протяжении последнего двадцатилетия использовало большое количество художников, среди них Р. Агирба, Р. Выговский, Ю. Галицин, Ю. Кох, О. Криворучко, О. Литвинов, А. Пугачевский, Г. Пугачевский и другие.

Список литературы:

1. Агирба Р. Коллекция работ / Официальный сайт автора URL: <http://agirba.com.ua/exlibris>
2. Дубина Н. Обзор авторских техник получения описки. / Интернет журнал «КомпьюАрт» URL: <https://compuart.ru/article/20405>
3. Калашникова Е. Особенности современной украинской цветной линогравюры. // Вісник ХДАДМ. 2009. №9. С. 30-34. [Osobenosti sovremenoj ukrainskoj tsvetnoj linogravjuri. [Features of modern Ukrainian color linocut] Visnik KhDADM. Kharkiv, 2009; (9): 30-34. (in Russ.)]
4. Нестеренко П. Історія Українського екслібриса : Наукове видання. К.: Темпора; 2016. [Nesterenko P. Istoria Ukrainского ekslibrisa: scientific publication. Kyiv: Tempora; 2016. (in Ukr.)]
5. Нестеренко П. Київ в екслібрисі : Каталог. К.: Емма, 2010. [Nesterenko P. Kiev v ekslibrysi: catalog. Kyiv: Emma; 2010. (in Ukr.)]
6. Пугачевский А., Пугачевский Г. Коллекция работ Официальный сайт автора URL: <http://pugachevsky.name/collection.html>
7. Сафонова Т. Багатогранність мистецтва екслібриса. // Молодий вчений. X. 2016. №4 (31). С. 678-681. [Safonova T. Bagatogranist' mistetstva ekslibrisa. [Art versatility bookplate] Molodyi vchenij. Kherson; 2016. (4 (31)): 678-681. (in Ukr.)]

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Dirgėlienė Irena

*Postgraduate Student at Mykolas Romeris University,
Lithuania*

THE CONCEPT OF DIGITAL COMPETENCE OF PRE-SCHOOL EDUCATION TEACHERS

Summary. The concept of digital competence has been used much more frequently in the past few decades than before and is increasingly included into policies and policy discussions, related to issues like: ‘what competencies and knowledge are necessary for people, living in a knowledge society, what should be taught to young people and how to do it’ (Ilomäki, Paavola ir Lakkala, 2016). According to these authors, digital competence is one of the major skills in the 21st century. That is the ability, related to creativity and openness to innovation, responsibility and productivity, communication and cooperation, critical thinking, problem-solving and metacognition (Ilomäki, Kantosalo, Lakkala, 2016). Teachers, working in kindergartens, must not only have digital competence, but also be able to apply their digital knowledge and skills in their daily work.

Annotation. This article analyses the concept of digital competence and discusses, what competencies are needed for pre-school education teachers aiming at developing children’s digital competence skills.

Key words. Digital competence, pre-school education, pre-school education teachers.

Introduction. The importance of developing digital competence is emphasized both in Lithuanian and EU education policy documents. The State Education Strategy 2013-2022 includes the goal of directing the process of education towards the development of the key competencies (State Education Strategy 2013-2022, 2014). The Updated European Competence Framework (Updated European Competence Framework, 2018) lists the competencies, needed for each individual's personal satisfaction and development, employment, social inclusion, sustainable lifestyle, successful life in peaceful societies, healthy living and active public spirit. These competencies include digital competence as well. UNESCO’s Future Competences and the Future of Curriculum (UNESCO’s Future Competences and the Future of Curriculum, date unspecified) emphasizes the necessity for each learner to acquire competencies, which would enable him to solve issues arising in the context of constant change and uncertainty. UNESCO acknowledges that the future challenges will be posed by the Fourth Industrial Revolution and related circumstances, thus urging the states to turn back to the content of education as one of the major factors able to help prepare for the hardly-predictable events and needs of the future. UNESCO’s competence model

highlights 7 competencies. These also include literacy (language, mathematical, digital, etc. skills).

Purpose - to define the concept of digital competence and assess, which digital competence skills are necessary for pre-school education teachers, aiming to develop children's digital competence skills.

Tasks:

1. To analyse the concepts of competence and digital competence.

2. To assess, which digital competence skills are necessary for teachers, working with pre-school children.

This article analyses the concepts of competence and digital competence, discussing, what competencies are needed for pre-school education teachers aiming at developing children’s digital competence skills.

The concept of competence

In order to understand what digital competence is and what competencies are needed for teachers, aiming at developing digital competence skills, we need to analyse the concept of competence itself. Lithuanian researchers have not come to a single concept of competence, while foreign literature uses two terms – competence and competency. Various dictionaries provide an identical definition.

The concept of competence according to various authors and sources.

Source/author	Definition
Tarptautinių žodžių žodynas, 2007.	Competence is explained as a functional ability to perform an adequate operation of a certain kind, have sufficient knowledge, skills and energy.
Pukelis, 2009.	Competence is a person's reasonable and reliable ability to perform a certain part or a function of a vocational activity, officially certified by a specific document.
Moon, 2002.	Competence is a strictly-defined element of a vocational standard. Talking of competencies, it is important to realise that it is not the personal competencies that are developed or improved, but the learning and vocational training processes (formal, informal or self-education) are used to develop and improve personal skills based on competencies, defined in the vocational standard.
Jovaiša, 2007.	Competence (Lat. <i>competentia</i> – proportion, expertise) – the ability to perform a certain activity well, based on the qualification and knowledge.
Gudzinskienė and Norvaišaitė, 2010.	'Defining the concept of competence, various authors emphasize slightly different aspects, but identify it as a person's capability to perform a certain activity, highlighting the possession of knowledge and skills, and adherence to certain values.
Martišauskienė and Traškelys, 2016.	There are two popular attitudes to competence. The first one defines competence as compliance to working standards, i.e. a combination of skills and knowledge, related to productive activity. The other attitude interprets competence as an individual's key characteristics, which become an integral part of competence, when they are causally related to efficient work performance.
Rekašienė ir Sudnickas, 2014.	Long-term personal qualities, which enable to predict a person's behaviour, while conducting his work duties, the competence of which is measured by applying specific criteria or standards.
Hutmacher, 1997; Weinert, 1999; Kirchhöfer, 2004; Hoskins and Fredriksson, 2008.	Competence is the capability of performing a certain activity (including learning), based on knowledge, skills, values and experience – things that a person acquired while learning.
Bissessar, 2010.	Competence is the knowledge, abilities and skills, a set of values and the ability to use it in performing certain activity.
Vazirani, 2010.	Competence includes knowledge and knowledge skills; learned or known standards and strategies, the efficient application of which requires knowledge, skills and provisions.
Le Boterf, 2010.	Competency is a person's ability to take efficient and professional action by mastering practical situations, as well as mobilising and coordinating available resources.
Mulder, 2011.	Competency is identified as an ability to perform appropriate tasks while applying knowledge, skills and provisions, needed in a person's vocational activity.
Sanghi, 2010.	Competence is regarded as an achievement of the standard of working skills, while competency refers to the behaviour that helps to achieve it.

Source: Compiled by the author.

As it is illustrated by the concepts of competence, provided in the table, they are numerous and, although different, also similar at the same time. *In conclusion to the data, provided in the table, it could be stated that competence is a person's ability to act, based on knowledge, skills and values, depending on personal qualities, enabling the person to implement vocational activity and manifesting in successful results. Both Lithuanian and international experts define competence as a set, consisting of skills, knowledge and attitude, used by a person in practice in a constantly changing environment.*

The concept of digital competence

The concept of digital competence has been used much more frequently in the past few decades than before and is increasingly included into policies and policy discussion, related to issues like: 'what

competencies and knowledge are necessary for people, living in a knowledge society, what should be taught to young people and how to do it' (Ilomäki, Paavola ir Lakkala, 2016). According to these authors, digital competence is one of the major skills in the 21st century. That is the ability, related to creativity and openness to innovation, responsibility and productivity, communication and cooperation, critical thinking, problem-solving and metacognition (Ilomäki, Kantosalo, Lakkala, 2016).

Sometimes the above-mentioned concepts are used to define the system of key competencies of European Union citizens (European Commission, 2006), where digital competence is included among the eight key competencies and defined as follows: 'Digital competence involves the confident and critical use of Information Society Technology for work, leisure and

communication. It is underpinned by basic skills in the use of computers to retrieve, assess, store, produce, present and exchange information, and to communicate and participate in collaborative networks via the Internet.’ According to Martin and Grudziecki (Martin and Grudziecki, 2006), digital competence is based on digital literacy. Eshet-Alkalai states that skills and

competencies that are related to digital literacy include higher-level cognitive and socio-emotional skills (Eshet-Alkalai, 2004).

Airošius et al. regard digital competence as a skill that a person must develop in order to become competent in the digital environment (Airošius, Ignatova ir Kaminskaitė, 2011).

Table 2.

The structure of digital competence

Media studies/ education in the field of media	Literacy education	Computers	Library studies
Literacy in the field of media	Technological skills	Internet skills	Information skills
Key digital literacy skills	Digital literacy	ICT skills	Key digital literacy skills
	Information competence	21st c. skills	

Source: Compiled by the author according to Airošius et al. (Airošius, Ignatova ir Kaminskaitė, 2011).

Research articles use the term ‘digital competence’ much more often than ‘skills’ or ‘literacy’. Calvani et al. (2009) refer to digital competence as a flexible ability to explore and encounter new technological situations, analyse, select and conduct a critical assessment of data and information, use the technological potential, represent and solve problems, and accumulate general and cooperation knowledge. Gutiérrez (2011) defines digital competence as: values, beliefs, knowledge, abilities and attitude to appropriate use, including the computer, also all kinds of software and the Internet. According to the researcher, digital competence creates an opportunity to investigate and use information in learning knowledge. The above-mentioned publications define digital competence in general terms, listing a number of cognitive skills, including the ability to solve moral issues and improve in order to acquire digital competence.

Lifelong Learning European Reference Framework defines digital competence as one of the eight key competences, including ‘confident and critical use of Information Society Technology for work, leisure and communication.’ (European Commission, 2006).

Various publications defined digital competence as ‘knowledge, skills, attitudes, strategies and awareness, needed in using digital technology, solving tasks and problems, communication, managing information, cooperation, creating and sharing content and accumulating knowledge (Ferrari, 2012; 2013; Guzman-Simon et al., 2017; Moncada Linares and Díaz Romero, 2016; Mattila, 2015; Pérez-Mateo et al., 2014).

Mattila (2015) regards digital competence as competence, which helps to acquire other key competencies, such as language, mathematics, learning to learn and cultural awareness.

In conclusion, it could be stated that digital competence is the ability, related to creativity and openness to innovation, responsibility and productivity, communication and cooperation, critical thinking, problem-solving and metacognition.

1. Digital competence of pre-school education teachers

Based on the Description of Qualification Requirements for Teachers, teachers must be capable of efficient work with information, technology and knowledge (Description of Qualification Requirements for Teachers, 2014). Krumsvik (2011) defines digital competence as teachers’ skills to use ICT in the professional context with a good understanding of pedagogical-didactic assessment and its significance to learning strategies and digital competence. European Digital Competence Framework for Educators (DigCompEdu) is focused on all levels of education. It helps teachers integrate digital technology into the teaching and learning process.

Based on the Lithuanian Early Childhood and Pre-School Teacher Training Standard, which defines the boundaries of the competencies of the early childhood and pre-school teacher training standard, highlighting general skills, needed for successful early childhood and pre-school education work: responsibility, organisation, creativity, independent decision-making, collective work, tactfulness, tolerance, mathematical literacy, computer proficiency (Lithuanian Early Childhood and Pre-School Teacher Training Standard, 2008).

International standards (ISTE) indicates requirements for teachers’ ICT competencies. Teachers, working at pre-school education institutions, must:

1. Be able to encourage children’s learning and creativity by applying own competencies, including ICT;
2. Plan and create authentic digital learning experience and assessment;
3. Model working and learning in the digital society;
4. Encourage and model digital public spirit and responsibility;
5. Actively improve their vocational competencies and leadership skills. (International Standard for Technology in Education, 2016).

TPACK standards for training pre-school teachers, highlights that early childhood teachers must possess a balanced technological, pedagogical and content knowledge. These standards also emphasize the importance of considering the environment that the teachers will work in, plan practical training at kindergartens since the very beginning of the studies and develop the ability of the future teachers to choose the best ICT measures for work (Technological, Pedagogical and Content Knowledge Model, 2018).

The Framework for Quality in Digital Media for Young Children states that appropriate and targeted application of ICT turns them into an effective tool for educating children. Purposeful application of information and communication technology requires from the teachers (educators) to be familiar with (and know how to get the information on) the tools of information and communication technology and their eligibility criteria. It is important to ensure that teachers are introduced to the possible issues and limits of the application of information and communication technology too. The application of information and communication technology in working with children under three years old, should be discussed separately. It is important to give attention to digital civic engagement and thus is necessary to follow the latest studies and attend trainings (Framework for Quality in Digital Media for Young Children, 2012).

According to the documents of the National Association for the Education of Young Children (NAEYC), pre-school children's education must encourage their development and learning. A teacher working with small children should be familiar with the latest research, know if the said research is reliable, analyse the suitability of the choice of his/her ICT measures and activities, develop relationships that are based on partnership between the family and the community, use ICT in communicating with the pupils' parents, sharing their children's works or informing of their achievements. A teacher should encourage parents to use ICT for their children's education too. ICT can also be used to communicate with colleagues, describing children's abilities, etc. (National Association for the Education of Young Children, 2018).

In conclusion, it could be stated that teachers, working in kindergartens, must not only have digital competence, but also be able to apply their digital knowledge and skills in their daily work.

Conclusions

1. Competence is a person's ability to act using his knowledge, skills and values, depending on personal qualities, enabling the person to implement vocational activity and manifesting in successful results. Both Lithuanian and international experts define competence as a set, consisting of skills, knowledge and attitude, used by a person in practice in a constantly changing environment.

2. Digital competence is the ability, related to creativity and openness to innovation, responsibility and productivity, communication and cooperation, critical thinking, problem-solving and metacognition.

3. Teachers, working in kindergartens, must not only have digital competence, but also be able to apply their digital knowledge and skills in their daily work.

References

1. Airošius, N., Ignatova, N., Kaminskaitė, U., Skaitmeninė kompetencija ir skaitmeniniai žaidimai ugdymo procese. LINKED projekto patirtis. 2011.
2. Bissessar, K. P. (2001). Prosperity for all Manifesto of the People's Partnership for a united people to achieve sustainable development for Trinidad and Tobago. Retrieved July 26, 2010, from <http://www.coptnt.com/ver03/media/peoples-manifesto-2010.pdf>
3. Calvani, A., Cartelli, A., Fini, A., & Ranieri, M. (2009). Models and instruments for assessing digital competence at school. *Journal of E-Learning and Knowledge Society*, 4(3), 183–193.
4. Eshet-Alkalai, Y. (2004) Digital Literacy: a conceptual framework for survival skills in the digital era. *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia*, 1391:93-106. EUROPA: http://ec.europa.eu/avpolicy/media_literacy/index_en.htm#wha
5. Ferrari, A. (2012). Digital competence in practice: An analysis of frameworks. JRC Technical Reports. Institute for Prospective Technological Studies, European Union.
6. Ferrari, A. (2013). DIGCOMP: A framework for developing and understanding digital competence in Europe (Report EUR 26035 EN). JRC Technical Reports. Seville: Institute for Prospective Technological Studies, European Union.
7. Framework for Quality in Digital Media for Young Children. 2012.
8. Gudžinskienė, V., Norvaišaitė, J. (2010). Socialinio darbuotojo kompetencijų sampratų analizė. *Socialinis ugdymas*. 11, 55-64.
9. Gutiérrez, I. (2011). Competencias del profesorado universitario en relación al uso de tecnologías de la información y comunicación: análisis de la situación en España y propuesta de un modelo de formación. Doctoral Thesis. University Rovira I Virgili.
10. Guzman-Simon, F., Garcia-Jimenez, E., & Lopez-Cob, I. (2017) Undergraduate students' perspectives on digital competence and academic literacy in a Spanish University. *Computers in Human Behavior*, 74, 196–204. doi:10.1016/j.chb.2017.04.040
11. Hoskins B., Fredriksson U. (2008). Learning to Learn: What is it and Can it be Measured? European Commission, Joint Research Centre, Institute for Protection and Security of the Citizen, Centre for Research on Lifelong Learning. [https://www.smm.lt/uploads/documents/Prie%C5%A1mokyklinio%20ugdymo%20bendroji%20programa\(3\).pdf](https://www.smm.lt/uploads/documents/Prie%C5%A1mokyklinio%20ugdymo%20bendroji%20programa(3).pdf)
12. Hutmacher W., (1997). Key Competencies for Europe. Report of the Symposium (Berne, Switzerland, March 27-30, 1996). A Secondary Education for Europe Project. Strasbourg: Council for Cultural Cooperation.

- http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/search/detailmini.jsp?_nfpb=true&_ERICExtSearch_SearchValue_0=ED407717&ERICExtSearch_SearchType_0=no&accno=ED407717.
13. Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogo rengimo standartas. 2008. <http://www.kpmc.lt/Skelbimai/31%20standartas/Ikimokyklinio%20ir%20priesmokyklinio%20ugdymo%20pedagogo.pdf>
14. Ilomäki, L., Kantosalo, A., Lakkala, M., 2011. Kas yra skaitmeninė kompetencija?.
15. Ilomäki, L., Paavola S., Lakkala, M., Kantosalo, A., Digital competence – an emergent boundary concept for policy and educational research May 2016 *Education and Information Technologies* 21(3):655–679. DOI: 10.1007/s10639-014-9346-4
16. ISTE Standards for Students International Society for Technology in Education (ISTE), 2016. Prieiga internetu: www.iste.org/standards/for-students.
17. Jovaiša, L. (2007). Enciklopedinis edukologijos žodynas. Vilnius: Gimtasis žodis.
18. Kirchhöfer D. (2004). *Lernkultur. // Kompetenzentwicklung. Begriffliche Grundlagen*. Berlin: Arbeitsgemeinschaft Betriebliche Weiterbildungsforschung e.V. p. 70–71.
19. Krumsvik, R. J. (2014). Teacher educators' digital competence. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 58(3), 269–280. doi:10.1080/00313831.2012.726273
20. Kurt, S., Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) Framework, in *Educational Technology*, 2018. <https://educationaltechnology.net/technological-pedagogical-content-knowledge-tpack-framework/>
21. Le Boterf, G., (2010) Centre Inffo (France); RACINE : Réseau d'appui et de capitalisation des innovations européennes | Dans *Actualité de la formation permanente* (n° 220, mai 2010)
22. Linares, S. M., ir Díaz Romero, C. (2016). Developing multidimensional checklist for evaluating language-learning websites coherent with the communicative approach: A path for the knowing-how-to-do enhancement. *Interdisciplinary Journal of e-Skills and Life Long Learning*, 12, 57-93.
23. Literature review of reforms related to 2006 European Framework of Key Competences for lifelong learning. https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/key-competences-consultation-2017-strategy_en.pdf
24. Martin, A., & Grudziecki, J. (2006). DigEuLit: Concepts and tools for digital literacy development. *Innovation in Teaching and Learning in Information and Computer Sciences*, 5(4), 249–267. doi:10.11120/ital.2006.05040249
25. Martišauskienė, D., Traškelys, K. (2016) Švietimo paslaugų kokybės valdymo kontūrai : efektyvumas, rezultatyvumas, naudingumas, prieinamumas : monografija. Klaipėda.
26. Mattila, A. (2015). The future educator skills in the digitization era: Effects of technological development on higher education. In *e-Learning (econf)*, 2015 Fifth International Conference on e-learning (pp. 212–215).
27. Moon J. , (2002). *The Module and Programme Development Handbook*. Kogan Page.
28. National Association for the Education of Young Children, 2018. <https://www.naeyc.org/about-us>
29. Pérez-Mateo, M., Romero, M., & Romeu, T. (2014). Collaborative construction of a project as a methodology for acquiring digital competences. *Comunicar*, 21(42), 15–23. doi:10.3916/C42-2014-01
30. Pukelis, K. (2009). Gebėjimas, kompetencija, mokymosi/studijų rezultatas, kvalifikacija ir kompetentingumas: teorinė dimensija. Vilnius.
31. Reikalavimų mokytojų kvalifikacijai aprašas. 2014. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/7367f7d02fbf1e4b487eaabe28831e8/OZyUEiZGac>
32. Rekašienė, R., Sudnickas, T. Kompetencijų modelio kūrimas ir taikymo perspektyvos Lietuvos valstybės tarnyboje. (2014). In *Viešoji politika ir administravimas*, Vol. 13, Iss. 4, pp. 590-600. ISSN 1648 2603.
33. Tarptautinių žodžių žodynas (2007). Sudarė Vaitkevičiūtė, V.
34. The 3 Cs of screen time with children: Content, Context and Child, 2016. Prieiga internetu: <https://ctecs2110.wordpress.com/2016/03/24/the-3-cs-of-screen-time-with-children-content-context-and-child/>
35. UNESCO ateities kompetencijų ir ateities ugdymo turinio vizija http://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/resources/future_competences_and_the_future_of_curriculum.pdf
36. Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija. ŠMM Švietimo aprūpinimo centras. https://www.sac.smm.lt/wp-content/uploads/2016/02/Valstybine-svietimo-strategija-2013-2020_svietstrat.pdf
37. Vazirani, N. (2010) Competencies and Competency Model—A Brief Overview of Its Development and Application. *SIES Journal of Management*, 7, 121-131.
38. Weinert F. E.(1999). Concepts of Competence. Contribution within the OECD Project Definition and Selection of Competences: Theoretical and Conceptual Foundation (DeSeCo). Muenchen: Max Plank Institute for Psychological Research.

*Akimova Olena**Public institution «Kharkiv humanitarian-
pedagogical Academy»
Kharkiv regional Council***PREPARATION OF FUTURE TEACHERS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE FORMATION OF FORMATIVE EVALUATION IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATIONAL SPACE OF THE PRIMARY SCHOOL***Акімова Олена Михайлівна**к. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно -
педагогічна академія» Харківської обласної ради***ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАД ФОРМУВАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Summary. Implementation of the main principles of the Inclusive Learning Development Concept in Ukraine involves the preparation of future primary school teachers to implement the principles of formative assessment in the context of inclusive primary school education, namely: the formation of professional competence of future teachers to formative assessment of junior high school students with specific educational needs trajectory and degree of involvement in the educational process. The article covers the content of the concept of «inclusive readiness», the structure of the structure of psychological and professional inclusive readiness, the function of formative assessment of younger students with special educational needs. The basic methods and methods of formative assessment of junior pupils with special educational needs are characterized, the mastery of which provides preparation of future teachers for formative assessment. The algorithm of formative assessment of junior pupils with special educational needs is presented. The method of «portfolio», its advantages and peculiarities of use in the educational process of elementary school are characterized.

Резюме. Втілення основних засад Концепції розвитку інклюзивного навчання в Україні передбачає підготовку майбутніх учителів початкової школи до реалізації засад формувального оцінювання в умовах інклюзивного освітнього простору початкової школи, а саме: формування фахової компетентності у майбутніх учителів до формувального оцінювання молодших школярів з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної освітньої траєкторії та ступеня включеності в освітній процес. У статті висвітлюється зміст поняття «інклюзивна готовність», склад структури психологічної та професійної інклюзивної готовності, функції формувального оцінювання молодших школярів з особливими освітніми потребами. Схарактеризовано основні прийоми та методи формувального оцінювання молодших школярів з особливими освітніми потребами, опанування якими передбачає підготовка майбутніх учителів до формувального оцінювання. Подано алгоритм здійснення формувального оцінювання молодших школярів з особливими освітніми потребами. Охарактеризовано метод «портфоліо», його переваги та особливості використання в освітньому процесі початкової школи.

Ключові слова: *учитель початкової школи, формувальне оцінювання, інклюзивна готовність, метод «портфоліо», учні з особливими освітніми потребами, метод «оцінні лінійки».*

Keywords: *elementary school teacher, formative assessment, inclusive readiness, portfolio method, students with special educational needs, ruler estimation method.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вищої педагогічної освіти в Україні відбувається переосмислення вимог до фахової підготовки спеціалістів, які в подальшій педагогічній роботі будуть сприяти створенню інклюзивного освітнього простору як одного із компонентів Концепції «Нова українська школа». Втілення принципів відповідності рівня та якості педагогічної освіти вимогам ринку педагогічної праці спрямовує освіту на вдосконалення професійного відбору та підготовки майбутніх учителів.

Підтримуємо думку науковців О. Бабакіної та І. Толмачової, які зазначають, що успішно здійснити освітню реформу зможе професіонал, який є особистістю, патріотом, інноватором. Запорукою набуття та вдосконалення цих характеристик студентом є навчання в інноваційному середовищі педагогічного закладу вищої освіти, що надасть можливість пізніше створювати, підтримувати та розвивати освітнє середовище в ході роботи з молодшими школярами [7].

Виходячи з вище зазначеного, освітнє середовище закладу вищої освіти виступає основою як для ефективної загальної педагогічної діяльності, так і для упровадження у майбутньому інклюзивної форми навчання, зокрема у закладі загальної середньої освіти, та позначається як основна умова ефективної реалізації засад формувального оцінювання в умовах інклюзивного освітнього простору початкової школи.

Таким чином, актуальною виступає проблема створення умов для формування готовності педагогічних фахівців до реалізації засад формувального оцінювання в умовах інклюзивного освітнього простору початкової школи, а саме: формування фахової компетентності у майбутніх учителів до формувального оцінювання молодших школярів з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної освітньої траєкторії та ступеня включеності в освітній процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти професійної підготовки майбутнього вчителя висвітлено у наукових дослідженнях О. Бабакіної, Л. Петриченко, Г. Пономарьової, О. Савченко, Л. Тимчук, Ф. Халілової, Л. Хомич та ін.

Педагогічні аспекти науково-методичних засад інклюзивної освіти висвітлено в працях українських науковців А. Колупасової, О. Рассказової, Ю. Найди, О. Столяренко, В. Синьової, П. Таланчука, Є. Тарасенко, О. Таранченко, Н. Шаповала, А. Шевцова та ін.

Шляхам трансформації прийомів роботи вчителів у класах з інклюзивною формою навчання приділяли увагу дослідники О. Таранченко С. Литовченко, Е. Данілавічюте та ін.

Проблему готовності педагога до корекційно-педагогічної діяльності досліджували А. Биков, І. Бех, В. Бондар, С. Болтівець, Г. Бондаренко, Н. Дементьева, А. Кігічак, А. Панов, О. Хохліна, Т. Шульга та ін.

Проблему педагогічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами в закладах освіти висвітлювали: О. Глоба, Е. Данілавічюте, Л. Коваль, С. Литовченко, О. Мартинчук, З. Ленів, Т. Скрипник, О. Таранченко, М. Чайковського та ін.

Основні аспекти контрольної та оцінювальної діяльності досліджувались науковцями: Т. Байбарою, Н. Бібік, О. Савченко, М. Вашуленком, О. Онопрієнко, О. Прищепою та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження різних проблем оцінювання навчальних досягнень під кутом зору інклюзії набуває актуальності і привертає науковий інтерес завдяки його поліструктурності та міждисциплінарності.

Аналіз науково-педагогічної літератури засвідчив різноманітні підходи до вирішення проблеми оцінювання досягнень школярів з особливими освітніми потребами та вможливив виявлення суперечностей стосовно означеної

проблеми, а саме між: соціальним замовленням на впровадження формувальної моделі оцінювання сформованих компетентностей в умовах інклюзивного освітнього простору початкової школи та усталеною практикою оцінювання лише предметних компетентностей учнів; між сучасними вимогами до оцінювання учнів в умовах інклюзивної освіти та неготовністю педагогів до формувального оцінювання молодших школярів з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної освітньої траєкторії; сучасним усвідомленням необхідності підготовки майбутніх учителів до реалізації формувальної моделі оцінювання в початковій школі та відсутністю програмно-методичних матеріалів для забезпечення здійснення формувального оцінювання молодших школярів з особливими освітніми потребами в залежності від ступеня включеності в освітній процес.

Мета дослідження полягає в теоретичному аналізі основних напрямів підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації засад формувального оцінювання в умовах інклюзивного освітнього простору початкової школи.

Викладення основного матеріалу.

Розширення освітнього простору початкової школи та включення інклюзивного компоненту обумовило необхідність підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації засад формувального оцінювання у ході змін інклюзивної політики та впровадження Концепції «Нова українська школа».

Реформування освіти на всіх ланках обумовило розширення функцій вчителя початкової школи закладу загальної середньої освіти. Інклюзивний компонент, який раніше не було включено до галузевого стандарту на сучасному етапі має реалізовуватись відповідно до змін у законодавстві держави [9].

Реалізація Професійного стандарт «Вчитель початкової школи закладу загальної середньої освіти» основною метою визначає підготовку до організації навчально-пізнавальної діяльності, виховання та розвитку учнів початкової школи та передбачає реалізацію фахівцем трудових функцій, а саме: планування та здійснення освітнього процесу; забезпечення й підтримка навчання, виховання й розвиток учнів в освітньому середовищі та родині; створення освітнього середовища; рефлексія та професійний саморозвиток; проведення педагогічних досліджень; надання методичної допомоги колегам із питань навчання, розвитку, виховання й соціалізації учнів початкової школи закладу загальної середньої освіти; узагальнення власного педагогічного досвіду та його презентація педагогічній спільноті; оцінювання результатів роботи вчителів початкової школи закладу загальної середньої освіти [4].

Ми погоджуємось з дослідницею І. Демченко та вважаємо визначені науковцем педагогічні засади інклюзивної освіти доречними і для умов

реалізації Професійного стандарту «Вчитель початкової школи закладу загальної середньої освіти», який передбачає вільний доступ до навчання, відповідність умов меті освіти, забезпечення учасників освітнього процесу додатковими ресурсами, дотримання педагогами прогресивних наукових підходів, командність і вивчення кращого педагогічного досвіду.

У зв'язку з цим, поле діяльності вчителя початкової школи, окрім дидактичної, виховної й розвивальної функції, доповнюється діагностичною, корекційною та рефлексивною, реалізація яких є основною для реалізації формульованої моделі оцінювання в початковій школі учнів з особливими освітніми потребами [3].

На нашу думку, реалізація вище зазначених функцій в інклюзивному освітньому просторі початкової школи передбачає формування наступних компетентностей: предметної, соціальної, психологічної, комунікативної, оберігаючої, інформативної.

Виходячи з вище зазначених компетентностей, актуальним постає питання визначення суті поняття «інклюзивна готовність» на основі сформованості якої відбувається формування інклюзивної толерантності майбутнього вчителя початкової школи, яку вважаємо невід'ємною складовою професійно – педагогічної підготовки до створення та реалізації засад формульованого оцінювання в умовах інклюзивного освітнього простору початкової школи і розуміємо як одну з умов, необхідних для реалізації трудової функції «забезпечення й підтримка навчання, виховання й розвитку учнів в освітньому середовищі та родині»[8].

Зміст поняття «інклюзивна готовність» розуміємо як інтегровану, динамічну та специфічну компетентність, що містить в собі сформованість знань та умінь інклюзивного характеру, які забезпечують: вмотивованість та готовність до організації інклюзивного освітнього простору, інклюзивних характер мислення, усвідомлення ролі інклюзивної освіти, прагнення до саморефлексії тощо.

Таким чином, зміст структурних компонентів інклюзивної готовності майбутнього вчителя початкової школи можна розподілити на два напрями: психологічний та професійний.

До структури психологічної інклюзивної готовності можна віднести: мотивацію, педагогічний оптимізм, позитивні установки, толерантність, креативність, творче ставлення до педагогічної діяльності.

До структури професійної інклюзивної готовності можна віднести: освітній, дидактичний, виховний компоненти, що обумовлюють професійну інклюзивну готовність вчителя та прийняття цінностей інклюзії, готовність до їх упровадження та самореалізації в інклюзивному просторі.

Погоджуємось з думкою К. Волкової, що в умовах інклюзивної освіти запровадження

компетентнісного підходу до оцінювальної діяльності стає необхідною вимогою часу, оскільки процес оцінювання навчальних досягнень учнів із особливими освітніми потребами набуває соціально-педагогічного спрямування й має забезпечувати моніторинг сформованості в учнів життєвих компетентностей, необхідних для успішної реалізації в суспільстві[2].

Отже, сформованість психологічних та професійних компонентів інклюзивної готовності майбутнього вчителя виступає основою реалізації засад формульованого оцінювання за умов упровадження компетентнісного підходу та передбачає такі напрями підготовки:

- оволодіння методами та засобами формування ключових компетентностей в учнів з особливими освітніми потребами, із акцентом на отриманні інтегрованого результату;
- підготовка до безперервного моніторингу результатів навчання відповідно до індивідуальної освітньої траєкторії школяра з особливими освітніми потребами;
- побудова освітнього інклюзивного процесу у контексті реалізації принципу «зв'язок з життям» тощо.

2. Формування фахової компетентності у майбутніх учителів до формульованого оцінювання молодших школярів з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної освітньої траєкторії передбачає підготовку до здійснення алгоритму:

- постановка об'єктивних і доступних для учнів навчальних та виховних цілей, спільне обговорення та розробка критеріїв оцінювання;
- реалізація ефективної рефлексії учнів з особливими освітніми потребами виходячи із індивідуальної освітньої траєкторії;
- створення ефективного зворотного зв'язку учнів з особливими освітніми потребами із членами Команди психолого-педагогічного супроводу та всіма іншими учасниками освітнього процесу;
- забезпечення активної участі учнів з особливими освітніми потребами в освітньому процесі;
- моніторинг результатів, корегування індивідуальної освітньої траєкторії виходячи із отриманих результатів та рівня досягнення поставленої мети.

Якісна характеристика у ході оцінювання відповіді або виконаного завдання учнів з особливими освітніми потребами передбачає використання учителем наступних прийомів оцінювання:

- різні форми заохочення за допомогою вербальних та невербальних засобів: жести, міміка, інтонація тощо;
- повне словесне оцінювання кожного етапу роботи у виконаному завданні школярем, із обов'язковим акцентом на сильній стороні виконаної роботи;
- перспективна оцінка, передбачає спільне обговорення із учнем та роз'яснення умов більш

успішного виконання кожного етапу завдання у майбутньому;

- використання само або взаємоперевірки відповідно до запропонованого алгоритму;

- використання оцінник лінійок Г. Цукерман, які передбачають, що після виконання завдання учень малює на полях малюнок: вертикальну лінію, на якій позначає умовним символом свою думку про якість виконання завдання. Після перевірки таку ж роботу виконує учитель. Якщо він погоджується з учнем – обводить кружечком його оцінку, якщо ні, то ставить вище або нижче за шкалою свою оцінку, після цього відбувається обговорення виставленої учнем та учителем оцінки [6].

Підготовка майбутніх учителів початкової школи до реалізації засад формуального оцінювання в умовах інклюзивного освітнього простору початкової школи передбачає оволодіння методом «портфоліо», яке розуміємо як одну з форм роботи з навчальною інформацією учня. Робота за методом «портфоліо» передбачає: зміщення акценту з того, що учень не знає і не вміє, на його сильні сторони, тобто, що він знає і чого навчився чи може навчитися; інтеграцію кількісних і якісних оцінок; домінування самооцінювання над зовнішнім оцінюванням тощо.

Погоджуємось з дослідницею А. Колупаєвою, яка зазначає про наступні переваги використання методу «портфоліо»[5]:

- характеризує якість навчання різнобічно й багатовимірно;

- розкриває індивідуальні можливості учня;

- демонструє динаміку досягнень школяра за певний проміжок часу;

- допомагає визначити ефективність та відповідність індивідуальної навчальної програми можливостям дитини;

- допомагає здійснювати моніторинг за розвитком соціалізації та формуванням особистості учня;

- допомагає здійснювати зворотний зв'язок між дитиною, батьками, вчителем.

На нашу думку, підготовка майбутніх учителів до використання різних видів «портфоліо» у освітньому процесі закладу освіти з інклюзивною формою навчання забезпечує перенесення педагогічного акценту з оцінки на самооцінку учня, тим самим реалізуючи головну мету формуального оцінювання в умовах інклюзивного освітнього простору початкової школи[1].

Висновки і пропозиції. Отже, підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації засад формуального оцінювання в умовах інклюзивного освітнього простору початкової школи передбачає використання гнучких та мобільних навчальних програм та формування інклюзивної готовності, яка в подальшому забезпечить реалізацію права на освіту всіх дітей, незалежно від стану здоров'я та рівня психічного та розумового розвитку.

Список літератури:

1. Будник О. Б. Інклюзивна освіта : навчальний посібник / О. Будник. – Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2015. – 152 с

2. Волкова К.С. Сутність та критерії готовності майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності в умовах інклюзивної освіти // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2017, № 3 (67), С. 155-165.

3. Демченко І. І. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти: автореф. дис... доктора пед. наук: 13.00.04; 13.00.03 / І. І. Демченко. – Умань, 2016. – 46 с

4. Законодавство України. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/index> Київ, 2020. (дата звернення: 20.03.2020).

5. А. Колупаєва. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник / за заг. ред. А.А. Колупаєвої – Київ: « А. С. К.», 2012. – 308 с.)

6. Основи інклюзивної освіти в початковій школі: робочий зошит / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, 2019. 124 с.

7. Удосконалення підготовки майбутніх учителів початкової школи до інноваційної професійної діяльності в умовах реформування загальної середньої освіти / О.А. Бабакіна, І.М. Толмачова // Pedagogy and Psychology: Science and education a new dimension V(52), Issue 113, 2017, Budapest. P.19–22.

8. Чайковський М. Інклюзивна компетентність як складова професійної компетентності суб'єктів навчально-виховного процесу / М. Чайковський // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2012. – № 2. – С. 15–21.

9. Шевців З.М. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу: монографія. Київ, 2017. 384с.

References:

1. Budnik O.B/ Inclusive education: a textbook. O. Budnik. - Ivano-Frankivsk: Publisher Kushnir GM, 2015. - 152 s. (in Ukrainian)

2. Volkova K.S The essence and criteria of readiness of future primary school teachers for assessment activities in the context of inclusive education // Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies, 2017, vol. 3 (67), pp. 155-165.

3. Demchenko I.I. Theoretical and methodological bases of preparation of the future elementary teacher for professional activity in the conditions of inclusive education: author. the dissertation of ... Doctor of Ped. Sciences: 13.00.04; 13.00.03 / I Demchenko. - Uman, 2016. - 46 s.

4. Zakonodavstvo Ukrainy. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/index> Kyjiv, 2020. (data zvernennja: 06.04.2020).

5. Kolupaeva A. Fundamentals of inclusive education. Tutorial / for the General. ed. A.A. Kolupaeva - Kyiv: ASK, 2012. - 308 s. (in Ukrainian)

6. Osnovy inkluzivnoyi osvity v pochatkovij shkoli: robochij zoshyt / za zagh. red. Gh. F. Ponomarjovoj. Kharkiv: Komunalnyj zaklad «Kharkivsjka ghumanitarno-pedagoghichna akademija» Kharkivskoj oblasti rady, 2019. 124 s. (in Ukrainian)

7. Improvement of preparation of future primary school teachers for innovative professional activity in the conditions of reforming of general secondary education / O.A. Babakina, I.M. Tolmacheva //

Pedagogy and Psychology: Science and Education a New Dimension V (52), Issue 113, 2017, Budapest. R.19-22.

8. Tchaikovskiy M. Inclusive competence as a component of professional competence of subjects of educational process / M. Tchaikovskiy // *Pedagogy and psychology of vocational education. - 2012. - № 2. - pp. 15-21.*

9. Shevciv Z.M. Profesijna pidgotovka majbutnikh uchyteliv pochatkovoji shkoly do roboty v inkluzivnomu seredovysshhi zaghaljnoosvitnjogho navchalnogho zakladu: monoghracija. Kyjiv, 2017. 384s. (in Ukrainian)

Bakiyeva M.K.

Senior lecturer at Andijan Regional Center of Public Education Training and Retraining Staff, Uzbekistan

FACTORS OF PERSONAL EXPRESSION IN SOCIAL ACTIVITY

Abstract. The article tried to express a member of society who has a certain behavior and outlook, distinguished from others by the concept of personality, psychologically developed special features and behaviors. In order to be a person, a man must develop mentally, feel himself as a whole person, and differ from others by his own characteristics and qualities. Thoughts about the conditions of the social environment and upbringing, in which the factors of the formation of social activity are expressed, are reflected in order for a person to become a person as a social being.

Keywords: person, individual, man, human, psychology, social environment, social attitude, activity, perfect person, individuality.

A child is considered an "individual" until a certain age. An individual (derived from the Latin word "individuum", meaning "indivisible", "individual", "single")¹ is a biological being that can organize its behavior only with the help of a conditioned reflex. The individual includes both newborns and adults, as well as lunatics who cannot master language and simple skills. But of them, only a person who participates in social relations, who actively participates in social development in society, is called a person.

Individuality² is a characteristic of the individual, the manifestation of which requires a careful study of the child's personality in the implementation of the educational process, a sufficient awareness of his living conditions and their consideration. Social environment and upbringing are necessary for a person to become a person as a social being. Under the influence of these, a human develops and becomes a person.

There are three main characteristics of a person:

1. The sociality of the individual.
2. Awareness.
3. Self-awareness.

A baby born as an individual is exposed to a system of social relationships and begins to acquire social experiences in relationships with those around them. Conflicts between the social environment and the organism become more serious, and in the process of adapting to them, overcoming activity increases. Activity is manifested in the behavioral motives that

characterize the person, in the methods of action, and then in the various activities aimed at changing the reality around the child. All external influences that affect a person are social conditions changes with the internal conditions of the system or activity, and the individual begins to take shape.

Man cannot develop outside society, and the social connection between people is determined by their attitude in their practical activity, in the process of social production. A person becomes more conscious by interacting with other people and his social life has a certain meaning. The more meaningful and colorful these relationships are, the more meaningful and colorful a person's social life will be.

The highest sign of a person's consciousness is his self-awareness. Self-awareness of a person is that as a person develops and works in a society, he distinguishes his individuality, his subjectivity in the surrounding environment. Man is a subject who knows the world around him and influences this world, and what a person perceives, imagines, thinks, speaks and influences is an object for him. A person's self-awareness is expressed in the fact that he or she subjectively feels 'I'. Since man is a social being, he has the ability to understand himself. But man is a member of society and a part of the universe, so he realizes that even if he separates himself from the world around him, he is also connected to that world. Man cannot understand himself as "I" in isolation from the

¹ National Encyclopedia of Uzbekistan. T.: State Scientific Publishing House. 2000

² This source.

world around him, because the content of human consciousness, self-awareness, "I" is a reflection of the reality around that person. A person's self-awareness is expressed in the fact that at the same time as a person separates himself from the world around him, he realizes that he is inextricably linked to this world, consciously treats himself, his activities and his duties. A person's self-awareness, the feeling of "I" always comes with a certain meaning. Understanding one's own existence, oneself as a student, worker, teacher, engineer, etc., one's past and future, one's relationship with others, one's rights and duties, one's virtues and shortcomings, and so on. A person is able to observe and self-know because he understands himself, to understand the experiences he has had, to look at his own actions with a critical eye. Self-awareness and self-knowledge of a person is a necessary condition for managing his behavior, a necessary condition for self-education to cultivate his own mind.

One of the most characteristic aspects of a person's personality is his or her individuality.

Individuality is the fact that personality traits are not repeated in another person. It includes character, temperament, ability, interest, and so on. Two people with exactly the same character, temperament, abilities, and other characteristics can not be found to be exactly alike. The human personality is irreversible with its individuality. He is a person who has emerged with his dignity and qualities, his active participation in the life of society, and the qualities that have emerged in the educational process. Man performs a variety of functions in society and displays his qualities in different situations. The qualities that a person manifests differently in different activities (play, work, study, as well as family and school, workplace) are compatible with each other and it reflects the integrity of the person.

A person strives for a certain ideal in his life, for a certain image of the future that he thinks and should realize in his life, and makes it his highest goal. Man lives for this purpose and knows that this is the meaning of his life. In order for a person's aspirations, the purpose of life to be clear and stable, this lofty ideal must not only be the product of a fantasy, but also a truly vital, stable and lasting ideal. A lofty ideal or higher goal can only be stable and ideal when it comes from one's worldview. The presence of a worldview is also an important sign of a person. A worldview is a system of human views, perceptions about the phenomena of nature and social life. There is no single worldview in a class society and it cannot be. The worldview provides a system of regular views about the external world and the processes of human thinking. This worldview is based on the achievements of science and the centuries-old experience of mankind. When a person's goal, behavior is in line with the worldview and becomes an individual's need, that worldview becomes a profession. The existence of ideals (higher

goals) and worldviews are also added to one's own consciousness. Man realizes his ideals, learns his worldview and professions, determines his place in life and society, what he lives and works for; it determines how to improve oneself, one's activities, and how to grow as a person in society.

The role of heredity and environment in the development of the individual cannot be completely ruled out, but both have their place to a certain extent. But the main factor that determines the development of the individual is education.

The activity of any living organism is formed as a result of needs and is aimed at satisfying these needs. This law also applies to the human world. Perceived and unperceived, natural and cultural, material and spiritual, personal and personal-social needs create different forms of activity in a person. "Formation of personality" is used in two different senses.³

The first is that the formation of a person is his development, that is the process of the concept of development and its result. The concept of personality formation in this sense is the subject of psychological research. Its task is to determine what is present in the developing person (existing, determined by experience, manifested) and what can be in the context of a purposeful educational impact. This is a particularly psychological approach to the formation of personality.

The second is to bring up the person in a goal-oriented way quality formation (so to speak, 'molding', 'making', 'fixing'; A.S. Makarenko found this process to be 'designing a person')⁴. In particular, it is a pedagogical approach to the separation of tasks and methods of personality formation. The pedagogical approach considers it necessary to determine what and how an individual should be formed in order for him to meet the socially demanding requirements imposed on him by society. The mixture of psychological and pedagogical approaches to personality formation cannot be allowed. Otherwise, what is dreamed can be portrayed as something that actually happens. The reform documents focus teachers' attention not on what is already developed in all students, but on what needs to be shaped in them, mobilizing school staff to work with students in a big and responsible way without neglecting the shortcomings that need to be addressed. At this point, the tasks of the correct pedagogical approach to the process of formation of the personality of young people are clearly defined, what should be formed in the process of upbringing.

Man changes throughout his life. He matures both socially and mentally, and if the upbringing of the child is purposeful, he will mature as a member of society and take his rightful place in a complex system of social relations. Because development goes under the influence of upbringing. In order to see a person's qualities correctly and evaluate them correctly, it is necessary to observe him in the process of various relationships. Therefore, in order to properly solve the

³ Davletshin M.G., Toychieva S.M. General Psychology T. : TSPU, 2002.

⁴ Hasanbaeva J, Sariboev J and others. Pedagogy. T. 2000

task of personal development, it is necessary to know well the factors influencing his behavior and personality traits. A person is a member of a certain society that is psychologically developed, distinguished from others by its personal characteristics and behavior, and its formation takes place in the process of social relations. On the basis of participation in this process, he learns the essence of the moral and ethical, as well as legal norms recognized by society and forms social activity.

Education plays a leading role in the formation of a socially active person, in influencing him in a goal-oriented way. Education directs and organizes the development of the individual in accordance with the goals set by society. At the same time, upbringing not only organizes and regulates the child's life and activity in a certain way, but also creates a special environment or situation of development that best reflects the capabilities of a particular person in accordance with existing pedagogical principles. This serves to identify the means and ways of comprehensive development of the individual, the formation of spiritual consciousness, the education of conscious discipline, patriotism and internationalism. The realization of these lofty tasks not only ensures the development of the individual, but also his comprehensive development, is a key factor in

ensuring the development of society, and also plays a leading role in his activation as a person.

A number of factors influence the process of activation of a person. They include:

- the establishment of a healthy social environment in society;
- the issue of ensuring the spiritual and moral maturity of citizens has risen to the level of state policy;
- systematic, continuous and consistent implementation of the potential of educational institutions on the basis of a single social goal;
- the leading role of the personality factor in the process of social relations, etc.

REFERENCES:

1. Davletshin M.G., Toychieva S.M. General Psychology T.: TSPU, 2002.
2. Karimova V.M. Psychology. T.: Sharq, 2000.
3. Ivanov P.I., Zufarova M.E. "General Psychology" T.: National Society of Philosophers of Uzbekistan, 2008.
4. Hasanbaeva J, Sariboev J and others. Pedagogy. T. 2000
5. National Encyclopedia of Uzbekistan. T.: State Scientific Publishing House. 2000.

Bekmagambetova R.K.

Doctor of Pedagogy,

Professor of the department of Preschool Education and Social Pedagogy,

Abay Kazakh national pedagogical University,

Almaty, Kazakhstan

Nurgaliyeva D.A.

Candidate of pedagogy,

professor of the department of Preschool Education and Social Pedagogy,

Abay Kazakh national pedagogical University,

Almaty, Kazakhstan

PROFESSIONAL BURNOUT SYNDROME OF A TEACHER AND THE STRATEGY TO COMBAT BURNING OUT

Summary. This article is devoted to the problem of professional burnout of a teacher. The authors of the article note that a teacher is a profession that is heavily influenced by professional burnout. According to them, this is due to the fact that in modern conditions, the teacher's activity is literally saturated with facts causing professional burnout: in modern conditions, the requirements for teachers have increased, programs have changed, he or she is called to solve problems that require serious pedagogical efforts, large number of social contacts per working day, high responsibility, possible underestimation by the management of teacher's professional activity, and low wages. Due to chronic overwork, teacher becomes unprepared for positive acceptance of innovations, increasing their own professional competence.

The article indicates that the professional burnout syndrome reduces the level of self-esteem of teacher, there is an appearance of negative attitudes to their teaching activities and conscious restriction of capabilities.

The study focuses readers' attention on the fact that this problem has not been studied enough, and this issue is not given due attention in educational organizations.

According to foreign and domestic researchers, people of these professions are constantly faced with negative emotions of their patients, pupils, and are inevitably attracted to these experiences, so that is why they experience increased emotional stress. The article reveals ways to overcome professional burnout of teachers.

Keywords: professional activity of a teacher, professional burnout of a teacher, difficulties in professional activity of a teacher, professional burnout syndrome of a teacher, emotional exhaustion syndrome.

One of the topical issues faced by today's pedagogical education is professional burnout of teachers. This problem is relatively new and has not

been studied yet in psychological and pedagogical science.

In conditions of modernization of the national education system, activity of teachers is very concentrated, sometimes not organized on a scientific basis, because of the unclear organization of pedagogical process by the heads of educational organizations, the teacher is put in a strict time frame, experiences a high nervous and mental load, and constantly living under stress.

The full-fledged personal development of students depends largely on the teacher, that is why pedagogical activity places high demands on teacher's skill, professional knowledge, abilities, and skills.

The pedagogical process is saturated with a variety of stressful situations and factors that cause an increased emotional response. Every tense situation brings the educator emotional stress, which can be represented in passive-protective form (e.g., tears) or aggressive form (e.g., shouting, nervous walking in to a class or audience hall, sharp knock on the table). Such emotional reactions are observed both in young teachers and professionals with wide experience. Experienced emotional stress can lead to a decrease in performance, deterioration of empathy, a negative change in the structure of teacher's personality, professional burnout. The consequence of the development of emotional burnout syndrome is shown in various violations that affect different facets of the labor process – professional activity, professional personality, professional interaction and communication. Emotional burnout also changes the teacher's style of work.

Initially, the term "burnout" was used by H. Freudenberger in 1974 to characterize psychological state of healthy people who are in the power of their activities in intensive and close communication with other people. This is a state of demoralization, frustration, and extreme fatigue [1].

In the psychological literature, the burnout syndrome is often considered as "professional burnout", which allows us to study this phenomenon in the context of professional activity. This syndrome is most typical for representatives of social professions: teachers, medical professionals, psychologists, lawyers, sales agents, managers, whose work takes place in intensive and prolonged contacts, in emotionally rich and complex situations of interpersonal communication. So, K. Maslach and S. Jackson, considering emotional burnout as a response to long-term professional stresses of interpersonal communication, identify three groups of symptoms: emotional exhaustion, depersonalization, and reduction of personal achievements. Emotional exhaustion is the experience of emotional overstrain, a feeling of emptiness, exhaustion of their own emotional resources, which can be expressed in "dullness" of emotions or emotional breakdowns. Depersonalization is associated with the expression of negative attitudes towards other people: the manifestation of callousness, indifference, cynicism, callousness, rudeness, aggression. Reduction of personal achievements is considered as underestimation or devaluation of personal achievements, loss of meaning of life,

dissatisfaction with their professional activities and personality in general [2].

Many researchers believe that professional burnout is a consequence of professional stress, in which the model of emotional exhaustion, depersonalization, and reduced personal achievement is the result of various work stressors. This view of the nature of burnout allows us to consider this phenomenon as a continuation of the third stage of stress or the final result of the impact of the stressor on a person.

However, the specificity of burnout is that its occurrence and development is associated with the features of professional activity, namely, intensive, long-term professional interaction with other people.

Currently, a significant number of multi-faceted studies on the problem of professional burnout have been accumulated. In scientific papers devoted to this phenomenon, socio-psychological, personal and professional factors that lead to the development of burnout are considered (K. Maslach and S. Jackson, B. Perlman and E. Hartman, V. V. Boyko, N. V. Grishina, N. E. Vodopyanova, E. S. Starchenkova), the features of burnout of representatives of various professions are studied (T. V. Formanyuk, G. S. Abramova, Yu. a. Yudchits, N. E. Vodopyanova, E. S. starchenkova, T. I. Ronginskaya), the consequences of burnout are determined, and models for overcoming professional burnout are proposed (R. S. Lazarus, L. I. Antsyferova, E. A. Semyonova).

Research in the field of pedagogical psychology shows that a significant part of pedagogical difficulties is caused not so much by the lack of scientific and methodological training of the teacher, but by the emotional saturation of professional activity. This leads to changes in emotional and cognitive sphere of teachers and changes their behavior. It can be assumed that professional burnout, characterized by emotional dryness of the teacher, expansion of the sphere of saving emotions, personal detachment, ignoring the individual characteristics of students, has a strong influence on the nature of professional interaction and communication. This professional deformation prevents the full management of the educational process, the provision of qualified assistance, and the formation of a professional team. At present, real pedagogical practice shows that teachers have quite clearly traced the fact of loss of interest in students as a person, rejection of it for what it is, simplification of the emotional defense of professional communication. Many teachers note the presence of psychological conditions that destabilize professional activity, such as anxiety, depression, depression, apathy, frustration, and chronic fatigue.

Therefore, the study of professional burnout and its impact on the style of activity of the teacher is a very relevant topic.

Thus, the theoretical analysis allows us to conclude that work of pedagogue is a complex, multi-faceted, multi-functional activity. Pedagogical activity places high demands on the teacher's personality, professional knowledge, abilities, abilities and skills.

In the process of teaching, teachers experience many difficulties related to the specifics of their work. In psychology, the concept of "difficulty" is used in the case when the subject in the course of their activities meets an obstacle or if there is a "gap in activity".

K. K. Platonov considers "the experience of difficulty or, on the contrary, ease and the corresponding different degree of volitional tension" to be an element of the psychological dynamic structure of action [3]. The totality of actions united by a common goal and performing a certain social function constitutes activity.

Thus, the difficulty arises in the activity of the individual as a specific psychological state of the individual.

According to A. K. Markova, "difficulty is the state of a person's subjective perception of a stop or break in activity, a collision with an obstacle or hindrance, and the inability to move to the next stage of activity" [4].

The study of the problem of difficulties in pedagogical activity was first undertaken by N. V. Kuzmina [5]. The researcher identified the essence of pedagogical difficulties, their dynamics and structure, causes of difficulties and their conditional classification, as well as the relationship of difficulties in the teacher's work. The statistical and sociological methods used made it possible to determine the dependence of the intensity of the difficulties of the two-legged characteristics. The aspects of activity that cause the greatest difficulties are identified. A. A. Derkach paid special attention to the state of tension as a characteristic sign of difficulties in forming pedagogical skills. Y. K. Babansky and A.D. Demintsev, they investigated the difficulties of teachers in the process of work to prevent and overcome failure.

In this regard, it is important to note the study of T. S. Polyakova, which developed a program for diagnosing and correcting difficulties that arise at different stages of professional development of a teacher [6]. Most researchers agree that the causes of difficulties are caused by two factors: objective and subjective (N. V. Kuzmina, A. K. Markova, L. M. Mitina, T. S. Polyakova, V. A. Yakunin).

So, A. K. Markova refers to the objective reasons for the real complexity of pedagogical situations, initially independent of the teacher (for example, when the teacher received a new class). At the same time, the researcher emphasizes that there is no direct connection between the objective complexity of the pedagogical situation and the subjective difficulties of the teacher. The complexity of the pedagogical situation is therefore not absolute (for example, an experienced strong teacher takes a "difficult" class). In her opinion, the subjective, internal reasons for difficulties include problems of deepening into one's profession, continuing throughout one's life, and setting more and more complex tasks for oneself. The same opinion about subjective reasons is held by L. M. Mitina, but when describing difficulties, it supplements the causes with "individual characteristics of the person and mental States (anxiety, excitement, fear).p.)" [7].

V. A. Yakunin identifies objective and subjective difficulties and writes: "the Complexity ... is determined by the objective properties of the problem situation, the composition of its elements and the number of connections between them, the degree of their variability, and uncertainty. Reflection of a complex situation is subjectively perceived by a person as a difficulty, the measure of which depends on his individual psychological characteristics, experience, level of intelligence development, general training, knowledge, skills, attitude to the task, etc." [8]. An interesting fact is the ambiguous connection of difficulties with the effectiveness of activity, pedagogical skills. So, referring to the teacher of low-professional skill, A. K. Markova points out that the teacher may have problems, but at the same time he may not experience subjective difficulties, or, on the contrary, the teacher may not have significant shortcomings in pedagogical activity, and personally and subjectively experience great difficulties. The elimination, first of all, of the internal causes of difficulties depends on the process of mastering pedagogical skills, which, in turn, is implemented in the productive resolution of difficulties.

According to N. V. Kuzmina, nature of difficulties changes with the acquisition of pedagogical skills. The researcher conditionally divides the causes of difficulties into four groups:

1. Objective, directly related to production activities, independent of teacher (insufficient attention of parents to the education of children, overcrowding of the class, etc.).

2. Objective, related to the living conditions of teachers (large family, poor housing conditions, etc.).

3. Subjective-objective, which are rooted in teacher himself (lack of experience, professional training, etc.).

4. Subjective (randomness of choice of teaching profession, weakness of will and character).

All these difficulties of pedagogical activity as an indicator of tension have "external" (objective) and "internal" (subjective) expression. In psychological studies on pedagogical difficulties, it is noted that the reason for the success of pedagogical activity is not rooted in the difficulties themselves, but in the ability to resolve them productively, that is, we are talking about the functions of difficulties. The opinions of psychologists agree that the functions of difficulties in the work of a teacher can perform both positive and negative roles (A. K. Markova, L. M. Mitina).

Apparently, teachers of low professional skill of the pedagogical process will have a negative impact, which is manifested out of satisfaction, in the collapse of the activity, desire to leave school and change the profession.

Teachers of high skill challenges to play a positive role and carry features: 1) flat, which is, according to T. S. Polyakova: "a) representative of optimal functioning parts of the preparatory process for the work of teacher; b) indicator of relevance of a certain aspect of the activity; c) indicator of non-compliance with the

measure of difficulties; d) indicator of changes in the structure of pedagogical work;

2) stimulating-is shown in an active attitude to pedagogical tasks, mobilization readiness to solve them, acquiring experience in solving pedagogical tasks [6].

Research on the difficulties of teaching emphasizes the idea that all difficulties can cause teachers to feel nervous and mental stress. Thus, N. V. Kuzmina argues that difficulty is " a subjective state of tension, severity, and dissatisfaction that is caused by external factors of activity and depends on the nature of the factors themselves, the person's educational,moral, and physical readiness for activity, and their attitude to it."

From the point of View of V. A. Yakunin, difficulty is "a measure of uncertainty or inconsistency for the subject of certain aspects of the problem, so to solve the problem is to find a way and a way out of difficulties...".Defining the didactic difficulty, T. S. Polyakova also defines the teacher's difficulty in the learning process as a psychological state of tension.

Thus, it can be stated that in pedagogical activity there are many difficulties faced by teachers in the course of the educational process, when solving pedagogical problems.

The analysis of psychological and pedagogical literature on the above problem allowed us to identify the factors of development of the professional burnout syndrome.

The factors that lead to the development of burnout syndrome, according to the researchers, are the following:

- individual limit, the ceiling of the possibilities of the "emotional MYSELF" to resist exhaustion;
- self-preservation, counteraction to burnout; internal individual experience, including feelings, attitudes, motives, expectations;
- negative individual experiences that focus on problems, distress, discomfort, dysfunction, and their negative consequences.

In the model of B. Perlman and E. Hartman, individual characteristics, working and social environment are important for the perception, impact and evaluation of stress. This model includes four stages. Burnout as a multifaceted experience of chronic emotional stress occurs at the last, fourth stage, representing the result of a reaction to stress [9]. Researchers identify organizational, role, and individual aspects, as well as characteristics of the organization that can cause burnout (table 1).

Table 1

are the variables related to burning down

Characteristics of the organization	Organizational aspect	Role characteristics	Individual characteristics	Result
Load	Guide	Autonomy	Support of family and friends	Job satisfaction
Formalization	Communication tools	Involvement in the work	Paul	Retirement
Staff turnover	Employee support	Subordination	Age	
Number of workers	Rules and procedures	Working pressure	Experience	
	Innovations	Feedback	Strength of "I" conception	
	Administrative support	Progress		
		Importance		

The understanding of professional burnout as a particular manifestation of professional stress is quite consistent with the interpretation of stress in the concept Of G. Selye, who defined this phenomenon as a non-specific response of the body to any required action. The essence of stress is that the living organism requires intensive adjustment and adaptation to new conditions. Non-specificity of reaction is revealed under the impact of stressors (factors causing stress), there is General adaptation syndrome (GAS), which involves three stages:the stage of alarm and mobilization;the stage of resistance - the most effective adaptation;the stage of exhaustion, violations of the adaptation process in the case of adverse outcome of the situation.

At the first stage, the body's defenses are mobilized to increase its stability. The body functions with great stress, but without deep structural changes, coping with the load with the help of surface, or

functional, mobilization of reserves. By the end of this stage, many people have a marked increase in performance.

At the stage of resistance, or stabilization, the most effective adaptation of the body takes place, and the balance of the expenditure of adaptation reserves of organism is noted. At this stage, all parameters that were taken out of balance at the first stage are fixed at a new level. If the resistance is successful, the body returns to normal. However, if the stressful situation continues, or the impact of the stressor is very intense, the third stage occurs.

In the third stage –the stage of exhaustion – structural changes occur in the body, since functional reserves are exhausted in the first and second stages. In this case, exhaustion takes the form of a nervous breakdown, somatic disease, mental illness, or psychosomatic disorder.

Not all exposure causes stress. It occurs when the influence of stressors exceeds the individual tolerance of a person, and the body is forced to adapt to new conditions.

This view of the nature of burnout allows us to consider this phenomenon as a continuation of the third stage of stress or the final result of the impact of the stressor of the first person. However, the specificity of burnout is that its occurrence and development is associated with the features of professional activity, namely, intensive, long-term professional interaction with other people. That is, such activity is not a simple formal communication, professional communication requires the ability to influence the partner's consciousness and subconscious sphere by way of prejudice, suggestion, and psychological "infection". This implies a greater emotional involvement in the communication situation, a significant personal contribution, and personal responsibility for the results of interaction and communication.

According to the Kazakh scientist Z. Madaliev, the content of the work of representatives of communicative professions (by the nature and prevalence of interpersonal business communication situations in their work) is distinguished by: high saturation of the working day, due to communication with other people; large number of business contacts that differ in content and emotional intensity; high responsibility for the result of communication; a certain dependence on communication partners; need to understand their individual characteristics, claims and expectations; frequent claims to informal relationships when solving their problems; conflict or tense situations of communication caused by distrust, disagreement, and manifested in various forms of refusal to further interaction (communication) [10].

Thus, professional burnout most often occurs in professionals who have high requirements for the quality of professional communication and their communicative competence.

In the psychological literature, the following symptoms of burnout are highlighted: reduced motivation to work; sharply increasing dissatisfaction with work; loss of concentration and increase in errors; increasing negligence in interacting with people; ignoring safety requirements and procedures; weakening work performance standards; lowering expectations; violating deadlines and increasing unfulfilled obligations; finding excuses instead of solutions; conflicts in the workplace; chronic fatigue; irritability, nervousness, anxiety; distancing from clients and colleagues; In studies on professional burnout, a large number of problems relate to the work of teachers. According to most authors, teachers are a category of specialists who are most susceptible to burnout due to the specifics of their professional activities.

Pedagogical activity makes high demands on the emotional sphere of the teacher, requires a large expenditure of mental strength. Educational work is saturated with a variety of stressful situations and factors that cause an increased emotional response.

Each tense situation causes emotional tension, which can manifest itself in a passive-protective form (for example, tears) or aggressive form (for example, shouts, nervous walking around the class, a sharp knock on the table). Such emotional reactions are observed both in young demagogues and professionals with experience. Experienced emotional stress can lead to a decrease in performance, deterioration of health, negative changes in the structure of the teacher's personality, professional burnout.

M. P. Kabakova, who studied professional disadaptation of teachers, determined the peculiarities of teacher work that can lead to burnout. To them, the researcher took: always inherent in work situations a sense of novelty; specificity of the labour process is not so much the nature of the "subject" of labor, as characteristics and properties of the "producer"; need for continuous self-development, as otherwise "there is a feeling of violence on the psyche, leading to depression and irritability"; the emotional intensity of interpersonal contacts; responsibility for wards; constant inclusion of volitional processes in the activity [11].

T. V. Formanyuk identifies three factors that play a significant role in the "emotional combustion" of teachers: personal, role, and organizational.

1. The personal factor includes motivation, ways to respond to stress, and individual characteristics. For example, a low assessment of the importance of work, dissatisfaction with professional growth and lack of autonomy determines the rapid development of "combustion".

2. The role factor is associated with role conflict and role uncertainty.

3. The organizational factor includes the characteristics of professional tasks, the nature of leadership, and the degree of responsibility [12].

The researcher identifies a symptom complex of emotional burnout, which includes the following signs: a sense of emotional exhaustion, exhaustion, dehumanization, depersonalization, a tendency to develop a negative attitude, a negative self-perception in professional terms. The scientist suggests that there are individual differences in tolerance for the development of "emotional combustion".

According to N. E. Vodopyanova and E. S. Starchenkova, who conducted a comparative analysis of various professional groups, the largest number of "burned out at work" is observed among secondary school teachers. 71% of teachers have high emotional exhaustion and 64% - reduction of personal achievements.

And only a small percentage of teachers showed behavioral traits that contribute to effective work and maintaining mental health in a professional environment. The researcher notes that professional burnout of teachers is largely related to organizational working conditions and does not depend on the age and gender of teachers [13].

Thus, the analysis allows us to conclude that professional burnout changes the style of activity of teachers. In order to save their energy resources, many

teachers resort to an authoritarian style of interaction and communication. Therefore, in professional burnout, you should look for the origins of unproductive professional activity of teachers, their negative attitude to work.

It is often difficult for teachers experiencing professional burnout to recognize this state. Moreover, the higher the level of burnout, the stronger the resistance to recognizing these experiences. Therefore, an important task facing a practical psychologist who deals with the problem of professional burnout of teachers is conducting a diagnostic study.

The main task of the pedagogical experiment was to analyze the efficiency and effectiveness of experimental work on the formation of the emotional and creative potential of students of the pedagogical University, taking into account the identified pedagogical conditions. Research activities were carried out on the basis of AbayKazNPU. The study was conducted from September 2019 to January 2020. It covered more than 150 students of 1-3 courses and 20 teachers.

Organizing educational and extracurricular activities of students of the specialty 5B012300-

Social Pedagogy and Self-knowledge with the use of case technology, an attempt was made to form a stress tolerance for future specialists to difficulties in their professional activities.

At the first stage, students were diagnosed, which allowed them to identify their readiness to overcome difficulties in their professional activities.

Students were given tasks to understand the essence of the concepts: "pedagogical activity", "features of professional activity of teachers", "difficulties of professional activity of teachers", "emotional burnout of the teacher", "professional burnout of the teacher".

As shown by the results of our study, only 5% of students were able to complete these tasks, correctly delineating the concepts of "features of professional activity of teachers", "difficulties of professional activity of teachers" to give correct answers with arguments. The remaining responses were either incorrect (60%) or based on non-essential features (35%).

Teachers were also asked to answer a number of control questions:

Table 2

Determination of the level of emotional burnout V. Kapponi, T. Novak.

№	questions	answers	
		yes	no
1	On Sunday afternoon when I think about going back to work, the rest of the weekend is already ruined		
2	If I had the opportunity to retire (on superannuation, disability), I would do it without delay		
3	Colleagues at work irritate me. It is impossible to tolerate their same conversations		
4	How much my colleagues annoy me is still a small thing compared to how my clients (patients, students, visitors, customers) upset me		
5	Over the past three months, I have refused to take advanced training courses, participate in conferences, etc.		
6	For colleagues (visitors, customers, students, etc.), I came up with offensive nicknames (for example, "idiots"), which I use mentally		
7	I manage my work in the service "with one left" there is nothing that could surprise me in it with its novelty		
8	Hardly anyone will tell me anything new about my work		
9	When I think about my work, I want to take it and send it to the devil		
10	Over the past three months, I haven't come across a single special book from which I have learned something new		

The results of the survey indicate that students and teachers can clearly indicate the difficulties in the professional activity of the teacher, have a vague idea about the professional burnout of a teacher, to name the causes of professional burnout of a teacher, to recognize the status of professional burnout, do not think about the negative impact of this condition on the quality of the professional educator may not give a precise definition of concepts: "emotional exhaustion", "professional burnout of a teacher".

Using the questionnaire "rapid burnout assessment" by V. Kapponi And T. Novak [14], developed to diagnose the first symptoms of emotional burnout syndrome, the level of development of emotional burnout of students in control and experimental groups

was determined and allowed to diagnose the process and results of development.

Each statement of the questionnaire was evaluated on a scale containing five gradations (0-1 points - low scores. You are not in danger of burnout. 2-6 points - average scores. You need to take a vacation, disconnect from work. 7-9 points - high scores. It's time to decide whether to change jobs or change your lifestyle. 10 points - critical ratings. The situation was very serious). (The total score was determined by the sum of points for ten points (minimum score-0 points, maximum score-10 points). The level of symptoms of burnout syndrome was determined based on the total amount of points scored (table 3).

Table 3

Determination of the level of emotional burnout by V. Capponi, T. Novak.

Level of emotional burnout	Total points earned
very high	40-34
high	33-27
normal, average	26-20
low	19-15
very low	14-8

For example, before the start of the experiment, the sum of points of student of the experimental group of Kairatkyzy (SPIS group 1) was 24 points (it was assigned to the normal, average level of emotional burnout). After the experiment, the student was assigned to a very high level, since the total score was 35 points.

A student of the experimental group Zh. Tirkeshbaeva (3rd year 31 SPIS) before the experiment, the sum of points was 12 (very low level), after the experiment-25 points (normal, average level).

Table 4

Dynamics of levels of emotional burnout of students (according to the questionnaire of V. Kapponi, T. Novak)

Level	Before experiment		After experiment	
	control group %	experimental group %	control group %	experimental group %
very high	2	1	2	6
high	2	3	6	20
normal, average	34	32	46	66
low	54	52	40	6
very low	8	12	6	2

The study showed that emotional burnout changes the target orientation of the teacher, his motivation. From the desire to learn new things in the science that the teacher teaches, interest in the profession, the need to transfer this knowledge to students, suddenly there is a transition to complete indifference (and even dislike) to professional activity. Researchers explain this state of teachers by the following reasons:

- Semester after semester, the teacher works with new people who teach so-called "non-core subjects".

- The teacher is called to give modern knowledge, improve skills, learn new and new information. All this leads to the fact that the teacher is forced to master all new courses of disciplines.

- The state of psychological tension in the activity of the teacher is aggravated due to an increase in the load, psychological characteristics of students, a decrease, as a rule, in their readiness to study at the University, indiscipline, careless attitude to study even during the session. All these problems are related to the emotions, feelings, and emotional States of the University teacher. Any deviation in the negative side contributes to dissatisfaction with yourself and even the profession. The teacher is disappointed in the profession so much that he regrets that he began to engage in teaching activities.

- Constant monitoring of the correctness of their speech, the use of non-verbal means of communication during lectures and practical classes, and simultaneous monitoring of the discipline of students who are not always interested in the educational material presented by the teacher, entail excessive mental stress, emotional overload.

- The decrease in students' motivation to perform high-quality educational tasks, to the style of their educational activities, creativity in their chosen professional field indicates a change in students' values.

- Low salary, which does not correspond to the invested emotional and physical forces and time, forces the teacher to go for additional earnings:

- doubts about the usefulness of your business and the correctness of your chosen life path;

- a sense of hopelessness, especially if the teacher has crossed the pension threshold;

- experiencing your professional failure leads to a decadent mood, poor health;

- negative attitude to the education system, to colleagues, university management, and ministry employees;

- the disappearance of the vision of the prospects for getting out of the current situation;

- replacement of the productive creative activities the formal performance of duties;

- violations of labor discipline: late for work, curtailing classes;

- taking time off from work for reasons of ill health;

- ignoring students, even to the point of refusing to respond to a greeting;

- avoiding extracurricular communication with students as a result of a complete lack of interest in them;

- the appearance of depersonalization of the teacher's personality: the teacher does not feel the social significance of his / her activity, neurotic or psychopathic States that are incompatible with the status of the teacher are manifested;

- somatic diseases and ailments become constant" companions " of the teacher.

Also, the main factors that cause professional burnout of teachers include daily mental overload, selfless help, high responsibility for students, an imbalance between intellectual and energy costs and moral and material remuneration, role conflicts, and the behavior of " difficult " students. Low pay and relatively low social status of teachers also represent a factor that contributes to burnout.

It should be noted that currently the profession of a teacher is feminized, so professional overloads are added to the loads associated with the home and family. A study conducted in 2000 among Russian secondary school teachers showed that married women with family experience of more than 10 years are much more likely to have a high level of burnout. These teachers have a high level of emotional exhaustion associated with a strong dissatisfaction with work at school, low creative activity and a high need for social and psychological support. High professional load combined with family concerns, relatively low wages, lack of time to rest and restore the neuropsychic potential contributes to emotional and physical exhaustion. All these negative factors affect the pedagogical work. The lack of social and psychological support is experienced by emotionally burned out teachers as insecurity, uncertainty, and loneliness.

Emotional burnout leads to a change in the entire mental activity of the teacher's personality. Symptoms of emotional burnout are manifested not only in the emotional and volitional sphere of the individual, they affect the motivational, cognitive and behavioral spheres, affect relationships with students and colleagues.

Changes in the emotional-volitional sphere are associated with the appearance of constant negative emotions: a sense of emotional exhaustion, exhaustion, emptiness, fatigue, a constant sense of failure, guilt and self-blame. The teacher can often feel anger, resentment and bitterness, it is characterized by increased irritability, manifested at work and at home, a feeling as if he is constantly being picked on, indifference, impotence. At the motivational level, there is a restructuring of the motivational sphere, there is a need to isolate yourself from people, to retire, to limit the number of contacts between employees and colleagues.

There is a tendency to rigidity, stereotypical, formulaic solution of mental tasks, solving according to instructions, often in the mind there are thoughts about leaving work. Dehumanization, depersonalization is manifested in a formal, impersonal attitude to students and colleagues.

Professional burnout leads to a change in the style of the teacher's activity. It is often difficult for teachers experiencing professional burnout to recognize this condition. Moreover, the higher the level of burnout, the stronger the resistance to recognizing these experiences. Therefore, an important task facing a practical psychologist dealing with the problem of

professional burnout of teachers is to correctly conduct a diagnostic study.

Based on the above, we believe that it is necessary to pay special attention to the prevention of professional burnout of the teacher. In the framework of prevention in the distribution of important work it is desirable to consider the individual characteristics of the teacher and level of teacher stress, its working load, evenly distribute tasks among teachers, to consider even sex, male teachers need to be assigned jobs that require emotional restraint, showcase their achievements in front of others, specific physical data of the male prowess, whereas women are more preferred activities based on empathy, educational skills, obedience.

Based on the above, we have developed a program for the prevention of professional burnout of the teacher, which includes the following areas:

Educational direction:

- informing teachers about the causes and signs of emotional burnout;
- familiarization of teachers with the methods and techniques of self-help to maintain working capacity, professional and psychosomatic health.
- Increasing the importance of the teaching profession, which will help meet the need for recognition, self-affirmation and self-expression of the teacher:
  - creation by the school administration of conditions for continuous improvement of professional level and qualification of teachers;
  - creating opportunities for unhindered certification of teachers and ensuring a "stress-free" certification situation;
  - participation in pedagogical readings and methodological seminars, marathons, business games;
  - generalization of the teacher's pedagogical experience;
  - opportunities for publishing pedagogical findings and developments of the teacher, etc.

Teaching pedagogues the following techniques and methods of self-regulation and prevention of stress and burnout (group forms of work). An effective result is possible with a clear organization of the teacher's activities, creating comfortable conditions for the teacher's work, reasonable distribution of tasks among the team members, taking into account the teacher's capabilities, psychological and pedagogical education of teachers, improving skills, and organizing various communication situations to harmonize relationship between teacher and students, as well as among students. This will help to avoid and overcome emerging conflicts, encourage students to build communication on the principles of democracy, self-government, cooperation, and mutual assistance; - strict observance and consistent implementation of the necessary pedagogical conditions.

Working conditions: work overload, shortage of time, the duration of the working day.

The content of the work: the number of clients, the severity of their problems, the depth of contact with the client, feedback.

Socio-psychological: relationships in the organization, the relationship to the object of labor.

From the administration we need a system of incentives for teachers, conducting: the psycho-pedagogical diagnostic survey to identify signs of professional burnout among teachers, psychological consultation, psychological education of teachers, psychological interviews, relaxation at work, the familiarity of teachers with the technique of self-regulation, self-emotional condition.

Thus, in the course of work, the teacher experiences physical and neuropsychological stress, which can lead to professional burnout, and this is possible with regular attention to this problem.

REFERENCES

1. G. Freudenberg. Burnout of employees / / Sociological research. 2003. - No. 30. Pp. 159-165
2. K. Maslach. Professional burnout: how people cope. Workshop on social psychology. SPb.: Peter, 2001. - 528c.
3. K. Platonov. Entertaining psychology. - 5th edition, corrected. - SPb.: Peter Press, 1997. - 288 p.
4. A.K. Markova. Psychology of teacher's work: Book for a teacher. - M.: Education, 1993 - 192 p.
5. N. VKuzmina. Professionalism of the individual teacher and master of industrial training. M.: Higher school, 1990.
6. T. SPolyakova. Analysis of difficulties in pedagogical activity of beginning teachers / T. S. Polyakova; Preface. Yu. K. Babansky. - Moscow: Pedagogy, 1983. - 129 p.

7. L. M. Mitina. Professional activity and health of a teacher: a textbook for students of higher educational institutions / L. M. Mitina, G. V. Mitin, O. A. Anisimova; under the General ed. by L. M. Mitina. - Moscow: ACADEMIA, 2005. - 362.

8. V. AYakunin, L. AAKhtarjeva, A. OShiyan. Formation students in the process of teaching them at the University. // Psychology and pedagogy in school reform. L " 1986.

9. M. A. Vorobyova. Psychological and pedagogical conditions for overcoming the emotional burnout syndrome by a teacher: abstract of the dis. ... candidate of psychological Sciences: 19.00.07- Yekaterinburg, 2008. - 23 p.

10. Z. Madaljeva. On the issue of diagnostics and prevention of teachers' emotional burnout / / Izdenis=Search. - 2011. - No. 2. - Pp. 295-300.

11. M. P. Kabakova. Burning at work? [Text] : psychological help for emotional burnout: studies.-method. manual / M. p. Kabakova, Z. M. Sadvakasova, M. M. Nurtaeva; KazNU. al-Farabi. - Almaty :ASEAN-ti, 2017. - 92 p.

12. T. V. Formanyuk. "emotional combustion" Syndrome as an indicator of professional maladaptation of a teacher // Questions of psychology-1994. - No. 6. - Pp. 57-64.

13. N.E. Vodopyanova, Starchenkova E. S. burnout Syndrome: diagnostics and prevention. - M-SPb.: Publishing house "Peter", 2005 - 336 p. - (7 quires /14 PS).

14. Social network of education workers nsportal.ru

УДК: 378:37.013.42

Олійник І.В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інноваційних технологій з педагогіки,
психології та соціальної роботи
Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро*

ПЕРЕДДИПЛОМНА ПРАКТИКА ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ

PRE-TRAINING PRACTICE AS AN IMPORTANT COMPONENT OF RESEARCH COMPETENCE OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL SPECIALISTS

Summary. Topical issues of formation of research competence of social worker during pre-graduate practice are studied.

On the basis of the analysis of scientific research carried out, the own vision of the role of pre-graduate practice in the process of formation of research competence has been proposed.

The role of pre-graduate practice as an important element of professional training of future specialists of social sphere is revealed, its role in formation of research competence in future social workers is defined.

The goals and objectives of pre-training practice have been defined, and the main activities to be implemented by future specialists have been revealed.

The main stages and content of activities of future specialists during pre-training practice are presented.

Анотація. Вивчаються актуальні питання формування дослідницької компетентності соціального працівника під час переддипломної практики.

На основі здійсненого аналізу наукових розвідок запропоновано власне бачення ролі переддипломної практики в процесі формування дослідницької компетентності.

Розкрито роль переддипломної практики як важливої ланки професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, визначено її роль у формуванні дослідницької компетентності у майбутніх соціальних працівників.

Визначено мету та завдання переддипломної практики, розкрито основні види діяльності, які мають бути реалізовані майбутніми фахівцями.

Подано основні етапи та зміст діяльності майбутніх фахівців у ході проходження переддипломної практики.

Key words: practical training, social work, pre-training practice, social worker, social and pedagogical activity, research competence.

Ключові слова: практична підготовка, соціальна робота, переддипломна практика, соціальний працівник, соціально-педагогічна діяльність, дослідницька компетентність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку соціальної роботи в Україні як професії пріоритетними постають проблеми становлення професіоналізму та підготовки висококваліфікованих фахівців соціальної сфери, які б володіли не лише теоретичними знаннями, а й мали практичні навички у межах обраної спеціальності.

Професійна діяльність фахівця соціальної сфери вимагає наявності здібностей до пізнання, проектування, моделювання та технологізації діяльності й на основі цього володіння здібністю визначати найбільш оптимальні шляхи вирішення соціальних проблем.

Соціальна робота в сучасних умовах повинна ґрунтуватися на синтезі двох компонентів – теоретичної підготовки, що представляє собою сукупність фундаментальних знань з усіх аспектів теорії і методології соціальної роботи та комплексу знань, умінь і навичок, отриманих в ході практичної підготовки за обраною спеціальністю.

Важливою складовою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є спрямованість на майбутню діяльність, оскільки освітній процес має не лише теоретичне підґрунтя, а й практико-орієнтований характер. Саме тому одним із найбільш важливих завдань навчання здобувачів спеціальності «Соціальна робота» є інтеграція теорії та практики.

Майбутній фахівець соціальної сфери повинен володіти основами дослідницької діяльності, що проявлятиметься в ціннісному ставленні до професійної та дослідницької діяльності, готовності особистості до наукового пізнання на основі наявних знань, умінь і навичок, здібностей вибудовувати траєкторію дослідницької діяльності.

Напрямок підготовки «Соціальна робота» передбачає не тільки наявність певного рівня необхідних знань, важливе значення має досвід практичного сприйняття сутності процесів соціального захисту, соціальної допомоги та підтримки населення, усвідомлення своєї професійної приналежності до професійного співтовариства, що може бути досягнуто тільки шляхом безпосередньої участі студента в діяльності державних, громадських і некомерційних організацій і установ.

Практика, з одного боку, є широким полем перевірки теоретичних знань, з іншого – саме переддипломна практика дозволяє більш глибоко

осмислити проблеми, сформувати навички систематизації, узагальнення знань, діагностики та інтерпретації отриманих даних.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Роль і місце практики у процесі професійного становлення фахівця були предметом наукових розвідок О. Абдуліної, Л. Булатової, Н. Загряжкіної, Н. Кичук, Г. Коджаспарової, Н. Кузьміної, В. Максимової, О. Мосіна, О. Щербакіної, М. Дозла, С. Шадлоу, П. Фрейре, А. Панова.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Досліджуючи проблеми професійної світи майбутніх соціальних працівників, ми дійшли висновку, що питання формування дослідницької компетентності в процесі переддипломної практики досліджене недостатньо.

Мета статті. Саме тому метою статті визначено виявлення ролі практики в процесі формування дослідницької компетентності.

Виклад основного матеріалу. У рамках першого завдання нашого дослідження розглянемо конструкт «дослідницька діяльність».

Цікавою з цього погляду є думка О. Повідайчик, яка у рамках компетентнісного підходу до науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників визначальною вимогою, що постає перед системою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти, вбачає підготовку фахівців із високим рівнем готовності до науково-дослідницької діяльності (НДД), яка передбачає володіння логікою досліджень, методами аналізу, проєктування і проєктування соціальних явищ і процесів, здатність реалізувати професійні функції з опорою на наукові підходи щодо вирішення соціальних проблем [7].

Цікавою в контексті нашої роботи є наукова розвідка, авторами якої є С. Кубіцький, Н. Бондаренко, присвячена проблемі науково-дослідницької підготовки магістрів соціальної педагогіки.

Автори розглядають дослідницьку діяльність як форму організації освітнього процесу, яка є по суті синергетичним феноменом, оскільки має здатність до самоорганізації, зумовленої логікою наукового дослідження й особистісним ставленням до досліджуваної проблеми. Цілком згодні з їх переконанням у тому, що метою дослідницької діяльності є не лише кінцевий дослідницький

результат, але й сам процес, у ході якого забезпечується формування дослідницьких знань, умінь та навичок [5, с. 11].

Науково-дослідну діяльність магістрів соціальної педагогіки вони структурують за сутнісними науковими характеристиками й зазначають, що вона може бути подана в єдності кількох рівнів, а саме: на рівні соціально-педагогічного практикуму (як вирішення практичних задач соціально-педагогічної діяльності за допомогою емпіричного дослідження певних соціалізаційних проблем особистості та формулювання відповідних практичних рекомендацій); на рівні вирішення соціально-педагогічних дослідницьких завдань (відбувається вивчення певної соціально-педагогічної проблеми як сукупності факторів, що її спричинюють та детермінують; саме вплив цих чинників і є об'єктом дослідного аналізу); на рівні вирішення наукової соціально-педагогічної проблеми (відбувається виявлення й вивчення численних чинників, що впливають на появу, розвиток і вирішення соціально-педагогічної проблеми; реалізується наукова інтуїція, проявляється широкий науковий кругозір, реалізуються міждисциплінарні зв'язки, залучається науковий потенціал інших галузей знання) [5, с. 53].

Аналіз наукових джерел щодо визначення змісту конструкту «дослідницька компетентність» дав змогу зробити деякі висновки.

Так, О. Кисла, розглядаючи питання формування дослідницької компетентності студентів магістратури актуалізує роль практики, оскільки вважає, що зв'язок теорії з практикою сьогодні є наріжним каменем фундаменталізації сучасної вищої педагогічної освіти, зокрема, у підготовці магістрів. Дослідниця переконана, що практика, пов'язана передусім з ідентифікацією студента з новою соціальною роллю майбутнього викладача, трансформаціями в його «Я-концепції», трансформацією його уявлень про себе, коригуванням самооцінки [4].

Визначаючи педагогічні умови науково-дослідницької підготовки магістрів соціальної педагогіки, Н. Бондаренко науково-дослідницьку компетентність магістра соціальної педагогіки розглядає як інтегральну особистісну якість, що виявляється в усвідомленій готовності й здатності самостійно засвоювати й отримувати нові знання соціально-педагогічної теорії і практики, ґрунтуючись на отриманих дослідницьких знаннях, уміннях, навичках та мотивації до здійснення науково-дослідної роботи [3, с. 7].

Дослідницьку компетентність майбутніх соціальних працівників розглядаємо як інтегральну якість особистості, що проявляється у володінні методологією та методами дослідницької діяльності, та дозволяє обґрунтовувати та здійснювати на практиці на інтегративному рівні майбутню професійну діяльність.

Визначальну роль у формуванні дослідницької компетентності у майбутніх соціальних

працівників відіграє практична складова підготовки.

З огляду на це нам імпонує думка дослідників С. Кубицького та Н. Бондаренко, які вважають, що суттєвою ознакою дослідницької методології соціальної педагогіки є те, що в ній виявляється суперечність між процесами пізнання й перетворення соціально-педагогічної практики; специфікою теоретичної основи соціальної педагогіки є вирішення суперечності між предметом пізнання і методом, за допомогою якого здійснюється пізнання цього предмета. Автори переконані у складності соціальної педагогіки як предметного поля науково-дослідницької роботи через те, що результат соціально-педагогічного дослідження має бути педагогічним, а зміст та структура – автономною, міждисциплінарною [5, с. 14].

Погоджуємося з думкою дослідниці Н. Ларіонової про те, що практика актуалізує механізми соціального порівняння й рефлексії й тим самим створює умови для виявлення й адекватного розуміння своєї індивідуальності майбутніми фахівцями, а за умови ефективного педагогічного впливу – усвідомленого й цілеспрямованого використання у побудові індивідуальної освітньої й професійної траєкторії розвитку особистості [6, с. 14].

Науковець І. Бех, розглядаючи становлення особистості фахівця у контексті ціннісної системи, наголошує, що під час практики інтенсифікується процес професійного становлення соціального працівника, його самоосвіти і самовиховання, відбувається перевірка ступеня професійної готовності й придатності до фахової діяльності, рівня соціальної спрямованості, оскільки об'єкт, на який спрямована діяльність, постійно змінюється. В свою чергу, стратегія виховної дії щодо розвитку особистості студента в умовах практики вибудовується із «основного соціокультурного постулату сучасності» [2, с. 14].

О. Бартків досліджуючи практичну сторону підготовки майбутніх соціальних працівників визначає практику «як інтегрований базовий компонент особистісно-професійного становлення майбутнього фахівця. Дослідниця наголошує, що саме практика виступає своєрідним зв'язком між теоретичним навчанням студентів та їх самостійною роботою на базах практики, під час якої майбутні соціальні педагоги оволодівають різноманітними видами професійної діяльності, виконують професійні ролі» [1, с. 72].

Практика розглядається нами як сфера перевірки отриманих у ході професійної підготовки знань, вона є тим базисом, на основі якого здійснюється процес глибокого засвоєння актуальних питань соціальної сфери.

Переддипломна практика майбутніх соціальних працівників виконує адаптаційну функцію, оскільки спрямована на удосконалення комплексу професійних знань, умінь і навичок.

Дана практика проводиться з метою збору, аналізу та узагальнення наукового матеріалу, розробки оригінальних наукових ідей для підготовки кваліфікаційної роботи, отримання навичок самостійної науково-дослідницької та психодіагностичної роботи.

Основна мета переддипломної практики полягає в закріпленні на практиці та розвиток навичок і вмінь інформаційно-аналітичної, проєктно-дослідницької, діагностичної, інноваційної діяльності для вирішення прикладних проблем у сфері соціальної роботи, набуття вміння адаптації теоретичних положень, методичного інструментарію передового досвіду соціально-педагогічної діяльності; закріплення практичних навичок проведення соціально-педагогічного дослідження, формування його інформаційного, правового та методичного забезпечення, виходячи із суті проблеми, що вирішується; збір і аналітична обробка матеріалу для написання кваліфікаційної роботи з обраної теми.

Цілі переддипломної практики:

- відпрацювання навичок збору та аналізу емпіричного матеріалу в рамках реалізації науково-дослідного проєкту, закріплення теоретичних знань і надбання практичних навичок роботи зі спеціальності;
- застосування у практичній діяльності різних елементів теоретичної та практичної підготовки, отриманих у ході вивчення загальних і спеціальних дисциплін та всіх попередніх видів практик;
- освоєння професійної майстерності та формування професійно значущих особистісних якостей у реальних умовах професійного середовища;
- розвиток і подальше вдосконалення здатності до науково-дослідної та професійної діяльності;
- поглиблення і закріплення теоретичних знань, умінь і навичок, отриманих при вивченні навчальних дисциплін, орієнтованих на спеціалізацію «Соціальна робота»;
- розвиток професійно значущих особистісних якостей, професійної самосвідомості й подальше формування активної професійної позиції;
- розвиток творчого, дослідницького підходу до діяльності фахівця соціально-педагогічної сфери.

Основними завданнями проходження переддипломної практики вбачаємо:

- розробку плану реалізації проєкту кваліфікаційної роботи;
- організацію і проведення наукового дослідження;
- оформлення звіту щодо реалізації проєкту кваліфікаційної роботи;
- знання основних законодавчих документів, що визначають правове поле діяльності фахівця з соціальної роботи;

- планування і виконання соціально-педагогічної діяльності відповідно до цілей та завдань практики;

- розробку програми психолого-педагогічної діагностики;

- виконання комплексу науково-практичних досліджень у галузі соціально-педагогічної діяльності, що разом з іншими зібраними і підготовленими науково-методичними матеріалами водночас можна було використати при підготовці кваліфікаційної роботи;

- аналіз та узагальнення результатів діагностичної роботи;

- використання результатів діагностування на практиці для визначення пріоритетних напрямів подальшої діяльності;

- формування вміння інтегрувати теоретичні знання з основних фундаментальних дисциплін при складанні соціально-педагогічних висновків та рекомендацій;

- оволодіння знаннями та вміннями щодо збору, обробки, інтерпретації інформації;

- ознайомлення з основними законодавчими і нормативними документами та матеріалами, що регулюють і визначають діяльність фахівця;

- збір необхідних матеріалів для написання кваліфікаційної роботи, їх обробка, аналіз та систематизація, виконання всіх необхідних розрахунків;

- підготовка обґрунтованих висновків, рекомендацій та пропозицій з використанням аналітичних результатів;

- визначення власних проблем професійної підготовки та вектору подальшого розвитку власних професійно значущих якостей.

Основними принципами проведення переддипломної практики є інтеграція теоретичної і професійно-практичної, навчальної та науково-дослідницької діяльності. Вона передбачає проведення діагностично-оптимізаційних робіт, використання нормативно-правових та етичних знань при здійсненні професійної діяльності.

Трансформаційні процеси у всіх сферах впливають і на всі соціальні інститути, освітній процес, що, в свою чергу, вимагає ґрунтовного переосмислення якості професійної підготовки висококваліфікованого фахівця відповідного рівня, який володіє сформованими в ході навчання компетентностями на рівні світових стандартів.

Акцентуючи увагу на важливості формування у майбутніх соціальних працівників дослідницької компетентності під час переддипломної практики визначаємо створення основних умов, за яких майбутні фахівці будуть мотивовані до самостійного здійснення дослідницької діяльності, набуватимуть проєктних компетенцій, здійснюватимуть прогнозування, проєктування, моделювання та експертну оцінку соціальних процесів та явищ у соціальній сфері; володітимуть навичками розробки та впровадження інноваційних соціальних проєктів; розвиватимуть дослідницькі та аналітичні компетенції, а саме: готовність

виявляти проблему, здійснювати експеримент, аналіз та синтез даних; розроблятимуть пілотні, комплексні та індивідуальні соціальні проекти.

Під час переддипломної практики відбувається формування та розвиток соціально-професійної, практико-орієнтованої компетентності, що дозволяє поєднувати академічні, соціально особистісні, професійні компетенції для вирішення завдань у сфері професійної та соціально-педагогічної діяльності; формування професійних компетенцій, що дозволяють ефективно реалізувати навчальну, виховну розвиваючу, ціннісно-орієнтаційну діяльність; формування професійних компетенцій, що дозволяють організувати цілісний процес з урахуванням сучасних технологій та інновацій.

У ході практики перед здобувачами постає можливість засвоїти принципи, методологію і методи соціально-психологічних досліджень та професійної діяльності фахівця; виконати основні функції та конкретні професійні завдання, виходячи з загальних цілей надання соціально-педагогічної та психологічної допомоги, з урахуванням вікових, психологічних, індивідуальних особливостей і соціально-психологічних умов.

У результаті проходження переддипломної практики здобувачі набувають навичок консультування з питань оптимального використання особистісних і професійних можливостей особистості; інформаційного пошуку і аналізу психологічної, педагогічної і методичної літератури при підготовці до здійснення різних видів робіт; проведення соціально-психологічного та психолого-педагогічного дослідження; здібностей до здійснення самоаналізу і самоконтролю своєї діяльності; методологією і методами психологічного дослідження; проектування, реалізації та коригування програми розвитку особистості й групи з урахуванням вікових і психологічних, індивідуальних особливостей і соціально-психологічних умов.

Важливими завданнями переддипломної практики також є закріплення знань щодо соціально-педагогічних та психологічних феноменів, категорій, методів вивчення та опису закономірностей функціонування і розвитку особистості з позицій існуючих у вітчизняній і зарубіжній науці підходів; визначення ролі методології у формуванні та функціонуванні наукового знання; виявлення особливостей методологічного фундаменту соціально-педагогічної науки; засвоєння основних принципів, предмету і методів соціально-психологічного дослідження; здійснення аналізу методологічних підстав психологічних концепцій і досліджень; формування релевантних методологічних позицій власних соціально-педагогічних досліджень.

У ході практики перед магістрами постає завдання здійснити організацію теоретичного і експериментального дослідження, застосувати основні методи математично-статистичного аналізу, обробки даних, отриманих при вирішенні різних професійних завдань; застосувати теоретичні знання з соціальної роботи, педагогіки, психології у практичній діяльності; відібрати і застосувати психодіагностичні методики, адекватні цілям дослідження, ситуації і особливостям респондентів; розробити рекомендації за результатами дослідження.

Переддипломна практика надає можливість оволодіти методологією експериментального соціально-педагогічного дослідження; навичками його планування, організації та проведення, обробки і аналізу результатів, написання звіту, розробки рекомендацій; навичками аналізу своєї роботи як фахівця з метою оптимізації власної діяльності, навичками застосування методів когнітивної та емоційної саморегуляції; основними методами, способами і засобами отримання, зберігання, переробки інформації, культурою наукового мислення, навичками узагальнення, аналізу і синтезу фактів.

Зміст роботи над кваліфікаційним дослідженням у період переддипломної практики

Рис. 1 Етапи роботи над дослідженням під час переддипломної практики

Під час проходження переддипломної практики мають бути реалізовані такі види діяльності:

- закріплення спеціальних і теоретичних знань, отриманих у процесі навчання;
- здійснення практичної реалізації психологічних знань при проведенні дослідницької та практичної роботи;
- набуття досвіду збору даних різними методами з наступною їх статистичною обробкою, аналізом та висновками;
- виконання навчальних завдань із метою здійснення впливу на особистість різними методами з подальшим аналізом отриманих результатів;
- вивчення окремих методів через спостереження за їх використанням фахівцями з подальшим аналізом способів і результатів їх роботи;
- набуття практичних навичок щодо підготовки документів (висновків, психолого-педагогічних характеристик тощо);
- визначення технології наукового дослідження на узагальненому рівні, визначення методологічних компонентів наукового дослідження;
- здійснення аналізу соціальних проблем у різних соціальних контекстах;
- набуття навичок прогнозування подальшого розвитку виявленої негативної соціальної ситуації на узагальненому рівні;
- визначення шляхів вирішення проблеми з урахуванням конкретних причин і факторів її виникнення.

У результаті проходження переддипломної практики у майбутніх фахівців мають бути сформовані та удосконалені основні уміння:

- здатність усвідомлювати соціальну значущість своєї майбутньої професії;
- здатність представляти результати своєї наукової та практичної діяльності у формі звітів, публікацій, публічних обговорень тощо;
- здатність до проведення оцінки обставин, що погіршують, або можуть погіршити умови життєдіяльності цільової категорії, визначення індивідуальних потреб клієнтів з метою постановки соціального діагнозу і розробки індивідуальних програм надання соціальних послуг та заходів щодо соціального супроводу;
- здатність до вибору, розробки та ефективної реалізації соціальних технологій та технологій соціальної роботи, спрямованих на забезпечення прав людини в сфері соціального захисту;
- здатність до здійснення оцінки та контролю якості надання соціальних послуг, соціального забезпечення і заходів соціальної допомоги на основі досягнень соціальної кваліметриї і стандартизації;
- здатність до здійснення профілактики обставин, що зумовлюють потребу громадян у соціальних послугах, заходи соціальної допомоги;
- здатність виявляти, формулювати і вирішувати проблеми в сфері соціальної роботи на основі проведення прикладних досліджень, у тому числі опитування, моніторингу, та використовувати отримані результати і дані статистичної звітності для підвищення ефективності соціальної роботи; здатність до

здійснення прогнозування, проектування і соціальної роботи, експертної оцінки соціальних моделювання соціальних процесів і явищ у сфері проектів.

Таблиця 1.

Основні етапи та зміст дослідницької діяльності в ході переддипломної практики

Етапи	Зміст роботи
Теоретико-методологічний аналіз проблеми	Сформулювати загальні гіпотези дослідження. Визначити предмет та об'єкт кваліфікаційного дослідження. Сформулювати мету і завдання кваліфікаційної роботи. Надати матеріали до вступу. Здійснити теоретичний аналіз обраної наукової проблеми. Проаналізувати і впорядкувати список наукової літератури. Розробити систему наукових припущень (гіпотез) дослідження та його методологічні засади. Розробити понятійно-логічну схему досліджуваного явища. Визначити дослідницьку стратегію і створити детальну програму дослідження. Надати матеріали теоретичного розділу кваліфікаційної роботи.
Організація та проведення дослідження	Визначити методи і процедуру дослідження. Провести заплановане дослідження. Надати матеріали з обґрунтованими методологічними засадами дослідження та описом організації проведення дослідження. Подати матеріали дослідження (бланки, протоколи). Зробити кількісний та якісний аналіз результатів дослідження, перевірити їхню статистичну значимість.
Аналіз, узагальнення та інтерпретація отриманих даних	Пояснити виявлені факти та сформулювати закономірності досліджуваного явища. Надати матеріали з аналізом та інтерпретацією результатів дослідження.
Формулювання висновків та розробка рекомендацій (пропозицій)	Співвіднести та узгодити теоретичну модель досліджуваного явища та емпіричний матеріал, отриманий у результаті дослідження. Узагальнити результати дослідження. Надати матеріали з кінцевими висновками кваліфікаційної роботи.

На першому етапі переддипломної практики здійснюється теоретична підготовка майбутніх фахівців до дослідницької діяльності, вивчення наукової літератури з обраної проблеми та систематизація теоретичного матеріалу.

Другий етап передбачає формулювання здобувачами проблеми, що вивчається, з огляду на мету, завдання дослідження; здійснення дослідницької та проектної діяльності відповідно до проекту; підготовка матеріалів для дослідницької діяльності (формулювання гіпотез, прогнозування очікуваних результатів).

На третьому етапі в умовах переддипломної практики майбутні фахівці розробляють проектні завдання та створюють технологію вирішення проблеми.

Четвертий етап є заключним і передбачає впровадження, заключну оцінку і аналіз здійсненої діяльності, рефлексію власної експериментальної, проектувальної та професійної практичної діяльності, інтеграцію проектів у поточну діяльність освітніх та соціальних закладів.

Висновки та пропозиції. Отже, переддипломна практика забезпечує органічний зв'язок теоретичних знань із базових і спеціальних дисциплін з їх практичною реалізацією; розвиває професійні здібності до спостереження й аналізу явищ психолого-педагогічного та соціально-

психологічного характеру; формує вміння узагальнювати результати своєї роботи і досвід фахівців. Дана практика спрямована на виявлення та аналіз соціально-психологічних проблем в організаційній, соціальній та освітній сферах, освоєння і практичне впровадження дослідницької (експертної), консультаційної та просвітницької функцій соціального працівника.

Підводячи підсумки, визначаємо переддипломну практику соціальних працівників як безперервну, послідовну науково-дослідницьку та пошукову діяльність у реальному професійному середовищі, спрямовану на розвиток дослідницьких здібностей, формування професійної компетентності.

Переддипломна практика – важливий етап професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери. Саме вона дозволяє здобувачу самоствердитися, підвищити свій професійний та науково-дослідницький рівень, застосовувати знання, уміння й навички, отримані під час навчання в ЗВО, оволодіти основними сучасними концепціями й моделями соціальної роботи, основними принципами та методами проведення соціально-педагогічного дослідження.

Література

1. Бартків О.С. До проблеми практичної підготовки соціальних педагогів. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки : Педагогічні науки. 2009. № 21. С. 71-75.

2. Бех І.Д. Ціннісна система у розвитку особистості // Вісник Полтавського державного педагогічного інституту ім. В.Г. Короленка : зб. наук. праць. Полтава, 1999. Вип. 1 (5). С. 13-20.

3. Бондаренко Н.О. Педагогічні умови науково-дослідницької підготовки магістрів соціальної педагогіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Переяслав-Хмельницький. 2014. 22 с.

4. Кисла О.Ф. Формування дослідницької компетентності студентів магістратури під час асистентської практики / О.Ф. Кисла // Вісник Чернігівського національного педагогічного

університету. Серія : Педагогічні науки. 2015. Вип. 125. С. 319-322. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2015_125_79.

5. Кубіцький С.О., Бондаренко Н.О. Науково-дослідницька підготовка магістрів соціальної педагогіки: монографія. К.: Видавництво «Міленіум», 2017. 255 с.

6. Ларіонова Н.Б. Практика в системі професійної підготовки студентів спеціальностей „Соціальна педагогіка” і „Соціальна робота”: навч.-метод. посіб. для студ., організаторів і керівників практики. Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”. 2010. 69 с.

7. Повідайчик О.С. Компетентнісний підхід до науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників. Вища освіта: удосконалення якості підготовки фахівців: зб. матер. II-ї Міжнар. наук. інт.-конф. (Київ, 26-27 квіт. 2018 р.). Київ: Альфа-ПК, 2018. С. 108-110.

Скибун Н.Д.

*кандидат педагогічних наук, викладач кафедри україністики
Національний медичний університет ім. Богомольця,
м. Київ, Україна*

МОВНА ТА МОВЛЕННЕВА КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ СТУДЕНТАМИ МЕДИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Skibun N.D.

*candidate of pedagogical sciences,
Lecturer at the Department of Ukrainian Studies
Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine*

LANGUAGE AND SPEECH COMPETENCES DURING THE STUDY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AS FOREIGN FOR MEDICAL STUDENTS

Abstract. This article examines the language and speech competencies of foreign medical students during their study of the Ukrainian language as foreign. The need to create a «single language field» using: dialogic speech; interactive learning with active interaction of all participants (teacher, student); practical classes at clinical departments in medical institutions (hospitals, polyclinics, etc.) and the application of interdisciplinary connection of linguists (Ukrainian) and teachers of other subjects (physics, chemistry, anatomy, biology, genetics, IT-technologies, ecology, etc.). It has been also noted that the teachers of Ukrainian have such skills as high level of professionalism, general education, erudition and communication skills; communicative and professional competence; skills and ability to use IT technologies (computer literacy, the use of information and communication technologies, the Internet, social networks and profiles, elements of e-education) both in the preparation for the classes and during the classes; the ability to work in multinational and multireligious groups.

Анотація. В рамках цієї статті розглянуті мовна та мовленнева компетентності під час вивчення іноземними студентами медичного профілю української мови як іноземної. Відзначено необхідність створення «єдиного мовного поля» із використанням: діалогічного мовлення; інтерактивного навчання із активною взаємодією всіх учасників навчання (викладач, студент); практичних занять на клінічних кафедрах у медичних закладах (лікарнях, поліклініках тощо та застосуванням міждисциплінарних взаємин мовознавців (українська мова) із предметниками (фізика, хімія, анатомія, біологія, генетика, IT-технології, екологія тощо). Також відзначено наявність у викладачів української мови таких навичок: високий рівень професіоналізму за профілем, загальна освіченість, ерудиція та комунікабельність; комунікативна та професійна компетентності; навички та уміння використання IT-технологій (комп'ютерна грамотність, використання інформаційно-комунікаційних технологій, Інтернет-мережі, соціальних мереж та профілів, елементи е-освіти) як під час підготовки до занять, так і під час самих занять; уміння працювати в мультинаціональних, мультирелігійних групах тощо.

Keywords: *Ukrainian language as foreign, language, and cultural environment, competence, language and speech competencies, methods and methodology of teaching Ukrainian language as foreign, foreign medical students.*

Ключові слова: українська мова як іноземна, мова, мовне та культурне середовище, компетентність, мовна та мовленнєва компетентності, методи та методики навчання української мови як іноземної, іноземні студенти медичного профілю.

Постановка проблеми. Сьогодні наша країна все більше і більше інтегрується в світові глобальні науково-освітні процеси. У зв'язку з цим національні вищі навчальні заклади (ВНЗ) приймають на навчання іноземних студентів. Так, «інтернаціоналізація освіти є однією з найбільш характерних особливостей розвитку освіти у світі протягом останніх десятиліть», а тому «створення сприятливих умов для прискорення інтернаціоналізації освіти в Україні і, в першу чергу, для значного збільшення контингенту іноземних студентів у вітчизняних ВНЗ, є одним із найбільш важливих напрямів міжнародної діяльності українських навчальних закладів у період політичних і економічних перетворень, які відбуваються у країні» [4, с.63]. Водночас необхідно відзначити, що багато ВНЗ створювалися за часів Радянського Союзу і в них навчалося багато студентів із країн, що розвиваються та країн соціалістичного табору. Але важливою особливістю сучасного становища національних ВНЗ є розширення географії країн світу, із яких приїждять на навчання, а також головною особливістю є перехід на навчання іноземних студентів із російської мови навчання на українську мову. Тобто, українська мова отримала міжнародний статус і почала викладатися як іноземна для іноземних студентів незалежно від того, планують вони залишатися після навчання працювати в Україні чи повернутися в свою країну або навіть поїдуть продовжувати навчання в іншу країну. В таких умовах виникає запит на створення умов забезпечення високого рівня професійної компетентності майбутніх спеціалістів завдяки мовній та мовленнєвій компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що питання створення умов для навчальних процесів під час вивчення української мови як іноземної для іноземних студентів є досить актуальною темою дослідження сучасних дослідників та викладачів-практиків української мови у вишах, а саме: М. Бабишена, К. Рудницька, Н. Ушакова, В. Пабат, Т. Сергієнко, Л. Шеремета, Н. Калашнік тощо.

Незважаючи на досить широкий спектр проведених досліджень відносно забезпечення високого рівня вивчення іноземними студентами української мови як іноземної, питання забезпечення високого рівня мовної та мовленнєвої компетентностей у іноземних студентів медичного профілю на заняттях української мови **виступає частиною загальної проблеми**, котрій присвячується означена стаття. Це зумовлено сталим попитом серед іноземних абітурієнтів отримання медичної освіти в українських ВНЗ, що підтверджує достатньо високий професійний рівень національної вищої освіти на міжнародному

рівні, а отже сприяє більшій інтеграції національних ВНЗ у світовий навчальний простір.

Метою статті є дослідження ролі мовної та мовленнєвої компетентностей для формування комунікативної та професійної компетентностей для іноземних студентів медичного профілю.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні глобальний ринок праці вимагає високого рівня не тільки професійної компетентності, а і комунікативної, адже сучасні умови праці вимагають готовності працювати в умовах мультикультуралізму, мультинаціоналізму та мультирелігійності, коли в одній команді разом працюють люди різних національностей, релігій, культури, світогляду тощо. При цьому багато із сучасних професіоналів, які входять до нового класу – «класу професіоналів» отримували освіту не на рідною мовлю, а у більшості випадків іноземною мовою під час навчання у ВНЗ інших країн. Насамперед, це країни-домінанти на регіональному рівні, а також країни глобального рівня із визнаними світом ВНЗ. Тобто в сучасних реаліях виникає потреба у вивченні декількох мов (регіональної, глобальної) для можливості бути конкурентоспроможним на глобальному ринку праці. Перш за все, мова йде про фахівців високого класу, які працюють у світових центрах. А тому слушно відзначає М. Бабишена: «Мова є основним комунікаційним засобом людини. Мовленнєва компетенція є одним з факторів формування професійного іміджу особистості, вона полягає у використанні обмеженої кількості одиниць мови, закономірностей їх функціонування і законів оперувати ними для побудови різноманітних висловлювань – від найпростішого вираження почуття до передачі інтелектуальної інформації. Саме у сфері мовленнєвих реалізацій виявляється своєрідність національної мови. Оволодіння мовленнєвою компетенцією підводить особистість до адекватних мовленнєвих дій, готує її до мовленнєвої практики в умовах природного спілкування.» [1, с.4]. Особливо це стосується медичного профілю, адже лікар комунікує на таких рівнях як: лікар-лікар, лікар-науковець, лікар-айтишник, лікар-генетик і саме головне лікар комунікує із пацієнтом, що вимагає як професійного рівня мовної та мовленнєвої компетентностей, так і на рівні комунікацій професіонал-пацієнт. А тому «мета мовної підготовки іноземних громадян полягає у забезпеченні їхніх комунікативних потреб у різних сферах спілкування: науковій (для отримання конкурентоспроможної підготовки за обраним фахом), суспільно-політичній і соціально-культурній (для належної адаптації та повноцінного орієнтування в новому соціально-культурному середовищі, особистісного культурного розвитку), побутової (для задоволення

потреб повсякденного життя), а також для виховання гармонійної особистості, що здатна до міжкультурного діалогу» [1, с.3]. Тобто, підготовка майбутніх медиків вимагає більшої уваги з боку викладачів іноземної мови, якою відбувається професійне навчання. Так, К. Рудницька звертає нашу увагу на те, що «під мовною здатністю мається на увазі потенційне знання мови, під мовною активністю – процеси, що відбуваються під час реалізації цієї здатності в мовній діяльності», а тому «мовна компетентність становить собою сукупність мовних знань, умінь та навичок, здобутих у вищому навчальному закладі, а також здібності з опанування способів вирішення проблемно-пізнавальних завдань і здійснення діяльності щодо досягнення цілей, значущих для військового спеціаліста в сфері його професійної комунікації» [6]. Вказане у повній мірі відноситься до інших спеціалістів. Ось чому В. Пабат говорить про те, що «робоча програма з навчальної дисципліни «Українська мова як іноземна» повинна бути укладена так, щоб уможливити виконання головної мети: сформувати систему знань про українську мову, розширити словниковий запас іноземних студентів, розвивати і постійно підвищувати культуру усного й писемного, монологічного й діалогічного мовлення, розвивати систему вмінь та навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності – читання, письмо, аудіювання та говоріння) в основних комунікативних сферах» [3, с.4]. Отже, вивчення української мови як іноземної студентами медичного профілю повинно відбуватися не тільки на рівні професійної підготовки, а у комплексі разом із побутовим, культурним рівнями мовної підготовки. Так, В. Пабат відзначає, що «мовний складник включає мовні поняття, закономірності розвитку мови, мовні одиниці різних рівнів; основні знання лексикології, морфології, синтаксису тощо української мови; знання мовних норм; вироблення навичок та умінь щодо правильного використання набутих мовних знань» при цьому «мовленнєвий складник визначає зміст роботи, яка скерована на формування комунікативної компетентності іноземців, реалізацію вторинної мовної особистості, що так само передбачає гармонійний розвиток умінь в основних видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні, читанні, говорінні, письмі» адже «це вміння сприймати та розуміти усне й писемне мовлення, самостійно створювати усні й письмові, діалогічні та монологічні висловлення різних типів, стилів, жанрів мовлення в різних сферах спілкування, вести діалог у ситуаціях спілкування з дотриманням вимог мовленнєвого етикету, правильно й комунікативно доцільно висловлювати свої думки, аналізувати тексти, вдосконалювати й аналізувати власну мовленнєву діяльність» [5]. Отже, можна відзначити, що для опанування професійної компетентності дуже важливим є мовна та мовленнєва компетентності на досить високому рівні разом із адаптацією у

мовному середовищі на побутовому та культурному рівнях, що можна досягти тільки за умови вже наявного початкового рівня знань мов або отримання його до початку навчання. Адже «іноземному студентів-медику доводиться вирішувати різноманітні задачі, що вимагають сформованості вмінь і знань у таких підсферах навчально-професійної діяльності, як: слухання лекцій; підготовка до практичних занять; робота в лабораторії; консультації; складання модульних контролів; оформлення лабораторних, наукових праць або рефератів; підготовка доповідей і повідомлень та презентацій; участь у клінічній та фармацевтичній практиці тощо» [4, с.60-61]. Таким чином, мовна та мовленнєва компетентності у іноземних студентів медичного профілю повинні бути на досить високому рівні, адже споживання фахової інформації потребує достатньо-високого рівня знань мови, якою здійснюється освітній процес. Ось тут досить слушним і доречним є загальноприйнятні рівні вивчення мови (на міжнародному та регіональному рівнях), за допомогою яких можна відзначити компетентність абітурієнтів. І найголовніше, вказані рівні є універсальними і можуть використовуватися, застосовуватися як під час навчання (школа, підготовчі курси, ВНЗ), так і під час особистого підвищення рівня знання мови за допомогою сучасних методів навчання іноземними мовами (он-лайн-, аудіо-, відео- уроки, перебування у мовному середовищі на побутовому рівні під час подорожей, проживання тощо), що в першу чергу відзначається на рівні міжкультурної комунікації. Так, Н. Калашнік відзначає, що «міжкультурна комунікативна компетентність є єдністю трьох складових: мовної, комунікативної й культурної компетентності», де «мовна компетентність відповідає за правильний вибір мовних засобів, адекватних для ситуації спілкування; комунікативна компетентність включає механізми, прийоми й стратегії, необхідні для забезпечення ефективного процесу спілкування; поняття культурної компетентності збігається з поняттям культурної грамотності й передбачає знання політичних реалій, фразеологізмів, термінів тощо» [4, с.64]. Адже, як відзначає В. Пабат, «підготовка до спілкування для іноземців передбачає певне налаштування на ту чи ту комунікативну ситуацію, вибір певної моделі комунікативної поведінки, досягнення реалізації комунікативних інтенцій», де «важливим є використання лінгводидактичних методів, серед яких – відбір необхідних мовних засобів, опанування різних видів мовних норм, вміння послуговуватися лексичним апаратом, зокрема термінологією» [5]. Тобто, можна говорити про те, що, незважаючи на різні способи підвищення рівня мовної та мовленнєвої компетентностей (самотужки та/чи за допомогою викладачів), виникає потреба у методах, інструментах та формах навчання. Так, Н. Ушакова звертає увагу на такий елемент теоретичної бази для навчання іноземної

мови, як «комунікативно-діяльнісний підхід», в рамках якого «в центрі освітнього процесу знаходиться той, хто навчається, а система навчання передбачає максимальне врахування його індивідуально-психологічних, вікових і національних особливостей», де «об'єктом навчання є мовленнєва діяльність в усіх її видах» [9, с.1]. В свою чергу Т. Сергієнко зазначає, що «у галузі фахової медичної освіти, де мовна компетентність стає важливою умовою професійної підготовки майбутнього лікаря, особливої актуальності набуває компетентнісний підхід до навчання мови», де «компетентнісний підхід має низку переваг над іншими підходами через закладену в його змісті безпосередню спрямованість навчання на реалізацію професійних завдань» [7, с.162]. В свою чергу Л. Шеремета наголошує на тому, що «діалогічне мовлення, як основний вид мовленнєвої діяльності при вивченні української мови як іноземної, є одним із його базових елементів», коли «кожен із учасників діалогування виступає в ролі як мовця, так і слухача, а відтак повинен вміти розпочинати діалог, реагувати на репліки співрозмовника й спонукати його до продовження розмови», а тому «навчання діалогічного мовлення у медичному вузі передбачає також вміння вільно володіти професійною лексикою та обмінюватися знаннями з медичних предметів, обговорювати теми, дискутувати з їх приводу» [10, с.104]. В. Пабат пропонує «виділити інтерактивне навчання» [5], коли «навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учасників» у рамках «співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове навчання в співпраці) ...» [8, с.7–8]. Разом з цим Н. Калашнік наголошує на тому, що «практичні заняття з іноземної мови (української чи російської) будуються відповідно до принципів сучасної методики вивчення нерідної мови на комунікативній основі», де «одним із ключових принципів навчання студентів медичного профілю є принцип мовної спрямованості навчання, постулюючий підхід до навчання нерідної мови як до навчання мовної діяльності», коли «із цим принципом тісно пов'язаний наступний принцип – «єдиного мовного поля», а «єдиного «мовного режиму» досягають шляхом міждисциплінарної методики навчання» [4, с.60-62]. Зважаючи на вказане вище, можна відзначити, що на сьогодні існує досить широкий спектр до методів вивчення іноземної мови, а тому головним завданням викладача є поєднання їх під час викладання для іноземних студентів української мови як іноземної. Це пов'язано з тим, що «головною метою навчального процесу є формування комунікативної компетентності в навчально-професійній сфері спілкування», бо лише «міждисциплінарні взаємини мовознавців і предметників мають бути спільно підпорядковані її досягненню, незважаючи на різницю навчальних предметів і навичок, за які вони є відповідальними (українська, російська мова

і мовна компетентність – з одного боку, і фізика, хімія, анатомія, біологія тощо, поєднувані поняттям предметна компетентність, – з іншого)» [4, с.60-62]. Яскравим прикладом ефективності такого підходу до вивчення української мови як іноземної можна побачити на прикладі формування високого рівня мовної та мовленнєвої компетентностей іноземними студентами медичного профілю. Так, Н. Калашнік відзначає «Важливим напрямом роботи з формування предметної компетентності студентів-медиків є підготовка іноземців до практичних занять на клінічних кафедрах», бо лише «у результаті координації роботи кафедри українознавства та кафедр оперативної хірургії і пропедевтичної терапії» можна отримати високий рівень «навичок і вмін професійного спілкування як російською, так і українською мовами» [4, с.64]. Практика проведення занять із української мови серед іноземних студентів медичного профілю дає змогу висловити побажання, які сприяють досягненню високого рівня компетентностей, а саме: навчання майбутніх студентів на підготовчих мовних курсах із отриманнях елементарного рівня А1, А2; адаптованість присутніх студентів до культурного, побутового, мовного середовища; наявність у групі носія української мови на рівні В1, В2, який виступає комунікатором між викладачем та групою; високий рівень комунікативної компетентності викладача мови для створення високого комунікативного рівня під час навчання; високий рівень особистісної мотивації іноземних студентів у навчанні української мови як іноземної; використання на практичних заняттях з української мови текстів професійного напрямку; а також ведення діалогів у контексті лікар-пацієнт; збільшення кількості практичних занять на клінічних кафедрах разом із збільшенням кількості практичних занять, на яких відбуваються комунікації як з практикуючими лікарями, так і безпосередньо з пацієнтами-носіями мови. Водночас необхідно наголосити на знаннях лексикології, морфології, синтаксису української мови; знаннях мовних норм. Вказане вимагає розроблення та включення до навчального процесу відповідних навчальних матеріалів, що в цілому формують комплекс заходів для навчання іноземних студентів медичного профілю українською мовою як іноземною. Для уніфікації та стандартизації навчальних процесів та рівнів компетентностей використовують вимоги до знання іноземної мови, визначені відповідними рівнями: А1, А2, В1, В2, С1 та С2.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження ролі мовної та мовленнєвої компетентностей під час вивчення української мови як іноземної студентами медичного профілю показало, що широкого застосування знайшли: діалогічне мовлення; «єдине мовне поле»; інтерактивне навчання із активною взаємодією всіх учасників навчання (викладач, студент); практичні заняття на клінічних кафедрах у медичних закладах (лікарнях,

поліклініках тощо); міждисциплінарні взаємини мовознавців із предметниками (українська мова, фізика, хімія, анатомія, біологія, генетика, ІТ-технології, екологія тощо). При цьому необхідно відзначити у викладачів української мови: високий рівень професіоналізму за профілем, загальна освіченість та ерудиція, комунікабельність (комунікативна компетентність), вміння використання ІТ-технологій (комп'ютерна грамотність, використання інформаційно-комунікаційних технологій, Інтернет-мережі, соціальних мереж та профілів, е-навчання) як під час підготовки до занять, так і безпосередньо на заняттях; уміння працювати в мультинаціональних, мультирелігійних групах тощо.

Список літератури

1. Бабишена М.І. Особливості формування мовленнєвої компетенції та компетентності майбутніх іноземних фахівців під час вивчення української мови \ Серія: педагогічні науки Вісник №1 (157), 2019. С.3-6. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/download/vs157/3.pdf>

2. Гуманітарна складова у світлі сучасних освітніх парадигм: [матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю] (м. Харків, 19–20 квітня 2018 року). Харків: Видавництво НФаУ, 2018. 276 с.

3. Єдина типова навчальна програма з української мови для студентів-іноземців основних факультетів нефілологічного профілю вищих навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації / уклад. : Л.І. Дзюбенко, В.В. Дубічинський, С.А. Чезганов [та ін.] / за ред. О.Н. Тростинської, Н.І. Ушакової. Київ: НТУУ «КПІ», 2009. Ч. 3. 52 с.

4. Калашнік Н.В. Особливості освітньо-виховної роботи з іноземними студентами у вищих медичних навчальних закладах України \ Педагогічні науки. Випуск 1 (83). С.60-67. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/21937/1/12.pdf>.

5. Пабат В. Українська мова як іноземна – шлях до полікультурного освітнього простору. URL: https://typologia.at.ua/index/pabat_viktorija_ukrajinsk_a_mova_jak_inozemna_shljakh_do_polikulturnogo_0_svitnogo_prostoru/0-212.

6. Рудницька К.В. Формування професійної мовної компетентності фахівців економічного профілю: теоретичний аналіз \ Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України, 2012. № 4.

7. Сергієнко Т. Підходи до навчання української мови як іноземної в медичних університетах \ Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, № 6 (70), 2017. С.153-165.

8. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібник / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко [за ред. О. І. Пометун]. Київ: Вид-во А. С. К., 2004. 192 с.

9. Ушакова Н.І. Багатоаспектна модель підручника з російської мови для іноземних студентів у вищих навчальних закладах України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання» (російська мова) / Н.І. Ушакова. Херсон, 2010. 46 с.

10. Шеремета Л.П. Формування навичок діалогічного мовлення студентів медичних спеціальностей під час вивчення курсу «українська мова як іноземна» \ Компетентнісний підхід у вищій медичній освіті. Медична освіта № 3, 2019. С.103-107.

Mamajonova Zulfizar Madaminovna
lecturer at Andijan State University,
Uzbekistan

PROBLEMS OF DEVELOPING MOTIVATIONAL ABILITIES OF FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF PERSON-CENTERED EDUCATION

Abstract. This article, which is devoted to the study of the problem of psychological readiness of a person for professional activity, discusses different approaches to identifying its main components. Despite the diversity, information has been provided on the identification of the motivational component associated with the development of motivational skills of future teachers in its person-centered learning process in its structure with the understanding of human needs. The need to successfully complete these tasks is based on an interest in the activity, manifested in the options for its implementation.

Keywords: *psychological preparation of the person, motivational training in professional activity, potential motivation of students, professionally based motives, pedagogical practice, professional motivation, pedagogical education, career guidance, learning motivation.*

In the process of person-centered education, in order to determine what personal and professional qualities should motivate future teachers to acquire the motivational skills that determine the effectiveness of professional activity, it is necessary to analyze this activity from a pedagogical and psychological point of

view. It also allows for the development of a system of measures aimed at the laws of professional activity.

Particularly relevant in this regard is the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated June 5, 2018 "On additional measures to improve the quality of education in higher education

institutions and ensure their active participation in comprehensive reforms in the country".

Indeed, today's future teachers are required to have a high level of knowledge of the psychology of professional activity, moral culture, worldview, level of knowledge and intelligence, culture, personality psychology.

The basic principles of training, such as the unity of education, the integration of theory and practice, the approach to the training of personnel for this field by specialties and in a differentiated manner. The specialist must have a broad outlook, political maturity and training. Only then will he be able to successfully carry out the tasks assigned to him, because the work of future teachers is focused on practical work in the classroom.

The process of modernization of the educational process, the preparation of future teachers for professional activity is reflected in modern research. The main results are the study of theoretical and practical issues of the organization and conduct of educational practice as a link between theoretical knowledge and practical professional activity.

The semantic conditionality of professional self-determination leads the individual to the problem of motivated activity. Therefore, it is appropriate to emphasize its motivational component by highlighting the various components of the psychological preparation of university graduates for their careers. Researchers have talked not only about the psychological phase of education, but also about the motivational preparation of students, and are discussing ways to shape it in future professionals.

In addition, this component incorporates professionally important qualities that define attitudes toward professional activity [3, 204] and allows for the effective implementation of practical activities [4, 54]. Thus, in terms of a person's psychological readiness for professional activity, motivation determines the conscious direction of action to achieve defined professional goals.

According to researchers (T.G.Bokhan, M.V.Shabalovskaya, S.A.Moreva) motivational objects - cognitively processed needs - "... determines and regulates the direction of activity, the content of motivational orientation determines the level of development of consciousness, especially professional reflects the formation of the object in the activity" [5, 88].

Motivational training of students not only affects their attitude to the chosen specialty and focuses on the study of their content, but also "encourages the use of the potential of the learning environment for the actualization of their potential and the quality of professional development" [5, 88].

According to N.Yu. Maksimova, motivational training of students is "the direction of personality, the conscious acceptance of the values of professional activity, the predominance of motives that ensure the effectiveness of future professional activity, which allows to activate the cognitive, behavioral and

emotional-voluntary components of personality" [6,40].

In addition, motivational preparation leads to students' professional self-awareness. The research work of S.S. Kudinov, N.P. Avdeev and K.V. Arkhipochkina shows that students who consciously stand out in the profession participate not only for their own benefit, but also for the benefit of society, and have not only socio-spiritual significance. Motivation is also an acceptable type of self-awareness, characterized by socio-moral determination, emotional-voluntary regulation of behavior, aspirations for self-expression, and personality traits [7, 88].

The training of highly cultured teachers depends in many ways on the application of tried and tested methods and forms of education, which mainly affect the consciousness of the future teacher. Today, we see the improvement of person-centered education in the education system of economically developed countries. Taking into account the ongoing changes in the field of education in our country, we must aim to make a radical turn in the training of competitive personnel. In the process of education of future teachers, it is important to instill confidence in their profession, future, their capabilities and abilities. It is expedient to introduce into our educational process the process of individual approach to the individual in the education system of European countries.

Individual educational work differs from other forms by the following features:

- 1) purposefulness;
- 2) speed, i.e the ability to carry out at any time, in any place, in any conditions;
- 3) effectiveness, i.e the strength of the ability to influence the person, and so on.

Forms of individual educational work:

One-on-one conversations: one-on-one conversations with the prospective teacher, conducted in a friendly manner, based on mutual trust, to quickly realize and correct his shortcomings, to quickly grasp the events around him, to find answers to self-puzzling questions, serves to form moral qualities.

Personal assistance: is often carried out during the study and execution of normative documents, techniques, personal documents, requirements for service duties, public assignments, improvement of living conditions.

Assignment of individual assignments and tasks: this form of educational work is usually carried out on the basis of teaching, research, public assignments.

Control over the activities of the future teacher: this form of education is based on the individual examination of the performance of each student; are represented in the verification of the execution of assigned tasks, information, notifications and other documents prepared by them. This allows them to evaluate their work objectively, to organize the work properly.

Hearing the report during the practical training: the report is a test of conscience given by the student on the work done in front of his teammates. How honestly he worked, how honest he was, how loyal he

was to his work, to his loyalty to his friends will be known through this report.

Visiting the future teacher's place of residence: this is one of the individual forms of education conducted by the university teacher in order to get acquainted with the marital status of his student, to study his living conditions and to help him.

All forms of individual educational work are inextricably linked, and the main goal is to raise the morale of future teachers. So, given the growing demands on the training of future teachers, we will focus on the following aspects that serve us in revealing the essence of our research work.

Socio-biological characteristics of a person affect his development as a whole. The structure of a person consists of ability, temperament, character, motivation, and social determination. Therefore, the role of such characteristics as temperament, intelligence, ability and its characteristics, direction of the person (motivation, character, will and emotion) is important in the formation of the personality of an elderly professional.

In the research of G.V. Novikova, she found that motivation is a key factor in determining a person's professional self-awareness and professional health, because "professional satisfaction and readiness for professional self-improvement depends in many respects on its content" [7, 82]. According to E.M. Kochneva and L.Yu. Pakhomoa, motivational preparation of students for professional activity is the formation of an integrated personality, in which four components can be distinguished:

- installation (motives of professional choice, important-semantic professional directions);
- cognitive (knowledge, skills, awareness and self-awareness that contribute to the successful start of professional activity);
- personal-voluntary (personal qualities - an integral indicator of determination, initiative, will);
- professional identification (indicators of professional identification and hidden professional motivation).

In general, motivational training "reflects not only the motivational characteristics of the individual, but also the effectiveness of the process of training future professionals in a particular vocational education institution" [10,79]. And "may play a compensatory role in cases of low special abilities".

A theoretical analysis of the problem of motivational preparation of a person for professional

activity shows that it can be considered as a direction of psychological training expressed in a set of motives that determine the attitude to the profession within a particular specialty. In the process of choosing a profession, these motives form a combination of motivation and need.

REFERENCES:

1. Крюкова Т. Б. Психологическая готовность будущих инженеров как ресурс самореализации в профессиональной деятельности // Профессионализация личности в образовательных институтах и практической деятельности : теоретические и прикладные проблемы социологии и психологии труда и профессионального образования : материалы II междунар. науч.-практ. конф. (Прага, 10–11 февраля 2013 г.). Прага, 2013. С. 86–90.
2. Лунегова Е. К. Проблемы формирования у будущих специалистов социальной сферы психологической готовности к работе с детьми-инвалидами // Вестн. Казан. технолог. ун-та. 2006. № 4. С. 304–309.
3. Величко Е. В. Психологическая готовность учащихся педагогических колледжей к профессиональной деятельности и ее диагностика // Педагогическое образование в России. 2011. № 3. С. 203–207.
4. Рубанова Е. Ю. Психологическая готовность выпускников вуза к профессиональной деятельности // Уч. заметки Тихоокеанского гос. ун-та. 2011. Т. 2, № 1. С. 53–62.
5. Бохан Т. Г., Шабаловская М. В., Морева С. А. Мотивационная готовность к профессионально-личностному становлению студентов-медиков // Сибирский психол. журн. 2014. № 51. С. 88–99.
6. Максимова Н. Ю. Психолого-педагогическое обеспечение мотивационной готовности студентов к профессиональной деятельности // Вестн. Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского. 2014. № 1 (2). С. 37–41.
7. Кудинов С.С., Авдеев Н.П., Архипочкина К.В. Индивидуально-типологическая характеристика самореализации личности // Вестник Российского университета дружбы народов. Сер. Психология и педагогика. 2012. № 4. С. 85–90.

THE SOCIAL NEED FOR THE DEVELOPMENT OF MANAGERIAL AND LEADERSHIP SKILLS AMONG FUTURE TEACHERS.

Abstract. This article aims at justifying the social need for future leadership and leadership skills, and describes the classification, tariffs, leadership, and methods of developing leadership and managerial skills in students. Foreign experiences were studied and partial examples were given.

Keywords: Leader, manager, management culture, creative potential, technology, management, politics, phenomenon, dominance, economy.

Organizations are increasingly recognizing that to be competitive they must invest in leadership and management development. Over the last decade, organizations and their leaders have experienced major changes in the workplace, including rapid technological change, increased globalization, changing organization structures and major changes in the dynamics of careers. Leaders and managers are considered a highly influential group in terms of creating high-performance organizations. Organizational capability at a management level in an organization is considered essential to improve competitiveness and ensure future growth. Organizations taking a proactive and systematic approach to management and leadership development generally produce more leadership talent, and best-practice firms are characterized by the intensity and quality of their management and leadership development interventions. They do as much of the same as other firms but perform it with greater rigor and consistency.

The chapter aims to provide an overview of the leadership and management development process. We begin with a consideration of how leadership and management development differ from each other. We then focus on the changing context of leadership and management development. We focus on the issue of whether leaders can be developed. The chapter discusses the value of leadership competency models and also considers the different organization-driven and leader-driven approaches that can be used to facilitate leadership and management development. We will conclude the chapter with a discussion of the issues that should be considered when evaluating leadership and management development

Management and leadership development: the same or different?

Leadership and management development in organizations can take a number of forms. It may be organization driven and consist of a variety of formal interventions such as coaching, mentoring, formal programmers and feedback-intensive programmers. These activities are directed by organizations and are usually built around competency models (Garavan, Hogan and Cahir-O'Donnell, 2008). However, organizations are recognizing that they must also promote and rely on their managers and leaders to engage in self-directed leadership development (DeRue and Ashford). Furthermore, in difficult economic

times, formal programmers are both expensive and time consuming.

Cunningham (1986), for example, identifies three different viewpoints on the relationship between leadership and management. The first position assumes that leadership is one competence among a range required for effective management. A second position, advocated by Bennis and Nanus, suggests that the two concepts are separate but related, whereas a third position sees both concepts to be partially overlapping. There is evidence amongst academics that there is a need to conceptually distinguish leadership from management, often at the expense of the latter. Management as an activity and concept is often viewed as a 'second-class citizen', something that is very transactional in nature. Kotter (1988) has argued that leaders and managers are distinct in their roles and functions. He considers management to be concerned with planning and organizing whereas leadership is concerned with creating, coping with change and helping organizations to adapt in turbulent times. Two other recent contributions have similarly emphasized that the two concepts are different. Boydell, Burgoyne and Pedler (2004) consider management to be about implementation, order, efficiency and effectiveness. They define leadership as concerned with future directions in times of uncertainty, and argue that management may be sufficient in times of stability but is insufficient when organizational conditions are characterized by complexity, unpredictability and rapid change.

It is increasingly recognized that all managers, including first-line supervisors, need at some level to be leaders and to understand the concept of leadership, albeit the higher the organizational level, the more complex leadership becomes and the more it is concerned with broader and long-term aims. In some organizations people may be senior professionals such as doctors or scientists but not defined as managers (at least in terms of the formal organizational hierarchy). It would be naive, however, not to think of them as leaders or potential leaders.

It is therefore not surprising that there are contradictory interpretations of management and leadership development. Wexley and Baldwin (1986) argue that management development remains the most 'ill-defined and variously interpreted' concept in the management literature. HRD has broadened our thinking about the purposes and methods of

management and leadership development. The majority of early definitions focused on the formal dimensions and considered both management and leadership development to be systematic and structured process. Cullen and Turnbull (2005) argue that the majority of definitions view managers as resources and consider that management development is driven by a functional performance rationale. Similarly many of the definitions emphasize management development driven by organizational rather than individual needs.

In practice, the terms management and leadership development are used interchangeably and they both represent a set of processes that organizations and individuals use to enhance effectiveness in a variety of management and leadership roles. Increasingly the distinction between the two sets of terms has become blurred, with 'management development' being associated with the UK and Ireland, while in the United States, 'leadership development' is preferred.

Management and leadership competency models

Many organizations now use competency or behavioral frameworks to develop managers and leaders. They are extremely popular in multinational organizations; however, they are not without problems and are often viewed as a one size fits all strategy.

Confusion exists concerning the differences in meaning between the words 'com-patience' and 'competency'. 'Competence' can be defined as the minimum acceptable standard of performance and relates to the aspects of the job that have to be performed efficiently. 'Competency' refers to what leaders and managers need to bring to their roles to perform effectively. It denotes ability and capability and addresses the behavioral repertoire underpinning excellent performance: that is, what managers actually demonstrate in performing their role.

Cheng, Dainty and Moore identify 12 competencies that distinguish superior from average managers:

- Achievement orientation: The manager's concern for working towards a particular standard of excellence.
- Initiative: Taking proactive actions to avert problems in order to enhance job results and avoid problems.
- Information seeking: An underlying curiosity or desire to know more about things, people, or issues.

Focus on clients' needs: Focusing efforts on discovering and meeting their clients' requirements, coupled with a desire to help or serve others.

- Impact and influence: The intention to persuade, convince, influence or impress others in order to support their agenda, or the desire to have a specific impact or effect on others.

● Defectiveness/assertiveness: Intentions to ensure that subordinates comply with their wishes. Directive behavior has a theme or tone of 'telling people what to do'. The tone ranges from firm and directive to demanding.

- Teamwork and cooperation: The genuine intention to work collaboratively with others as opposed to separately or competitively.

● Team leadership: The intention to take a role as leader of a team or other group. Although it implies a desire to lead others and so can be manifested in the form of formal authority and responsibility, effective team leadership also requires the leader to know when not to act authoritatively if they are to extract the best out of the team.

● Analytical thinking: The ability to understand a situation by breaking it apart into smaller pieces, or tracing the implications of a situation in a step-by-step causal way.

● Conceptual thinking: Understanding a situation or problem by putting the pieces together, seeing the large picture. This includes identifying patterns or connections between situations that are not obviously related, and identifying key or underlying issues in complex situations.

● Self-control: The ability to keep emotions under control and to restrain negative actions when tempted, when faced with opposition or hostility from others, or when working under conditions of stress.

● Flexibility: The ability to adapt to and work effectively with a variety of situations, individuals, or groups.

Competency modelling has become widespread. The models describe the particular competencies that are needed by individuals to effectively perform their work. Organizations like them because they provide a consistent framework for integrating human capital management systems and can help align employee actions with common strategic organizational goals, and facilitate performance improvement through a competency-based development process. Competency models are based on the idea that every position requires the job incumbent to possess certain competencies in order to perform at his or her highest level.

Competency-based management and leadership development typically involves the following key activities:

- Identification of the core competencies needed for high-level performance in a specific position;
- Assessment of the extent to which a particular job incumbent possesses those core competencies;
- Creation of specific developmental opportunities to match the requirements of the competency

Competency models, while popular in organizations, are again adopted much as an act of faith rather than on the basis of their actual contribution to business performance. There is relatively little research that demonstrates a link between bottom-line business performance and competency-based approaches to management and leadership development. They do not necessarily lead to greater transfer of learning and enhanced leader effectiveness.

Increasingly managers are expected to take responsibility for their development; however, organizations also have responsibilities in this respect, and use a variety of development strategies to develop their managers. These organizational-driven strategies include: multi-source feedback, formal in-house

programmers, coaching, mentoring, acceleration centers and a variety of planned job assignments. Self-directed methods include: reflection, observation, questioning and learning from mistakes.

The evaluation of management and leadership development is a difficult task. Traditional evaluation models prove difficult to apply to development activities that are more intangible, less clearly defined and lacking in clear learning objectives.

REFERENCES

1. Kotter, JP (1988) *The Leadership Factor*, Free Press, New York
Lave, J and Wenger, EC (1991) *Situated Learning: Legitimate peripheral participation*, Cambridge University Press, Cambridge
2. Margerison, C (1991) *Making Management Development Work*, McGraw Hill, Maidenhead
McCall, MW Jnr and Hollenbeck, GP (2007) *Getting leader development right: competence not*

competencies, In *The Practice of Leadership: Developing the next generation of leaders*, ed JA Conger and R Riggio, pp 87–106, Jossey-Bass, San Francisco

3. New, GE (1996) Reflections: a three-tier model of organizational competencies, *Journal of Managerial Psychology*, 11 (8), pp 44–51

4. Nonaka, I and Takeuchi, H (1995) *The Knowledge-Creating Company*, Oxford University Press, New York

5. Polanyi, M (1966) *The Tacit Dimension*, Routledge and Kegan Paul, London

6. Wenger, EC, McDermott, R and Snyder, WM (2002) *Cultivating Communities of Practice*, Harvard Business School Press, Boston

7. Wenger, EC and Snyder, WM (2000) Communities of practice: the organizational frontier, *Harvard Business Review*, January–February, pp 139–45

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Льу Тхи Нам Ха

*Магистр, заведующая кафедрой развития речи 2,
преподаватель Факультета русского языка и русской культуры -
Института иностранных языков
при Ханойском государственном университете,
город Ханой, Вьетнам*

АНГЛИЦИЗМЫ В ЛЕКСИКЕ РУССКОЙ СОВРЕМЕННОЙ ПОП-КУЛЬТУРЫ

(из опыта сопоставления англоязычных заимствований в русском и вьетнамском языках)

Аннотация. В статье рассматривается проблема заимствования иноязычных слов в области поп-культуры, являющаяся актуальной в связи с использованием сети Интернет представителями молодёжной культуры, а также распространением новых слов в средствах массовой информации (телевизионные каналы, модные журналы, блоги). Особенно интересны причины использования заимствованных слов носителями русского языка при условии наличия в родном языке слов, имеющих сходное значение, их проникновение в речь, закрепление и развитие. Анализируется семантическая специфика англицизмов, их изменение и адаптация в современном русском и вьетнамском языках.

Ключевые слова: заимствование, англицизм, американизм, русский язык, вьетнамский язык.

ВВЕДЕНИЕ

В.Г. Костомаров отмечает, что русский язык с древнейших времён испытывает на себе влияние извне: монгольско-тюркское, греко-латинское, византийское, позже – немецкое, голландское, французское. Однако это не привело к тому, что русский язык исчез. Напротив, академик считает, что это лишь обогатило его. Влияние английского языка в последние десятилетия он связывает с развитием интернет-технологий и эффекта либерализации, полагает, что это веяние моды.

Можно выделить три процесса, отличающие нынешний этап бытования русского языка от предыдущего периода. Это интенсивное иноязычное влияние; наплыв брани в литературную речь, что ведёт к её жаргонизации; небрежное, а зачастую бесцеремонное обращение с языком, его бюрократичивание. Каждый из этих процессов требует особого всестороннего анализа. Здесь лишь отмечу, что вторгшиеся в огромное количество в русский язык иноязычные слова, главным образом американизмы, вызывают и озабоченность, и раздражение, и протесты. Конечно, далеко не все пришедшие к нам за последнее десятилетия иноязычные слова представляются ненужными. Во многих случаях они необходимы, являются важным условием для приобщения к интернациональным терминологическим системам.

Это касается таких областей, как экономика, финансы, информатика и др. Но наряду с оправданным заимствованием широко внедрилось или бездумное или просто бесцельное желание пользоваться иностранными словами только потому, что они считаются более престижными. Ещё В.Г. Белинским говорил: «Нет сомнения, что охота пестрить русскую речь иностранными словами без нужды, без достаточного основания противна здравому вкусу, она вредит не русскому языку и не русской литературе, а только

тем, кто одержим ею». [12, с. 249] Сфера кино и музыки является мощным источником популяризации английского языка, благодаря поп-культуре большинство англицизмов вошло в русский язык без каких-либо препятствий.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В конце XX – начале XXI века мы наблюдаем массовое вторжение иностранных слов, которые во многих случаях вытесняют исконно русские или давно заимствованные и обрусевшие лексические единицы, отражающие особенности национального мировосприятия. Наметилась тенденция к «американизации» русской жизни, что нашло своё отражение в «американизации» русского языка и выражается в проникновении в него многочисленных англицизмов и американизмов (слов, заимствованных из английского языка и его американского варианта).

Сам процесс языкового заимствования рассматривается в неразрывной связи с культурными и иными контактами двух разных языковых обществ и как часть и результат контактов между языками и культурами. Причины заимствования подразделяются на две группы: лингвистические и экстралингвистические. Среди лингвистических причин выделяются: 1) отсутствие соответствующих эквивалентов в языке-рецепторе для наименования новых понятий; 2) стремление к устранению полисемии и омонимии в терминологии; 3) необходимость уточнить или детализировать семантические оттенки, закрепив их за разными словами [10, с. 84]; 4) необходимость специализации понятий – в той или иной сфере, для тех или иных целей; 5) обеспечение стилистического (эмфатического эффекта); 6) цельный, не расчлененный на отдельные составляющие объект и обозначаться должен «цельно», нерасчлененно, а не сочетанием слов [1, с. 98] и др.

Среди заимствований выделяются слова, которые пришли в язык из другого языка как наименование нового предмета, новой реалии, или являются словами-терминами, имеющими интернациональный характер. Их употребление в речи в большинстве случаев оправдано. С тематической точки зрения их можно выделить на несколько групп:

– Политические термины: *спикер, инаугурация, рейтинг* и т.д.

– Экономические термины: *офшор, офшорные деньги, офшорная зона, демпинг, роуминг* и т.д.

– Названия некоторых бытовых предметов: *миксер, тостер, ростер, шейкер* и т.д.

– Спортивные термины: *боулинг, дайвинг, скейтборд, сноуборд, сноублейд, байкер, шейпинг, фитнес* и т.д.

Другая группа заимствований – слова иноязычного происхождения, имеющие синонимы в русском языке. Их проникновение в язык создаёт лексическую избыточность и может мешать пониманию смысла. Могут быть заменены русскими эквивалентами следующие англицизмы:

– Названия некоторых явлений музыкальной культуры: *хит, сингл, римейк, имидж, дизайн, постер* и т.д.

– Названия некоторых профессий: *секьюрити, провайдер, риэлтор, брокер, хэндмейкер, имиджмейкер, мерчендайзер, киллер, рекетир* и т.д.

– Термины, употребляющие в косметологии: *лифтинг, пилинг, скраб* и т.д.

Конечно, мы привели далеко не все примеры, а лишь те, которые активно используются в языке средств массовой информации. Иностранскими словами пестрят и улицы российских городов.

В первую очередь, заимствования проявляются при перенятии заимствованных слов при знакомстве с чужой лингвокультурой, названия для которых не существует в родном языке не носителей данной культуры (как например: *тореадор, вигвам*) либо при появлении новых концептов при развитии науки и техники (*компьютер, сканер*). Концепт здесь можно понимать, как единицу обновления понятий, которая возникает в результате переосмысления поступающей к человеку информации, отражающей новые знания и опыт, образуя в языке неологизмы, обозначающие заимствованные понятия. Но гораздо более интересным является заимствование слов, для концептов, названия которых уже существуют в языке.

Сейчас очень много российских звёзд поют на английском языке, множество фильмов снимается на этом языке, появляются какие-то фразы, слова, которые потом остаются в повседневном молодёжном сленге (*саундтрек, бойфренд, комеди клуб*).

В связи с этим интересно рассмотреть классификацию англоязычных неологизмов,

проникающих в русский язык, предложенную В.И. Карасиком:

1) нулевые, или пустые концепты, используемые в речи, в основном, как варваризмы или молодёжный сленг;

2) квази-концепты, обозначающие реалии, заимствуемые из других культур (например, обозначения для аппаратов оргтехники);

3) «паразитарные концепты» – слова, обозначающие концепты, существующие в языке, но введённые для того, чтобы подчеркнуть некую «особенность» понятия;

4) чужие концепты, представляющие чужие ценности и понятия, не существующие в языке.

За последние несколько лет в русском языке появился целый пласт «новых» слов, слова из области поп-культуры, обозначающих вполне привычные понятия. Согласно представленной классификации, данные слова можно отнести к группам «нулевых» и «паразитарных» концептов.

Вот такие фразы легко услышать из уст русской молодёжи: «После *шоппинга*, можно зайти перекусить в кафе и заказать *митболы* и *пасту*, и *капкейк* на десерт. Сидя там можно выйти в интернет и продолжить покупки онлайн. Также, не забыть *залогиниться* в *инстаграме*, *зачекиниться* и выложить *селфи*, чтобы похвастаться перед *френдами* своим новым *фэшин луком*».

Попав в русский язык, заимствования претерпели целую серию изменений. Изначально, попадая в речь, они сохраняли свой графический и грамматический образ, так, например, слова *freelance, like, fashion*. С течением времени, они приобрели русскую графическую форму: *фриланс, лайк, фэшин*. Затем, на уже изменённые слова повлияла грамматика русского языка, создав производные от этих слов, такие как: *заниматься фрилансом, лайкнуть, облайкать, фэшенебельный* и т.д.

Рассмотрим такой пример, как слово *фэшин(-индустрия)* из мира моды и красоты в русском языке: «*Выход Великобритании из Евросоюза, считают в Vogue Business, не может пройти бесследно, в том числе и для фэшин-индустрии Британии*». [Радио Комсомольская правда, 1 февраля 2020 г.]. Во вьетнамской газете в таких случаях эквивалент «*ngành công nghiệp thời trang*» будет единственным вариантом: «*Ngành công nghiệp thời trang đang dịch chuyển*» [газета Brands Vietnam].

Ещё один модный интернет-жаргон «*зачекиниться / чекиниться*»: «*За последние 60 дней Андрей «чекинулся» в соцсети всего 16 раз, так что он вполне может упустить должность мэра Артемовска*» [Аргументы и факты 04.06.2014]. А ведь здесь вполне можно использовать выражение «зарегистрировать своё пребывание / прибытие» или просто известный всеми глагол «побывать». К сожалению, в этом случае во вьетнамском языке даже употребляется английское слово «*check-in*»: «*Bí mật đằng sau ô cửa sổ thiên hà ảo diệu, góc check-in được giới trẻ săn đón*»

nhieu nhất khi du lịch Đà Lạt» [kênh14.vn]. Понятие «зарегистрировать своё пребывание / прибытие» тесно связано с широким использованием социальных сетей среди молодых людей.

Практически в каждой тематической группе лексических единиц большую часть заимствованных англицизмов составляют лексемы, появившиеся в русском языке как результат удовлетворения потребности в наименовании новой вещи или понятия. Большое разнообразие косметики, неизвестной ранее русскоязычному человеку, стало причиной заимствования из английского языка слов типа: *мейк-ап* (make up – макияж), *консилер* (consealer – карандаш-корректор), *пиллинг-крем* (peeling-cream – крем, убирающий верхний слой кожи), *лифтинг-крем* (lifting-cream – крем, подтягивающий кожу), *вейниш-крем* (vanish-cream – крем, убирающий капиллярные сетки) и др. Во вьетнамском же языке подобные заимствования ограничены, употребляются в основном разъяснительный способ именования новых понятий и предметов: *мейк-ап* – trang điểm, *консилер* – bút chì kẻ mắt / môi, *пиллинг-крем* – kem tẩy da chết, *лифтинг-крем* – kem căng cơ, *вейниш-крем* – kem chống rạn da...

Наряду с ранее заимствованным англицизмом *сэндвич* в речи русского человека конца 90-х годов функционируют англицизмы: *гамбургер*, *фишбургер*, *чисбургер*, *чickenбургер*, выполняющая дифференцирующую функцию. Лексема *сэндвич* несет обобщенное значение, в то время как остальные слова данного синонимического ряда конкретизируют значение слова *сэндвич*: *гамбургер* (внутри бифштекс), *фишбургер* (рыба), *чисбургер* (сыр), *чickenбургер* (цыпленок). Вьетнамской молодежи тоже не чуждо это понятие, и для дифференцирования употребляется лексема «*бургер*» (*buger*): *buger bò*, *buger gà*, *burger tôm*, *burger cá...* «Không giống như *burger bò* và *lợn*, *burger gà* chứa ít calorie và chất béo hơn nên rất thích hợp để ăn vào bữa tối – bữa được coi là ít quan trọng nhất trong ngày» [https://caclaoibanh.com/]

Можно сказать, что такие иноязычные языковые единицы накапливаются в русском и вьетнамском языках становятся всё больше и больше. Они становятся обычными средствами выражения мысли для молодых людей, и вскоре становятся и знакомыми старшему поколению. Язык постепенно претерпевает изменение, всё более и более накапливая свои ресурсы для адекватного выражения смысла происходящих в обществе перемен. Таким образом, язык и общество, как пользователь языка, неразрывно связаны, хотя имеют свои собственные внутренние законы развития.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Говорят, что нет надобности беспокоиться о наводнении иностранными словами русского языка, ибо язык развивается по своим законам, «сам собой правит» и сам разберётся с иноземной лексикой. Именно «языковой вкус»,

обусловленный коренным социально-политическими изменениями конца XX века определил интенсивность протекания процессов в лексической системе русского и вьетнамского языков на современном этапе. Полезны или вредны иноязычные заимствования в национальном языке? На этот вопрос можно ответить так: англицизмы расширяют лексический запас говорящих, они необходимы в качестве терминов и для выполнения определенных прагматических функций. Необходимо создавать культ языковой грамотности, точно употреблять заимствованные слова в соответствии с речевой ситуацией и их лексическими значениями, рекомендовать общественным и политическим деятелям воздерживаться от чрезмерного их употребления, так как перенасыщенность ими текста затрудняет процесс коммуникации. Разговоры о запрете англицизмов непрофессиональны, речевая деятельность индивидуальна, она не поддается контролю и стандартизации. Язык со временем сам отбирает, что для него подходит, а что следует отфильтровать.

Список литературы:

1. Брейтер М.А. Англицизмы в русском языке: история и перспективы: пособие для иностранных студентов-русистов / М.А. Брейтер. – Владивосток: Диалог – МГУ, 1997.
2. Дьяков А. И. Англицизмы русского языка: за и против. Global scienceю Development and novelty.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Москва, 2004.
4. Костомаров В.Г. Жизнь слова. – Москва, 1994.
5. Лью Тхи Нам Ха. Англицизмы в контексте современной русской жизни / Сборник трудов на Международном научном форуме «Русский язык и литература в пространстве АТР и стран Юго-Восточной Азии» и 3-й совместной научной конференции «Русское языкознание и литературоведение - 2016». Тамканский государственный университет – Дальневосточный федеральный университет – Московский государственный университет, 2016.
6. Лью Тхи Нам Ха. Использование англицизмов в современных российских СМИ, способы передачи русских заимствований на вьетнамский язык / Сборник трудов на Всевьетнамской научной конференции «Русский язык во Вьетнаме в новое время: статус и проблемы обучения и исследования». Институт иностранных языков при Ханойском государственном университете, Ханой, 2015.
7. Лью Тхи Нам Ха. Новые англо-американизмы в современной российской периодической печати и их эквиваленты во вьетнамском языке / Лингвострановедческие, социокультурные и лингвистические аспекты в изучении и преподавании иностранного языка и литературы, №2, Факультет русского языка и

литературы, Тамканский университет, Тайвань, 2017.

8. Лью Тхи Нам Ха. Освоение заимствованной лексики современным вьетнамским языком и роль русского языка в этом процессе / Сборник трудов на Международном форуме «Русский язык, литература и культура в пространстве АТР», г. Владивосток, Дальневосточный федеральный университет, 2015.

9. Лью Тхи Нам Ха. Экономическая интеграция или экономисты всего мира говорят на английском языке / Международный научно-исследовательский

журнал «Евразийский Союз Ученых. № 3 (60) / 2019.

10. Медетова М.Е. Иноязычные заимствования в русском языке (на материале терминологии спортивных игр) / М.Е. Медетова // Сравнительно-сопоставительное изучение языков и интерференция. – Алма-Ата, 1989.

11. Романова В. Радио Комсомольская правда, 1 февраля 2020 г.

12. Черкасова Л.Н. ОГЭ 2017. Русский язык. Сочинение-рассуждение и изложение. Сдаём без проблем! - Москва: Эксмо, 2017.

Mirzayeva N.A.

Senior lecturer

at Journalism and Mass Communications University of Uzbekistan.

THE ROLE OF ELECTRONIC PUBLICATIONS IN THE GLOBAL INFORMATION SPACE

Abstract. This scientific article explores how the Internet today is the global media, with a different interpretation of the Internet. The media also talk about electronic publications of traditional media, their uniqueness and advantages.

Keywords: media space, information, traditional press, Internet, electronic publications, sites, interactivity, and source of information.

In the 21st century information age, the pursuit of information and its reliability are becoming increasingly important. In an age of rapid development, having fast, reliable information attracts everyone's attention. Today's audience is very demanding and delicate. Structures in different media spaces compete with each other in providing quality information to the consumer (audience).

Nowadays, as traditional press genres move to electronic publishing pages, the global network is undergoing unique changes due to the demands and capabilities of the network. An analysis of print media web resources from this perspective reveals a number of peculiarities of Uzbek publications. Only then will the popularity of newspapers increase, gain the love of students, gain the respect of viewers and listeners. It can be observed that in the activities of print media web resources at the same time in the global network, mainly informational and analytical genres make up the majority. Fast news in internet format is a bit different from newspaper news.

Currently, modern print media is slowly losing its audience as it enters the Internet space. The reason for this is, first of all, its convenience. Undoubtedly, the proliferation of the WI-FI network and the increase in the number of Internet providers have had an impact on this.

Computer technology has become a leader in the market of essential products. Today, access to virtual space is not only from a computer and laptop, but also through a tablet, smart phone, player, e-book and TV.

Russian scientist A. I. Akopov says that "there is no exaggeration in interpreting the Internet as a global media".⁵ He raises the issue of approaching computer electronic networks as a new media, as well as the typology of this type of mass media. In contrast, describing the Internet as the next carrier of information, I. Davidov rejects the notion of the Internet-media and "has a common field in which the media can be divided into types. There is also an environment that allows for the elimination of conflicts between the types of media and the generalization of their advantages in a single media"⁶. Some experts agree: "... According to a number of indicators, the Internet is currently unable to compete with traditional media, but due to its technical capabilities, it has surpassed them by some criteria"⁷. This view has several grounds. First, online media is not available to everyone on the planet. Secondly, we are talking about a type of journalistic activity that is not as theoretically fully formed as Internet journalism. A group of scholars predicted the future of traditional media in the age of the Internet, saying that "the role of newspapers or other traditional media is determined by Internet connections".

At the beginning of 2018, the number of Internet users in the country reached 20 million, who regularly access news agencies and publications to obtain information on the Internet. In one year, that number was 5.3 million. per user (an increase of 36%). Local research acknowledges that the capabilities of information technology have provided qualitative

⁵ Акопов А.И. Электронные сети как новый вид СМИ // Филологический вестник РГУ. 1998. № 3. – С. 43-51;

⁶ Давыдов И. Книга вымышленных существ // Независимая газета. 2001.14 февраля, № 26. – <http://www.ng.ru> (2001.02.14).

⁷ Костыгова Ю. Сетевые СМИ: занимательная типология.// Мир Интернет.– М., 2002. №4 (67).

changes in the traditional press of Uzbekistan. Undoubtedly, the use of web technologies in a conventional mass media system offers additional opportunities for data transmission and distribution and, ultimately, creates new forms and methods of mass information exposure. Some researchers believe that the new means of conveying information will allow the traditional media to be reborn.⁸ This view is based on the fact that the media, which is considered typical for the general public, sees the Internet only as a source of information, and as a result, their content is significantly enriched. Other scholars believe that “technological capabilities make the network a full-fledged and promising, but to some extent an alternative non-traditional media”. There are similarities and differences between the Internet and traditional journalism. For example, both of them are a means of communicating information to the public, shaping public opinion, raising the morale of the people, raising their worldview. The differences between them are as follows:

- interactivity of Internet media. This is done in connection with internet technologies. In this case, electronic newspapers consist of various images, animations, videos;
- professional approach in network journalism. It takes into account the group's personal views, opinions and requirements;
- direction to the press. Allows the user to learn, analyze while getting the information they want;
- was able to cover all traditional media and services; contributed to the development of citizen journalism;
- enhanced information exchange;
- developed the world information market.

The development of Internet journalism in Uzbekistan is directly determined by the role of the Internet. After all, the Internet, which is a manifestation of progress, the novelty of the century, has the most important factor for humanity, this need is expressed in the information age as the rapid delivery of information. The journalist is responsible for seeking, collecting and selecting information for the public. The opportunity to fully realize this ability is available on the Internet. Because it takes at least a day to deliver certain information in both newspapers and radio and television, and the power of internet journalism is explained by the ability to convey information in seconds.

While the development of online journalism demonstrates the emergence of a new specialization in journalism, it also opens up a new scientific direction in media research⁹.

Electronic publications include books, magazines and newspapers distributed in any text or other format,

such as hypertext (HTML) or in one of the compressed formats (ZIP, ARJ, RAR, WINZIP, etc.). In the last decade of the twentieth century, multimedia components, including digital audio or video, as well as animated additions, have been used as part of electronic publications. As a result, electronic publications have become a sophisticated means of influencing people, comparable to radio, film, and television, and in some ways have become superior to the mass media.

In the past few years, online electronic publications have appeared. Most students are already familiar with the global Internet and have come across the concepts of Web site and Web page¹⁰. The latter is defined as an electronic page in the appropriate format, and a Web site is a collection of related Web pages that are united by common features or purpose. Currently, there is a significant number of sites on the Internet that are essentially electronic publications, that is, analogues of books or brochures, but only in electronic network representation.

Today, the product produced by online media is gaining the status of a product with the laws of supply and demand, it also has its own characteristics, forms, status, functions, which differ from the features and forms of traditional media. Nowadays, almost all publications are trying to find their place on the Internet to create electronic versions, open pages on social networks, master mobile applications. This is due to several advantages of the electronic form. First, from an economic point of view, it is easier to offer information through electronic publications. Therefore, there is no need to spend money on printing, paper, paint and distribution services. Second, the availability of access to the publication. Today, access to almost all mass, business and other publications on the Internet is open. The question is, is all the information that is published in print publications also available on the Internet or not? If this problem is approached positively, the print media will not lose its importance. However, they will be preserved, receive financial support and retain their audience. The audience that prefers the print media is mainly the adults. Often such people like to read the newspaper over breakfast or on the subway. They do not use electronic means, including the Internet. Such readers need more printing ink and the smell of paper than the content of the publication. But for advanced users or those who want to, it is possible to read all the articles on the website of the publication.

V.V. Voroshilov, a Russian scholar and researcher in the field of journalism theory and practice, also described the network as a «unique and very promising media» and a «new source of information that can be used by a large number of people»¹¹.

⁸ Муҳаммажонов Ф. Интернет: хабарлар рақобатининг кизғин нуқтаси. // Интернет журналистика. Сб. научных статей. – Т.: МРСТАшкент, 2005. – С.52.

⁹ Қосимова Н. Онлайн журналистика. Дарслик. – Т., 2019.99-бет.

¹⁰ Вуль В.А. Электронные издания. Учебник. – СПб.: Петербургский институт печати, 2001. Стр. 10.

¹¹ Ворошилов В.В. Журналистика. – СПб, Михайлов, 1999. Стр. 56.

Another advantage of online journalism is that it has a wide range of interactivity. It is user-friendly and allows you to quickly communicate and exchange ideas between him and the Internet (electronic publication, author). It is gratifying that electronic publications in Uzbekistan use interactive tools. For example, in Uzbekistan, "Народное слово", "Правда Востока", "Зеркало XXI" newspapers were the first to create their own electronic copies. But in all print publications (even when they have their own website) there is a situation where the Internet copy is not considered a leader by the management. This is evident in the fact that not all of the material in the printed version of the newspaper is posted on the website, and the web page is not updated regularly. Most traditional media outlets are serious about this process, seeking to take advantage of the potential, but the problem is that not all publications have the capacity to do so.

There are three types of Internet media in our country:

1. Versions of print and electronic media (www.marifat.uz, www.xs.uz, www.mtrk.uz, www.grand.uz);

2. Pure internet publications (www.kun.uz, www.gazeta.uz);

3. Websites of legislative bodies, government systems, enterprises, institutions, organizations, movements, parties, etc. (www.gov.uz, www.lex.uz).

The above electronic media publications seek to be the first to provide information. It is also important to consider the accuracy and validity of the information provided promptly. Many are skeptical that the message being spread on the internet is valid. But any electronic publication that seeks to maintain its prestige and reputation pays attention to the reliability and objectivity of the materials it publishes. The site that first delivers objective, verified, based information will gain the attention and trust of users. Frequent updating of electronic publications is a feature that enhances the image of the site. It is also important in the global network what language or languages those materials will be in. That is, the Internet does not choose space, borders, and nation. It can be used by anyone, anywhere in the world. The wide audience of the site, the fact that the information on it can be read by representatives of other regions and nationalities, increases its prestige. Unfortunately, electronic copies of printed publications in our country operate in one language (Uzbek). Some have Russian and even English sections, but in practice they do not work completely. For example, the materials on the websites of "Тошкент ҳақиқати" ва "Ташкентская правда" are published in Uzbek, Russian and English. However, English language materials are not always updated. Other publications are mainly in Uzbek. Materials of the website of the newspaper "People's Word" are available in three languages.

Network online publications are available only in electronic form and do not have a traditional edition.

Examples of such publications are UzReport.com, Uzbekistannews.net, Gazeta.ru and others. The advantage of electronic information publications is that they quickly prepare and disseminate information. Also, electronic publications are formed in a unique way, combining all the features of traditional media (text, sound, image). Additional information about the information material can also be obtained through internal and external hypertext links. Traditional information genres are used in a unique way in online publications. At the same time, new genres such as blitz surveys, monitoring are also emerging on the Internet, which defines the uniqueness of Internet news sites as new media. Another important feature of electronic publications was their interactivity. That is, there is an opportunity to quickly communicate with the audience, exchange views through various means of communication on the Internet (E-mail, IRC) and a large number of forums. This allows you to prepare information that is relevant to the interests of the audience. For example, one of our most popular news sites, UzReport.com, has a special "Contacts" section for online communication with the audience. The user can leave their messages there or quickly communicate with the editors.

After all, the prospect of internet journalism is almost all bright. It is important to remember that in order to be truly brilliant, it must be enriched with content, not just information, but a source of spiritual nourishment.

REFERENCES:

1. Акопов А.И. Электронные сети как новый вид СМИ // Филологический вестник РГУ. 1998. № 3.
2. Акопов А.И. Типологические признаки сетевых изданий // Филологический вестник РГУ. 2000. № 1.
3. Ворошилов В.В. Журналистика. – СПб, Михайлов, 1999.
4. Вуль В.А. Электронные издания. Учебник. –СПб.: Петербургский институт печати, 2001. Стр. 10.
5. Давыдов И. Книга вымышленных существ // Независимая газета. 2001.14 февраля, № 26. – <http://www.ng.ru> (2001.02.14).
6. Засурский Я.Н. Информационное общество и средства массовой информации. // Информационное общество. – М., 1999. №1.
7. Костыгова Ю. Сетевые СМИ: занимательная типология.// Мир Интернет.– М., 2002. №4 (67).
8. Мухаммажонова Ф. Интернет: хабарлар ракобатининг қизгин нуктаси. // Интернет журналистика. Сб. научных статей. – Т.: MRC Ташкент, 2005.
9. Қосимова Н. Онлайн журналистика. Дарслик. –Т., 2019.

Sagatov D.T.

Senior Researcher,

Associate Professor at the Department of Innovation and Research Management Institute
for Civil Protection under the Academy of the Ministry of Emergency Situations
of the Republic of Uzbekistan.

MEDIA COVERAGE OF EMERGENCIES

Abstract. The article describes the basics of emergency coverage in the media.

Keywords: emergency situation, accident, destruction, techno genic emergency, natural disaster, environmental emergency, danger.

The political, economic, and social processes taking place in the world require their different interpretations by the mass media of the world, taking into account the various interests and views, and the time-consuming work of the national media. The media is a separate institution that provides a complete, impartial report on the political, economic, and social processes that take place in society, and serves as a mirror to the existing problems, achievements and reforms that need to be made between the state and society. One of the pressing problems of today's media is professional, competitive and self-image in the process of collection, analysis and dissemination of information. Today, the world is changing rapidly. As with all areas of competition, competition for access to and delivery of information and the formation of an influential public opinion are becoming more intense. In these difficult conditions, life presents new challenges¹². In particular, information journalism, one of the main focus areas of the media, is one of the genres that appeal to all sections of society. From the point of view of journalism, this genre is widely used in the media (television, radio, press and the Internet) and plays a key role in covering emergencies in the world and in our country.

Analysis of information on accidents, and emergencies occurring on the territory of the Republic of Uzbekistan implementation of measures to ensure production stability at economic facilities, saving lives in emergency situations, large scale emergency response could prevent the specific role of the media.

Today, most television, print and online news outlets have seen and heard reports of "accident", "emergency" and "emergency situation". However, when analyzing these news stories, the journalist should clearly distinguish between the words "accident", "emergency" and "emergency situation".

What is an emergency? "Emergencies are defined as the result of an accident, a disaster, a dangerous natural disaster, a natural or other disaster that may result in human casualties, damage to their health or the environment, serious material damage, and disruption of people's livelihoods. the situation in the area"¹³.

According to the classification of emergencies, **techno genic emergency** (accidents and catastrophes, accidents at hazardous facilities, fire and explosion facilities, accidental destruction of energy and utilities systems, fire, gas explosions and other events, radioactive and other hazards) and accidents, hydrotechnical catastrophes and accidents related to the use or storage of ecologically hazardous substances, and **natural emergencies** (geo catastrophic events: earthquakes, landslides, landslides and other dangerous geological events, hydrometeorological hazards: floods, avalanches, strong winds (storms, storms, etc.), emergency epidemiological, epizootic and epiphytotic situations, **environmental emergencies** (changes in land (soil, underground)): soil and industrial toxicity caused by human activity, contamination by sugar, heavy metals, petroleum products, as well as pesticides and other toxic chemicals used in hazardous concentrations in agricultural production, situations related to changes in atmospheric air (air) composition and properties, hydrosphere conditions¹⁴. "An accident" means the destruction of uncontrolled explosions and (or) hazardous substances, technical facilities used in buildings and / or hazardous production facilities, "emergency" - military operations, earthquakes, floods, fires, epidemics and other emergency situations, a case where the head of state is legally enforced when circumstances arise. The journalist who is preparing the news should distinguish between the words used in the above quote. Currently there are cases when the terms "accident", "emergency" and "emergency situation" are used interchangeably. For example, the online headline of the newspaper "Pravda Vostoka" dated October 3, 2019 states, "Gas supply was temporarily suspended on Mashrab Street in Almalyk because of an emergency". There is an error in this report, including the technogenic accident, emergency lighting. The journalist should also consider the correctness of the words, their sensitivity and the legal basis for covering the topic of emergencies. Because the subject of emergencies has always been in the public interest. We know that in journalism, the wrong way of transmitting information can lead to negative and unpleasant

¹² "Congratulations to the press and media workers" by the President of the Republic of Uzbekistan Sh.Mirziyoev. Accessed 27.06.2019. www.President.uz.

¹⁴ Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated October 27, 1998 № 455 "On Classification of Natural, Techno Genic and Environmental Emergencies". www. Lex.uz.

consequences. That is why journalists working in the media should, first of all, familiarize themselves with the legal and regulatory framework in the field of emergency protection of the population and territories in the coverage of emergencies.

It is also possible that some of the major official and instant news outlets have been reporting delays in coverage of emergencies. For example, on December 18, 2019, six construction workers died as a result of an accident on the newly constructed Yunusabad route. This announcement was posted on the internet and on television and radio channels at the time of the accident. However, the announcement of this state of emergency on December 24, 2019 by the Uzbekistan 24 channel, which reports mainstream news in our country, suggests that there is still work to be done in our country to rapidly collect, analyze and disseminate information. The life itself shows that today we have to pay great attention to the preparation of the media, including the journalists, who have the image of the modern world in order to ensure the rapid flow of information in the world.

It should be noted that Article 4 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Protection of Population and Territories from Natural and Technogenic Emergency Situations" provides for timely and reliable information on basic principles of emergency protection. The Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan № 242 "On further improvement of the state system of prevention and response in emergency situations of the Republic of Uzbekistan", joint work of organizations and mass media that are part of the state system of prevention and response installation set up as a result of media coverage of topics related to the world of emergency "different version", which is given to the appearance of messages lead to a variety of interpretations of the news ratings. The life itself shows that today we have to pay great attention to the preparation of the media, including the journalists, who have the image of the modern world in order to ensure the rapid flow of information in the world. At the same time, misinterpretation, transmission of information in the media can have negative and unpleasant consequences. That is why journalists working in the media, first of all, cover the issues of emergency situations, familiarize them with the regulations on protection of the population and territories from emergencies, on the principles and guarantees of the media, freedom of information, and legal acts, know their rights and responsibilities.

It is worth noting that media reports on television, print and internet have been published by media journalists to protect the population from natural and technogenic emergencies, to prepare people to respond to emergencies while reducing the number of people affected by emergencies. Broad awareness of the project will help to increase public awareness. World

experience shows that the coverage of emergencies through the media is one of the key areas in raising awareness about the origins, causes and effects of emergencies, and how to respond to emergencies and how to respond appropriately during emergencies. In Japan, for example, it is located in the most active seismic area in the world, where earthquakes occur almost daily. "The Great Kanto" earthquake was named after the largest earthquake in the aftermath of the earthquake. The earthquake has completely or partially destroyed 254,000 homes. 142807 people died in the earthquake.) The Japanese have proven that wrong actions of the population at the time of the earthquake are not the result of the earthquake, but the increase in the number of casualties. That is why every year on September 1, the earthquake in Japan on September 1 (an earthquake of 8.4 on September 1, 1923) covered the southern Kanto region (Tokyo and Yokohama)¹⁵. "Every year, September 1, earthquake protection exercises are held. They are attended by 10 million to 18 million people, including self-defense forces, police, fire departments, local ambulances and other special services. The training will be held to commemorate the victims of the earthquake and test theoretical knowledge. The population is trained physically and psychologically in the areas of self-rescue, mutual rescue, and recovery. At the same time, the media and teaching materials are used as the main tool. The focus is on training young people to act in an emergency. Every day from 06:00-09:00, the TV shows a cartoon, feature film, games, classes that remind you of earthquakes, fires, tsunamis, road accidents, and how to deal with them¹⁶.

The Republic of Uzbekistan is one of the most seismically active regions in Central Asia. An example of this is the earthquakes that occurred in the territory of our republic in 1209, in Khorezm, in 1602, in 1821 in Ferghana, in 1902 in Andijan and in 1907 in Karatau. One of the most devastating earthquakes occurred in Andijan at 10 am on December 16, 1902. The intensity of the first earthquake was 8-9, with the power of 1-1.5 minutes later, the second earthquake with a magnitude of more than 9 and the devastation of the city after an hour and a half of 8-9. The shocks continued for months. For the first two days the earth was almost shaken. The quake killed more than four and a half thousand people. The Tashkent oasis has also witnessed multiple earthquakes. This tragedy happened twice - in 1868 and 1966. These tragedies were also reported in Russian newspapers of the same period («Биржевые ведомости», «Русский инвалид»). These data show that these earthquakes have been repeated more than once. During the 100 years before the 1966 earthquake in Tashkent, there were four strong earthquakes in Tashkent oasis - Tashkent (1868, 1886), Burchmulla (1959) and Kushtepa (1965). On April 26, 1966, between 5 and 23 minutes local time, tens of thousands of buildings and structures were damaged and

¹⁵ Abdullabekov Q.N, Ilyasova Z.F. History of emergency situations. Earthquake. Collection. – T.: FMI press. 2016. P.160

¹⁶www.fdma.go.jp/en

destroyed by the Tashkent earthquake. 68,000 families were left homeless. Of these, 39,000 homes were completely destroyed. The population of Tashkent has lost about two million square meters of housing.

As it is seen from the above data, one of the most important tasks in the Republic of Uzbekistan is to organize the population's preparedness for earthquake response. A lot of work is being done in our country in this direction. In particular, the Ministry of Emergency Situations will conduct trainings on prevention and elimination of natural and technogenic emergencies, including during earthquakes in all regions, districts, cities and economic facilities, educational institutions and mahallas. The Institute for Civil Protection under the Academy of the Ministry of Emergency Situations annually trains about 2,000 civilian leaders and staff, and heads and staff of regional, district, city, and local self-government departments of the Center for Life Safety at regional emergency departments. At the same time, the officers of the Ministry system, professors of the Academy of Sciences, Institute of Civil Protection, teachers of the Center for Life Safety on weekly preventive days visit enterprises, organizations, educational institutions, neighborhoods to prevent emergency situations, to respond to emergencies, mobile training sessions. In addition, the Ministry of Emergency Situations and the United Nations Development Program (UNDP) and the European Commission on Humanitarian Aid established the Earthquake Simulation Center, the world's second complex to increase population's knowledge and skills in earthquakes.

As we know, the Earthquake Simulation Center has been established with the support of the Ministry of Emergency Situations and the United Nations Development Program (UNDP) and the European Commission's Humanitarian Aid Department. In the construction of the Center, the world experience was studied and the Japanese experience was based. Earthquake simulator is an earthquake simulation device that teaches people how to prepare for earthquake psychology and how to behave properly. The center, which is the second in the world in this area, includes the "The history of Earthquakes", a relocation room, a medical room, a demonstration room, a conference room, a classroom and a simulation room. Each of them has a role and role in improving the knowledge and skills of the population. Training sessions, seminars, roundtables in cooperation with the Ministry of Emergency Situations and TV, news agencies to explain the rights and duties of the population on civil protection, to improve the psychological preparedness of the population, and to teach the right actions in the event of an earthquake is illuminated. However, the scope of the media coverage is insufficient. In this regard, regular cooperation with local authorities, territorial emergency departments, higher education institutions and the media in the prevention and elimination of emergencies in all provinces, districts and cities of the country, attracting qualified specialists to these events, and accelerate advocacy and outreach to all segments of the

population, including the younger generation to enhance and develop practical knowledge and skills, as well as to ensure the safety of every citizen in the country.

In this regard, we should pay more attention to coverage of emergencies in the media (television, radio, press, Internet) operating in our republic as pressing issues in our society. The mass media operating in the Republic should thoroughly study and analyze the causes of emergencies, address current issues in the field, and critically and objectively evaluate the activities of relevant state bodies, and the representatives of this field should serve as the "fourth authority" in the society. At the same time, the mass media, in cooperation with relevant ministries and agencies, should carry out advocacy and coverage of issues in the field of protection of the population and territories from natural and technogenic emergencies.

As a result of democratic reforms in our society over the past four or five years, there has been a significant positive change in the activities of the media and today's media, with the discovery of political, economic and social problems in the state and society, and their publicity. solution. A number of rights and freedoms have been granted in the field of media and journalists. In particular, the country adopted the "Strategy of Action on the Five Priority Directions of the Development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021", approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017, PD-4947. Based on the item "Priority directions of improving state and public construction" in the first direction of the strategy, a number of normative and legal acts were adopted to strengthen the role of the media and protect the professional activities of journalists. These legal acts help to address the existing shortcomings of the media in addressing current issues in society, including emergencies, ensuring freedom of speech in our country and increasing the role of the media in addressing problematic issues. At the same time, the analysis of the current situation in the industry shows that the information environment is not responding quickly to the emergence of information space, enhancing the timely coverage of the country's emergency response activities, information services of government agencies and organizations, the media. This will bring them to a qualitatively new level.

Currently, reforms are being carried out in our country to build a democratic state, ensure the rights and freedoms of citizens, enhance their role in public control, and legally consolidate the activities of the media. Taking into account all this, the necessary conditions are created for the improvement of legislation in this field, free functioning of mass media of various forms of ownership and political and social orientation in the national media space.

The ongoing reforms in the field allow mass media to cover the subject of emergencies. This will increase the role of the media in the state and society, if we provide our citizens with open, transparent and reliable information about the causes, consequences and emergencies of emergencies. It is also important to

emphasize that the most important part of covering the topic of emergencies is that people will gain knowledge and skills in how to protect citizens and their lives from emergencies.

REFERENCES:

1. The Constitution of the Republic of Uzbekistan. - T.: "Uzbekistan", 2017
2. The Law of the Republic of Uzbekistan of August 20, 1999 "On Protection of Population and Territories from Natural and Man-made Emergency". www.Lex.uz
3. "Congratulations to the press and media workers" by the President of the Republic of Uzbekistan Sh.Mirziyoev. Accessed 27.06.2019. www.President.uz.
4. Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated October 27, 1998 № 455 "On Classification of Natural, Technological and Environmental Emergencies". www.Lex.uz.
5. Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated December 10, 2008 № 271 "On Additional Measures for the Implementation

of the Law of the Republic of Uzbekistan" "On Industrial Safety of Hazardous Production Facilities". www.Lex.uz.

6. Akimov V.A., Lapin B.JL, Popov V.M., Puchkov V.A., Tomakov V.I., Faleev M.I. Reliability of technical systems and technological risk. M.: Delovoy Express, 2002.368 s.
7. Rakhimov O.D., Siddigov I.Kh., Murodov M.O. The Faoliyat of the Hawszizligi says. Ecology. / Oliy talim bachelor's degree ynalishlari uchun darslik, 2017, 352b.
8. Popov P.A. Information and communication technologies for life safety: monograph / under the general. Ed. P.A. Popov, EMERCOM of Russia. - M.: FSI VNII GOCHS (FC), 2009 .-- 272 p.
9. Abdullabekov Q.N, Ilyasova Z.F. History of emergency situations. Earthquake. Collection. – T.: FMI press. 2016. P.160
10. Sagatov D.T. Reforms in the field of forecasting, forecasting of techno genic hazards and emergeinces in the Republic and the role of the Ministry of Emergency Situations. Scientific-practical conference. Tashkent. - FMI.09.2018

#4(56), 2020 część 4
Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe
(Warszawa, Polska)
Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo publikowane jest w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

#4(56), 2020 part 4
East European Scientific Journal
(Warsaw, Poland)
The journal is registered and published in Poland. The journal is registered and published in Poland. Articles in all spheres of sciences are published in the journal. Journal is published in **English, German, Polish and Russian.**

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 kopii.

Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska»

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001
Warszawa, Polska

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland»

East European Scientific Journal

Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw,
Poland

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com>